

શ્રી ચશોવિજયજી
જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકના આલોકને
વીશમી ભેટ.

શ્રી

સુમુખનૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની
કથા.

(જેમાં ચંદ્રવીરશુભ, 'સમધન', શિદ્ધહત્ત અને કાશીય
અને સુમુખનૃપાદિ ચાર મિત્રો વગેરેની
ઉપદેશક અને તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપુર
કથાઓ આવેલ છે.)

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.

ભાવનગર.

વીર સંવત ૨૪૪૯.

આત્મ સંવત ૨૮

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૯

શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા નંબર ૪૪.

❧ શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકના ગ્રાહકોને વીસમી ભેટ. ❧

શ્રી
સુમુખનૃપાદિ ધર્મપ્રભાવકોની
કથા.

(જેમાં ચંદ્રવીરશુભા, ધર્મધન, સિદ્ધહત્ત તેમજ
કપીલ અને સુમુખનૃપાદિ ચાર મિત્રો વગેરેની
ઉપદેશક અને તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપુર
કથાઓ આવેલ છે.)

—❧—

પ્રસિદ્ધ કર્તા,
શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.
ભાવનગર.

વીર સંવત ૨૪૪૯

આત્મ સંવત ૨૭

વિક્રમ સંવત ૧૯૭૯.

ભાવનગર—ધી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ
ગુલાબચંદ લલિતભાઈએ છાપ્યું.

શ્રી જૈન આત્માનંદ અંથમાળા નં. ૪૫

પ્રસ્તાવના.

પવિત્ર જૈન ધર્મની જયથોપણા, અને પ્રશંસા દરેક કાળમાં એટલા માટે થાય છે કે, આ મહાન ધર્મના આચાર્યોની ઉપદેશક શક્તિ અસાધારણ હતી, વળી તેવા મહાપુરુષોના હૃદયમાં સ્વધર્મનો સ્વપ્રાણી વર્ગના કલ્યાણનો અને જ્ઞાનનો ઉત્કર્ષ કરવાની પ્રતિજ્ઞા ભાવના હતી. અને તે અભિલાષાપૂર્ણ કરવા માટે ચતુર્વિધિ અનુયોગને ઉદ્દેશી વિવિધ વિષયોના રસિક લેખો, તે ગ્રંથો જન-સમાજના ઉપકર માટે લખેલા છે. તે ચાર અનુયોગમાં ચરિતાનુયોગ (કથાનુયોગ)ની યોજના વિશેષ ખેંચાણકારક અનેલી છે, કારણ કે તેમાં ધર્મ, નીતિ અને વર્તનના એવા ઉત્તમ તત્ત્વો રહેલા છે કે જે તત્ત્વો મનુષ્ય જીવનને ઉચ્ચતમ બનાવે છે. આ સંસારના તાપથી તપી રહેલા અને મોક્ષના અનંત શિતળ જાંયાનો આશ્રય કરવાની ઇચ્છાવાળા મુમુક્ષોને બહિરંગ અને અંતરંગ સાધન સંપાદન કરવાનું ખાસ સાધન કથાનુયોગના સુખોદક પ્રસંગો છે, અને ગૃહસ્થાવાસમાં રહી ઉચ્ચજીવન વ્યતિત કરવાની ઇચ્છાવાળા ભવ્યજીવોને ધાર્મિક ઉપદેશક કથાઓમાંથી ઘણુંઘણું શીખવાનું, વિચારવાનું અને તે પ્રમાણે સદ્વર્તન શીખવાનું તેમાંથી મળી શકે છે, જેથી સંસારની આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપ રોગ અસ્તજીવોને ચરિતાનુયોગ (કથાનુયોગ) એક રસાયન રૂપ છે. આ કથાનુયોગનો ગ્રંથ તેવોજ છે, કે જેમાં પવિત્ર આર્હતધર્મના વીર મહાત્માઓની કીર્તિથી તેજોમય, પવિત્ર ધર્મના રસમય ભાવનાથી ભરીત ચરિત્રો આકર્ષક અને આલ્હાદ ઉત્તમ કરે છે, કથાનુયોગના રસિક વિષયમાં સુમુખનૃપાદિકચાર કથા યુક્ત આ ચરિત્રનો લેખ ઉત્કૃષ્ટ પદે આવે છે. આ ઉપદેશક, સરલ, સુખોદક અને રસિક કથાના લેખક ધુરંધર પંડિત મહાન આચાર્ય શ્રીમાન મુનિસુંદરસૂરિ મહારાજ છે કે જેના અનેક ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથો પ્રકટ થયેલા છે, કે જે ઉપરથી તેમની અપૂર્વ વિદ્વતા, કૃતિ અને જન-કલ્યાણની ઉત્તમોત્તમ ભાવના સિદ્ધ થઈ શકે છે. આ ઉપદેશાત્મક ગ્રંથમાં આવેલી

કથાઓ એટલી બધી સુંદર-બોધક અને રસપૂર્ણ છે કે તેને માટે કાંઈપણ વિવેચન કરવા કરતાં, કાંઈપણ મનુષ્યને વાંચી જવાની સુચના કરવી યોગ્ય લાગે છે કે જેથી તેની રસિકતા, અને ગ્રંથકર્તા મહાશયની ઉત્તમ પ્રકારની શૈલી ધ્યાનમાં આવી જશે.

આ ગ્રંથ મૂળ શ્લોક ૧૪૫૦] પ્રમાણમાં સંસ્કૃત ઉંચા પ્રકારની ભાષામાં આશ્વિનમાસે દેવકુલ પાટકમાં શ્રીમાન મુનિસુંદરસૂરિ મહારાજે સં. ૧૪૮૪ માં રચેલો છે અને તેનું શોધન શ્રી લક્ષ્મીભદ્ર નામના મુનિ કે જેઓએ ગુરૂલકિત અર્થ કરેલ છે.

આ ગ્રંથમાં મુખ્ય ચાર કથાઓ વિરતાર પૂર્વક આપેલ છે જે હવે સંક્ષેપમાં જણાવીએ છીએ.

૧. શ્રાવક ધર્મના પ્રભાવ ઉપર ચંદ્ર અને વીરશુભાની કથા પ્રથમ આપવામાં આવેલ છે. જેમાં શરૂઆતમાં મંગલાચરણ રૂપ શ્રી વીર-પ્રભુનીસ્તુતિ, સરસ્વતી દેવી અને ગુરૂસ્તુતિ કરવામાં આવેલ છે, જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારત્રરૂપ જિનધર્મની આરાધના કરવાથી ચંદ્ર અને વીરશુભાની જેમ ઇષ્ટ સંપદાઓ મળે છે તેમ બતાવી કથાનો આરંભ કરે છે. પરમાત્માની ભાવપૂર્ણ જેમ ચંદ્રને બોધદાયક થઈ પડેલ છે તે બતાવી તેના અધિકારી કોણ હોઈ શકે ? તે શાસ્ત્રાધારે જણાવેલ છે. આ કથાના નાયક ચંદ્રને વિદેશમાં પણ ખીજી સહાયતા ન હોવા છતાં જિનલક્ષ્યાદિ પુણ્યથી પોતાની પ્રતિજ્ઞાને સાધતા તે સંપત્તિ પામે છે અને વીરશુભા અગ્નિના તેમજ પરતંત્ર છતાં, સ્વપરના સંકટમાં ધર્મને સાધતા તે સતી સ્ત્રી જેમ પ્રશંસાપાત્ર થઈ તેમ જૈનધર્મમાં જે દૃઢતા સખે, અરિહંતની લલિત કરે વગેરે શ્રાવકધર્મના પ્રભાવથી તે મનુષ્યો પણ અનેક સંપત્તિઓ પામે છે; તેમ જણાવી ચંદ્ર અને વીરશુભા છેવટે જિનપૂજન કરતાં, આવશ્યક સંભારતા, સાતક્ષેત્રે ધન વાપરતા, પર્વ દિવસે પૌષધ લેતાં, શુદ્ધ સિદ્ધાંત લખતાં, અર્થ વિચારતાં, લગ્ન જીવોને બોધ પમાડતાં (પોતાની પ્રિયા સહિત ચંદ્રે) પોતાનો જન્મ સફળ કેવી રીતે કર્યો ? અને છેવટે પોતાની સ્ત્રી સહિત ધર્મનું આરાધન કરી તે દંપતિ દેવલોકે ગયા અને અંતે ચારિત્ર ધર્મનાયોગે છેવટે મોક્ષના અનંત સુખ પામશે વગેરે ચમત્કારીક વર્ણન આ કથામાં આપી પ્રથમ કથા સંપૂર્ણ કરવામાં આવેલ છે. આ દૃષ્ટાંતથી જેઓ શ્રાવક ધર્મની આરાધના યથાયોગ્ય કરે છે તેઓ ચંદ્ર અને વીરશુભાની જેમ છેવટે અક્ષય સુખ પામે છે, તે સચોટ રીતે ગ્રંથકાર મહાશયે આ પ્રથમ કથામાં જણાવેલ છે.

ખીજી કથા—દાનાદિપુણ્યના ફળપર ધર્મધનની કથા આપવામાં આવેલ છે. પ્રથમ જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરી, દાનાદિ ભેદથી ચાર પ્રકારનો ધર્મ અતાવેલ છે. પાત્રે આપેલ દાન ફલદાયક થાય છે અને શ્રીસંઘ અને મુનિ તે પાત્ર છે. પ્રથમ પાત્ર વધારે ક્રેષ્ટ છે. વળી જિનપૂજને લીધે વધારે ઉત્તમ છે, તે પૂજા ચૈત્યાદિકથી હોષ શકે છે અને તે દાન તથા પૂજાધનથી સંધાય છે અને તે ધન જો ન્યાયોપાર્જિત હોય તો તે ઉત્તમ ગણાય છે; જુગુપ્સા અને ખંડનના ત્યાગથી દાનાદિસત્કળને આપે છે. પાત્રદાનથી પરમકલ્યાણ થાય છે. શુદ્ધ વ્યવહારથી, સાધર્મીના વાતસલ્યથી, દેવ ગુરુભક્તિ વગેરેથી આ કથાના નાયક ધર્મધનની જેમ આ લોક અને પરલોકમાં ઇષ્ટ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, અકુલીન છતાં શીલથી મનુષ્ય ઇષ્ટફળ અને પ્રશંસા પામે છે તે સંબંધમાં ધર્મધનની સ્ત્રીનું ચરિત્ર પણ સાથે આપેલું ખાસ પકડ કરવા યોગ્ય છે. આ ચરિત્ર નાયક ધર્મધન સંસાર સુખો ભોગવી અને સંપત્તિઓ પામ્યો, છેવટે પોતાની ખંતે સ્ત્રીઓ સહિત બંધુઓને મિત્રોનો રજા મેળવી, પુત્રોને ગૃહકાર્યભાર સોંપી, દેવ ગુરુની ભક્તિ કરી, જીવદયા પળાવી, ચૈત્યોમાં અષ્ટાઙ્ગિક મહોત્સવ કરી, શ્રી સંઘની પૂજા કરી, દીનજનોને દાન આપી, સર્વ પરિગ્રહ—વૈભવનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર લખ લાંબો વખત તપ તપી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની આરાધના કરી દેવલોક ગયા અને તે ત્રણે અંતે સાતમે ભવે કર્મશત્રુનો જય કરી મોક્ષ પામ્યા. એ પ્રમાણે પાત્રદાન, નિર્મળ વ્યવહાર, સાધર્મીઓનું પોષણ, શીલ પ્રમુખ ધર્મ વગેરેનું જે મનુષ્ય આરાધન કરે તે આ સંસારમાં મનુષ્ય અને દેવસંબંધી અલિષ્ટ સુખો પામી છેવટે મંગળશેડના પુત્ર આ ધર્મધન અને તેની સ્ત્રીઓની જેમ અનુક્રમે મોક્ષને પામે છે એ રીતે શ્રીમાન્ મુનિસુંદરસૂરિ મહારાજે આરસપૂર્ણ કથા લખી મનુષ્ય—પર જે મહાન ઉપકાર કર્યો છે જે વાંચી તે પ્રમાણે વર્તે તો આત્મા આત્મકલ્યાણ ખાત્રીપૂર્વક કરી શકે છે.

આવકધર્મની આરાધના અને વિરાધના ઉપર સિદ્ધહત્ત અને કુષિલની ત્રીજી કથા ગ્રંથકાર મહારાજે આ ગ્રંથમાં લખી છે. પ્રથમ અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરી આ લોક અને પરલોકના ઇષ્ટ કલ્યાણને આપનાર એવો આર્હતધર્મ ખુદજનોને સદા આરાધવા લાયક છે, કે જે ધર્મ આશ્રવો થકી દેશથી અને સર્વથી વિરતિરૂપ છે. પ્રથમ પાંચ પ્રકારના આશ્રવો હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને મુર્ચ્છા—પરિગ્રહ તેને ગૃહસ્થ દેશ થકી અને યતિ સર્વ થકી ત્યાગ કરી શકે છે, અને તે દેવલોક અથવા તેજ ભવે મોક્ષે જઈ શકે છે. યતિધર્મમાં આસક્ત રહીને શુદ્ધ વ્યવહાર પ્રમુખ ગૃહસ્થધર્મને જે આરાધે છે, તે સિદ્ધહત્તની જેમ અલિષ્ટ સુખ પામે છે અને જે અધમ કુખતિ

પુરૂષ ધર્મની અવગણના કરે છે તે અત્યંત દુઃખી થઈને કપિલની જેમ ભવ-
સાગરમાં ચિરકાળ પરિભ્રમણ કરે છે. જે સિદ્ધદત્ત અને કપીલની આ ગ્રંથમાં
ત્રીજી કથા તરીકે શ્રીમાન્ મુનિ સુંદરસૂરિજીએ આપેલ છે. જેમાં અનેક ઉપદેશક
હકીકતો આપી આ કથાને ખરેખરી સુખોષ્ણક રીતે જણાવી છે. અદત્તાદાનના
પરિહારાદિક શ્રાવકધર્મ—દેશ વિરતિથી સિદ્ધદત્તને મળેલ અતુલ સુખ અને
છેવટે મોક્ષ તેમજ કપિલને ધર્મ વિરાધનાથી પ્રાપ્ત થયેલ અસહ્ય દુઃખ
આ કથાથી જાણી, શુદ્ધ આર્હત ધર્મ આરાધવાના પ્રયત્ન માટે ઉપદેશ આપી
આ કથા ઉક્ત આચાર્ય મહારાજને પૂર્ણ કરી છે.

સુમુખ નૃપાદિ ચાર મિત્રોની કથા—આ ગ્રંથના છેવટના ભાગમાં ચોથી
કથા તરીકે આપવામાં આવેલી છે. સુમુખ નૃપાદિ ચાર મિત્રો કે જે પૂર્વભવ-
માં મણિમય દેશમાં મણીવતી નામની ગરીમાં એક સુસ્થિત નામે નાયક હતો;
તેના ચાર નોકરો સુંદર, મંદર, મંગળ, અને સુભગ નામે હતાં તેમાં
સુંદરે તે ભવમાં સુવ્રતાચાર્ય નામના મુનિને અન્ય ગૃહસ્થોને વંદન કરતા
જેઠ, તેણે પણ વંદન કર્યું, જેથી તેના ઉપર દયા લાવી તે મહાત્માએ તેને ધર્મ
સંભળાવ્યો અને ૧ જિનદેવને નિત્ય નમન કરવું, ૨ ચારિત્રધારી ધર્મ-
ગુરૂને વંદન કરવું, ૩ પંચ નમસ્કારનું ધ્યાન કરવું અને સ્વદ્વાર સં-
તોષી થઈ શીલ પાળવું. આ ચાર નિયમો ગૃહજી કરાવ્યા, જેથી તે સુંદરે તે
ભવમાં તે ચાર નિયમોનું અખંડિત રીતે ખરાખર રક્ષણ કર્યું, જેથી તે બીજા
ભવમાં સુમુખ નૃપતિ થયો અને તેનું અનુમોદન કરવાથી તથા ધર્મ સહા-
યથી તેના ત્રણ મિત્રો તેના તે ભવમાં મિત્રો થયા. આ સુમુખ નૃપાદિ ચાર
મિત્રોની કથા ઘણાજ વિસ્તારપૂર્વક, વિવિધ ભાવનાઓથી ભરપૂર આપવામાં
આવેલ છે. સુમુખરાજ પોતાના અતુલ પરાક્રમથી જગતને યશમય બનાવી સુખે
રાજ્ય કરે છે અને પોતાના પૂર્વભવના મિત્રોને પણ યોગ્યપદ પર સ્થાપન કર્યું
છે; દરમ્યાન તે ત્રણ મિત્રોને અભિમાન થયું કે, આપણી સદાયથી આ સુમુખ
રાજા સુખ ભોગવે છે, તે હકીકત રાજાને કાને પહોંચતાં પોતાના ભાગ્યની
અને પુણ્યની પરિક્ષા કરવા, સ્વાવલંબીપણે તે મિત્રોની શુદ્ધ દેકાણે લાવવા
દેશાંતરમાં ચારે મિત્રો જઈ પોતાના ભુજામળથી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી પછી
ભોગવવું, તેવો વિચાર કરી પ્રધાનજનોને રાજ્ય સોંપી સુમુખનૃપ તે ત્રણ
મિત્રો સાથે વસુધાપર વિહરવા લાગ્યો. અનેક સ્થળે ફરતાં ફરતાં પૂર્વકૃત પુણ્ય
યોગે—ગૃહજી કરેલા ચાર નિયમો અખાધિત પાળવાથી ઉપાર્જન કરેલી સુકૃત
લક્ષ્મીવડે, ધર્મ આરાધનાથી અતુલ લક્ષ્મી રાજ્ય વૈભવ, સુંદર સ્ત્રીઓ વગેરે

સુમુખ નૃપને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયું ? તે આ કથા વાંચવાથી હર્ષોદ્ઘાસ ઉત્પન્ન થવા સાથે ધર્મારાધન કરવા અને તે ચાર નિયમો પાળવા દરેક મનુષ્ય તરતજ ઉત્સુક થઇ જાય છે. પ્રસંગે પ્રસંગે બોધદાયક હકીકતો, અને વીરપુર નગરના નરસિંહ રાજાની પુત્રી જયશ્રીનો પતિ કાણુ થશે ? તે હકીકત તે નરસિંહરાજા નિમિત્તિયાને પુછે છે, જેના ઉત્તરમાં તે જયશ્રી ઉત્તમ લક્ષણોવાળી છે તેમ કહેવા સાથે સ્ત્રીના લક્ષણો અને અલક્ષણોનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન, સામુદ્રિક ગ્રંથના આધારે તે નિમિત્તિયાએ જણાવેલ છે, જે ખાસ આ રથજો વાંચવા યોગ્ય છે, છેવટે પોતાના પુણ્યબળે ભાગ્યશાળી સુમુખરાજા અગણિત લક્ષ્મી, રાજ્ય વૈભવ વગેરે પ્રાપ્ત કરી પોતાના નગરમાં મિત્રો સાથે આવે છે. અને ત્રણે મિત્રોને પુણ્યબળ તે ઉત્તમ વસ્તુ છે તેમ ખાત્રી કરી આપે છે; પ્રાન્તે સંસાર સુખ ભોગવે છે, દરમ્યાન એકદા ત્યાં તે નગરમાં શ્રી ધર્મદોષ નામના ચાર જ્ઞાનવંત મહાત્મા પધાર્યા, તેમને પરિવાર સહિત વાંદવા સુમુખરાજા ગયો, ત્યાં ગુરૂને વંદન કર્યા બાદ ગુરૂ મહારાજે ધર્મોપદેશ આપી સુમુખરાજાનો પૂર્વ ભવ અને તે ભવમાં ચાર નિયમોના આરાધનથી આ ભવમાં મળેલ ઉત્તમોત્તમ સુખ, વૈભવ અને ધર્મને કહી બતાવ્યો, જેથી સુમુખરાજા, રાણીયો અને મિત્રોને જાતિત્તરજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી હર્ષિત થઇ, પ્રતિબોધ પામી, ચતિધર્મ પાળવામાં અસમર્થ એવો શ્રાવકધર્મ ગુરૂ પાસે વિધિપૂર્વક ગૃહણુ કરી, વિધિવત્ પાળવા લાગ્યો અને ઉત્તરોત્તર સાતમે ભવે પત્નીઓ સહિત મોક્ષ લક્ષ્મી પામ્યો. એ રીતે આ ચાર નિયમોનું પાલન કરનાર કોઇ પણ ભવ્ય આત્મા કર્મોનો જય કરી મુક્તિપદને પામે છે, આ રીતે સુમુખનૃપની કથા અત્યંત ચમત્કારીકપણે અને સુબોધક ઉપદેશક શૈલીમાં ગ્રંથકાર મહાત્માએ લખી અવર્ણનીય ઉપકાર મનુષ્યો ઉપર કરેલો છે.

ધર્મનો પ્રભાવ, શિયલ-સદાચારનું મહાત્મ્ય, ભાવનાની ભવ્યતા, આ ચરિત્રોમાં પ્રત્યેક પ્રસંગે ઉજળતાં હોવાથી સર્વેને આનંદ સાથે ધર્મયુક્ત બોધ આપે અને સદ્વર્તનશાળી બનાવે તેમ છે ધર્મ, વિદ્યા, રસજ્ઞતા, સુશિલતા, ક્રોમ-જ્ઞતા, મહત્તા, ધર્મશ્રદ્ધા વગેરે ઉચ્ચ ગુણોને પોષણ કરનારા આવા કથાનુયોગના લેખો જૈન વર્ગ સમક્ષ સરલ અને સાદા અનુવાદરૂપે મુકવામાં આવે તો મહાન લાભ થાય, તેમજ આ લોક પરલોકની સુખ સંપત્તિના સાધનભૂત આ સુમુખ નૃપાદિ ચાર કથાના પકન પાઠનથી દરેક પ્રાણીઓને અવસ્ય બોધ થશે એવી શુભ ઇચ્છાથી આ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી જ આનું ગ્રંથરૂપ અમુલ્ય રત્ન “આત્માનંદ પ્રકાશના” કૃત્ત્ર મહાકાને બેદ આપવા કર્તવ્યપરાયણ થયા છીએ.

આ અંથ મૂળ સંસ્કૃતમાં આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયો છે, અને તે અત્યુપયોગી હોવાના કારણથીજ તેનું ભાષાંતર કરાવી, આ માસિકના ગ્રાહકોને આ ઉત્તમ ઉપદેશક અંથ ભેટ આપવાની આરા નન સમાજના કલ્યાણ અર્થે શ્રીમાન્ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કાન્તિવિજયજીના સુશિષ્ય વિદ્વાન્ મુનિવર્ય શ્રીમાન્ ચતુરવિજયજી મહારાજે કરેલી હોવાથી અમે તેઓશ્રીનો ઉપકાર માનીયે છીએ.

આવો ઉપદેશક અંથ પ્રકટ કરવા માટે શ્રીમાન્ મુનિરાજશ્રી કપૂરવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી શ્રી વલ્લાણ કાંપના શ્રી સંઘ મારફત જ્ઞાન ખાતાની ઉપજમાંથી એક રકમ મળેલ છે, તેમજ આ અંથ છપાયા પછી સાઘંત વાંચી જવાની કૃપા જે બતાવી છે તે માટે ઉક્ત મહાત્માનો પણ આ સ્થળે ઉપકાર માનીયે છીએ.

હજી સુધીપણ કાગળ તથા છપાઈની મોંઘવારી ચાલતી હોવાથી, જ્યારે દરેક પેપર-માસિકના સંચાલકોએ તેનું લવાજમ વધાર્યા છતાં આ સભાએ જન સમાજને ઓછી કીંમતે વાંચનનો બહોળો લાભ આપવાની ખાતર શ્રી “આત્માનંદ પ્રકાશ” માસિકનું લવાજમ તેનું તેજ રાખેલ છે, અને દર વર્ષે ભેટ તરીકે આવા સુંદર સુખોદક અંથો આ માસિકના ગ્રાહકોને ભેટ આપવાનો ક્રમ હજી સુધી આ સભાએજ માત્ર ચાલુ રાખેલ હોવાથી આ વીશમા વર્ષની માસિકની ભેટ તરીકે આ અપૂર્વ અંથ અમારા માનવંતા ગ્રાહકોને પ્રેમ પૂર્વક અર્પણ કરીએ છીએ, જેની કદર અમારા સુર ગ્રાહકો કયાં સિવાય રહેશેજ નહિ.

આ અંથમાં પ્રેસ દોષ કે દષ્ટિ દોષથી કોઈ સ્થળે સ્ખલનના રહી ગયેલ હોય તો તે માટે ક્ષમા યાચીએ છીએ.

લેખક,

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિલુવનદાસ-ભાવનગર.

સેક્રેટરી.

કથાનુક્રમણિકા.

નંબર.	નામ.	પાનું
૧	શ્રાવકધર્મના પ્રભાવ ઉપર શ્રી ચંદ્ર અને વીરશુભાની કથા.	૧
૨	દાન પુણ્યના ફલ ઉપર શ્રી ધર્મધનની કથા.	૨૦
૩	શ્રાવકધર્મની આરાધના વિરાધના ઉપર સિદ્ધહત અને કપિલની કથા.	૫૨
૪	ચાર નિયમ પાળવા ઉપર સુમુખ નૃપાદિ ચાર મિત્રોની કથા.	૬૩
૫	પ્રશસ્તિ.	૯૯

શુદ્ધિપત્રક.

પાનું.	લીંટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૨	દાના ગુણોથી	દાનાદિ ગુણોથી
૭	૯	તનો	તેનો
૨૫	૧૧	વત્સે !	વત્સ !
૭૧	૧૭	તેણીને	તેણીની
૮૩	૩૦	જેકપા	કપાળે
૮૪	૧૭	થતા	તથા

॥ न्यायांभोनिधि श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वरेभ्यो नमः ॥

श्रीमन्मुनिसुन्दरसूरि विरचित—

શ્રાવક ધર્મના પ્રભાવપર—

चन्द्र अने वीरशुभानी कथा.

મની ધર્મવિદ્યાર્થી આંતરિક અને બાહ્ય શત્રુઓની જયલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતાં લવ્ય જનો સદા સુખી થાય છે એવા શ્રીવીર જિનની હું (કર્તા) સ્તુતિ કરું છું.

જેના કાવ્યરૂપ પુણ્યોને પ્રાપ્ત કરી માળીયોની જેમ બુધજનો ગ્રંથ રૂપ માળા ગુંથે (રચે) છે એવી સરસ્વતી-રૂપ કલ્પલતાનો હું આશ્રય લઉં છું.

ભારતી અને સંયમલક્ષ્મીએ જેમનામાં પોતાની કાંતિ અને પ્રીતિ વધારી એવા ભાગ્યના નિધાન શ્રી દેવસુંદર સદગુણે હું વંદન કરું છું.

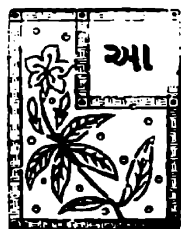
જેમની પાસેથી જ્ઞાનરસ મેળવીને શિષ્યોરૂપ જળધરો પૃથ્વીને પ્રસન્ન કરે છે એવા અમિત ગુણધારી શ્રી જ્ઞાનસાગર સૂરિની હું સ્તુતિ કરું છું.

જેમના જ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થતાં અન્ય દર્શનીઓ અત્યારે તારાઓ જેવા ભાસે છે એવા શ્રીમાન સોમસુંદરસૂરિ ગુણે હું વંદન કરું છું.

કથા પ્રારંભ

(પ્રથમ)

લોક અને પરલોક સંબંધી કથાઓને ઇચ્છતા તથા કાર્યાર્થને જાણતા એવા બુધ (ચતુર) જનોએ સદા શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવી. તે ધર્મ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ છે. તેમાં તત્ત્વબોધ તે જ્ઞાન, સમ્યક શ્રદ્ધા તે દર્શન અને દેશથી કે સર્વથી આશ્રવનો ત્યાગ તે ચારિત્ર. એ બધામાં દર્શન પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) છે, કારણકે તેના વિના બીજા ટકી શકતા નથી. માટે જે જ્ઞાનવાન દર્શન (સમ્યકત્વ) માં દૃઢતા રાખીને દેશ થકી પણ વિરતિને આદરે છે, તે બુદ્ધિમાન મોક્ષપદને મેળવે છે, તેના વિધનો બધા વિનાશ પામે છે. દેવતાઓ તેને વશ થઈને રહે છે અને ચંદ્ર તથા વીરશુભાની જેમ તેને ઈષ્ટ સંપદાઓ આવીને ભેટે છે.

એ ધર્મનું મૂલ્ય તે જિનેશ્વર છે, તે શ્રી જિનની અંગપૂજા, અગ્રપૂજા અને ભાવપૂજા-એમ ત્રણ પ્રકારે પૂજા કરવી. તેમાં ભાવપૂજા પ્રધાન છે.

કહ્યું છે કે—

“સયં પમજ્ઞણે પુત્રં, સહસ્સં ચ વિલેખણે ।

સયસાહસિયા માલા, અણંતં ગીયવાઈય ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘સ્નાત્રપૂજાથી સોગણું પુણ્ય, વિલેપનથી હજારગણું, માળા પહે-રાવતાં લાખગણું અને ગીત-વાજાંત્રથી અનંતગણું પુણ્ય બંધાય છે.’

પ્રથમની બે પૂજા માત્ર કરનારનેજ ઉપકારક થાય છે અને ગીત, નાટ્યાદિક ભાવપૂજા તો મિથ્યાદૃષ્ટિઓને પણ હિતકારક થાય છે. જિનદત્તે કરેલ ભાવપૂજા જેમ ચંદ્રને બોધદાયક થઈ પડી. કોતુકથી ચૈત્યાદિમાં આવેલા પણ કેટલાક લોકો બોધ પામી જાય-

તેટલા માટે ભાવપૂજની પ્રવૃત્તિ કરવા ચૈત્યમાં નટોને દાન આપવા જતાં તે ચંદ્રને ઇષ્ટ ફલદાયક થઈ પડ્યું.

એ ધર્મને અધિકારી પુરૂષ સાધી શકે અને તે આગમમાં કહેલ અક્ષુદ્રત્વ વિગેરે ગુણો સહિત હોય તોજ સાધવાને સમર્થ હોઈ શકે. તે અર્થી હોય, ધર્મની ગવેષણા કરનાર તથા સમર્થ હોય કે જે ધર્મને આરાધતાં અન્ય ધર્મી માતા, પિતા, કુળગુરુ અને સ્વામી થકી કદી ભય ન પામે.

કહ્યું છે કે—

“ હોઈ સમત્થો ધમ્મં, કુળમાણો જો ન બીહઈ પરેસિં ।

માઈપિહસામિગુરુમાઝ્યાણ ધમ્માઝ મિત્ત્રાણં ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ જે સમર્થ હોય તે ધર્મ સાધતાં અન્યધર્મી એવા માળાપ, સ્વામી કે કુળગુરુથી કદી ભીતિ ન પામે. ’

આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે અક્ષુદ્ર, રૂપવાન, સ્વભાવે સૌમ્ય, સારા પક્ષ સહિત, દાક્ષિણ્યવાન, દક્ષ, લોકપ્રિય અને વિનયી ઇત્યાદિ ગુણો સહિત હોય. એમાં મુખ્ય સમર્થ હોય. કારણકે સામર્થ્ય—એ ધર્મનું શ્રેષ્ઠ અંગ છે. તે વિના બીજા ગુણો વિદ્યમાન હોવા છતાં પ્રાયઃ કાર્યસાધક થતા નથી. ધર્મ સાધવાના સામર્થ્યથી ચંદ્રની જેમ માણસ મનોવાંછિત મેળવે છે અને વીર શુભાની જેમ સ્ત્રી તે સ્વ-પરને તારે છે.

જૈનધર્મીઓ સાથે સંબંધ રાખતાં પણ ચંદ્રની જેમ તે માણસને હિતકારી થાય છે. અથવા તો અછતા ધર્મને આરોપતાં પણ ચંદ્રની જેમ પુરૂષ કુળનો ઉદ્ધાર કરી શકે. કામાદિના કારણે પણ મુખે પ્રાપ્ત થયેલ જિનધર્મ, ઇષ્ટદાન આપવાથી ચંદ્રની જેમ પરિણામે હિતકારી થાય છે. એટલા માટે શ્રાવકે અન્ય ધર્મીઓની સાથે સંબંધ માત્ર પણ ન રાખવો જોઈએ. જિનદત્તે આહૂત (શ્રાવક) એવા ચંદ્રનેજ પોતાની સુતા (કન્યા) આપી. વિદેશમાં પણ બીજા સહાયતા ન હોય છતાં જિનભક્ત્યાદિ પુણ્યથી પોતાની પ્રતિજ્ઞાને સાધતાં માણસ ચંદ્રવત્ સંપત્તિને પામે છે. પોતે અબલા અને પરતંત્ર છતાં સ્વપરના સંકટમાં ધર્મને સાધતી એવી કોઈપણ

સી, વીરશુભાની જેમ પ્રશંસા પાત્ર થાય છે. જૈનધર્મમાં જે દૃઢતા રાખે, અરિહંતની ભક્તિ કરે, ચૈત્યમાં ગીત-નાટ્ય કરનારાઓને જે દાન આપે તથા કૌતુકને લીધે પણ જે હુણુકર્મી જિન મંદિરમાં આવે છે તેને ચંદ્રની જેમ ઈષ્ટ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

એ પીઠ પ્રકારોમાંના પર્ષદાને યોગ્ય કોઈ એકાદ પ્રકાર લઈને પાપથી મુક્ત થવા માટે ચંદ્ર અને વીરશુભાનું ચરિત્ર કહીએ છીએ.

ભરતક્ષેત્રના ભૂષણરૂપ તથા ત્રણે લોકના ધર્મ, અર્થ અને કામના સારથી જાણે બનાવેલ હોય એવી અયોધ્યા નામે રમણીય નગરી છે. જેમાં સાક્ષાત્ પુણ્યનું ફલ જોઈને લોકો સુકૃત કરે—એમ ધારીનેજ જાણે વિધાતાએ જેને સ્વર્ગના એક નમુનારૂપ બનાવી છે. ત્યાં યથાર્થ નામવાળો જિતશત્રુ નામે રાજા હતો, જેના પ્રતાપની સ્પર્ધાથીજ જાણે રિપુઓ દૂર દિશાઓમાં ભાગી ગયા. કામ દેવની જેમ તેને રતિ ઉપજાવે તેવી રતિ નામે પ્રિયા હતી, જેણે દેવીઓને પોતાના રૂપથી જીતીને ખેદ પમાડી હતી. હવે તે નગરીમાં શ્રેષ્ઠ ગુણો યુક્ત, જીવ, અજીવાદિ નવતત્ત્વોને જાણનાર તથા સંઘમાં અગ્રેસર એવો જિનદત્ત નામે શ્રાવક શ્રેષ્ઠી હતો. તેના ઘરમાં ઋદ્ધિ જોઈને ચતુર જનો કુખેરને રંક સમાન માનતા અને તેના ચતુરાઈ જોઈને બૃહસ્પતિને મૂર્ખ સમાન સમજતા હતા. પોતાની પ્રજાથી શરદાને સતાવનાર એવી વીરશુભા નામે તેની પુત્રી હતી, જેના મનરૂપ સરોવરને ધર્મ રંગરૂપ હંસ કદી તજતો ન હતો. જેણે પોતાના રૂપથી તિરસ્કારેલી લક્ષ્મી પરાભવના તાપને લીધે હજી પણ જલ-પદ્મનો સંસર્ગ મૂકતી નથી. તે સુભગાએ ખાટ્યાવસ્થામાં ચોસઠ કળાઓનો અભ્યાસ કરી લીધો. તેઓમાં સદ્ધર્મની કળાથી તેણે પોતાનું અનંત સૌભાગ્ય વધારી લીધું. તે દક્ષ છ આવશ્યકને સંભાળી પ્રતિદિન ત્રણવાર જિનપૂજા કરતી, અને સિદ્ધાંતમાં કુશળ બનીને ખાટ્યવયમાં પણ તે એક ધર્મની મૂર્તિ જેવી બની ગઈ. વળી તે વખતે રૂપ-સૌંદર્યમાં તે બધી સુંદરીઓ કરતાં ચડીયાતી હતી. નેત્રના નિમિષ (પલકારા) માત્રથીજ તે દેવીઓથી અલગ પડતી હતી.

હવે એજ નગરીમાં સાગર નામે એક શ્રેષ્ઠી હતો, જે પોતાની

સુવર્ણસમૃદ્ધિથી સાગરની સાથે સ્પર્ધા કરતો હતો, તે રાજને માન્ય, જ્ઞાતિમાં અગ્રેસર, દાનાશુભ્રોથી પ્રખ્યાત અને મોટા પરિવાર સહિત હતો; પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં તે મુખ્ય હતો. કુળને દીપાવનાર અને વિનયથી શોભાયમાન એવો ચન્દ્ર નામે તેને પુત્ર હતો. જેના રૂપથી તિરસ્કાર પામેલ કામદેવ પોતાના રૂપને દેખાડતો નથી. સદા દોષનો સંસર્ગ નિવારતાં તેણે બહોંતેર કળાઓને ધારણ કરી હતી. એક વખતે પવિત્ર તારુણ્ય અને અગણ્ય લાવણ્યના સ્થાનરૂપ એવા તેણે મિત્રો સાથે ખેલતાં અને સ્વેચ્છાએ નગરમાં ભ્રમતાં, જિનહત્તના ગૃહ-ઉદ્યાન પાસે આવતાં ભવ્ય જનોના ભાગ્યનિધાન સમાન એવા ઉજ્જવલ જિનચૈત્યને આનંદપૂર્વક જોયું. જ્યાં નટીઓ નૃત્ય કરી રહી છે, એવા તે મનોહર જિનાલયમાં તે ચન્દ્રે ગીતનાદથી આકર્ષાઈને કૌતુકથી પ્રવેશ કર્યો અને ક્ષણવાર ત્યાં ગીત-નાટ્યથી મનને રમાડીને તે ચૈત્યની રમણીયતા જોવા માટે તે ગર્ભગૃહ (ગભારા)માં ગયો. એવામાં વીરશુભા બાલા ત્યાં જિનપૂજા કરવાને આવી હતી અને વિધિપૂર્વક જિનપૂજા અને ચૈત્યવંદન કરી ક્ષણવાર ધ્યાનથી જિનમુખમાં પોતાની દૃષ્ટિ સ્થાપીને મંત્રથી સ્તબ્ધ થયેલ દેવતાની જેમ તે કયોત્સર્ગમાં નિચલ ઉભી રહી. એટલે તેને જોતાં--‘અહો ! કારીગરોની કુશળતા !’ એમ વખાણતાં ચન્દ્રે દેવીપ્રતિમાની બ્રાંતિથી તેને નમન કર્યું ત્યારે મિત્રો હસ્યા, એટલે તે બોલ્યો--‘અરે ! તમે કેમ હસો છો ? કારણ કે દેવતાઓની બધી પ્રતિમાઓ ધીમાનોને વંદનીય છે.’ ત્યારે મિત્રો બોલ્યા--‘આ દેવ પ્રતિમા નથી, પણ એ તો જિનહત્તની પુત્રી છે. આકૃતિ એની સર્વશુભાત્મક પ્રકૃતિને કહી બતાવે છે.’ એમ મિત્રવચન સાંભળીને તે લજ્જા પામ્યો અને વિસ્મયપૂર્વક બરાબર તેની સૌંદર્યલક્ષ્મીને જોતાં તે ક્ષણવાર સાનુરાગ થઈ ગયો--‘અહો ! એનું રૂપ ! અહો ! કાંતિ ! અહો ! અદ્ભુત લાવણ્ય ! અહો ! સૌભાગ્યની સીમા ! અહો ! સ્ત્રીની કોઈ નવી સૃષ્ટિ ! હું ધાડું છું કે--બાહ્યવયમાં પણ તેણીની પોતાના દેવપર જેવી ભક્તિ છે, તેવુંજ એનું પરમ ભાગ્ય હશે. તે વિના પ્રાણીઓને આવી ભક્તિ આવે નહિ.’ એમ ચિંતવી વસ્ત્રપરથી તેને કન્યા સમજીને તે અભિલાષી તેણી થકી પોતાની

દૃષ્ટિ નિવારી ન શક્યો. ‘ દેવતાઓ પણ જેની ચાહના કરે એવી તેણીની સાથે જો લોગ ન લોગવું તો માડું જીવિત, ધન, રૂપ અને યૌવન નિષ્કુલ છે. ’ એમ ચિંતાતુર થતાં તેના મિત્રોએ બાહ્ય આકારપરથી અભિપ્રાય જાણીને હસતાં હસતાં કહ્યું કે—‘ હે બંધો ! એને તું પરણવા ચાહે છે ? એ શ્રાવકની સુતા છે, માટે તું અશ્રાવકને જિનદત્ત એ કન્યા આપનાર નથી, તો દુર્લભ વસ્તુનો મોહ મૂકી દે. કહ્યું છે કે—

“ સાહીણેસુ ન રન્વસિ દુષ્ટહલંભેસુ વહસિ અણુરાયં ।

હરિનાહિકમલકંસિર ! રે મસલ ! સુદુકરં જિયસિ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘સ્વાધીન વસ્તુમાં રાયતો નથી અને દુર્લભ વસ્તુમાં અનુરાગ ધરે છે. હરિનાભિના કમલને વાંછનાર હે ભ્રમર ! તારે જીવવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. ’

ત્યારે ચંદ્ર બોલ્યો—“ હે મિત્રો ! જો હું એ સ્ત્રીને ન પરણું, તો અગ્નિ અગર વ્રતનો આશ્રય લઈશ, આ મારી નિશ્ચલ પ્રતિજ્ઞા છે. ” આ પ્રમાણે તેનો વિચાર જાણવામાં આવતાં મિત્રો અન્ય વાર્તાવિનોદથી, મનમથને લીધે વ્યાકુલ થયેલ તેને મહાકષ્ટે શરીર માત્રથી ઘરે લઈ ગયા. ત્યારબાદ કાયોત્સર્ગ પારીને મનમથ સમાન મનોહર એવા તે યુવકમાં ભાવ લાવતી વીરશુભા પણ પોતાના ઘરે ગઈ. હવે વીરશુભાને મેળવવાની ચિંતાના તાપથી વ્યાકુલ અને કામબાણથી વીંધાયેલ એવા ચંદ્રને ક્યાંઈ શાંતિ ન મળી. પદ્મશય્યા તેને ચિંતા સમાન લાગી, ચંદન દહન (અગ્નિ) સમાન અને ચંદ્રકાંતિ તેને બાલા સમાન ભાસવા લાગી. કારણકે મદનાતુરને બધું વિપરીતજ લાગે છે. સ્નાન, અંગરાગ અને લોગથી વિરક્ત તથા શૂન્ય બનેલા તેને, વીરશુભાની આશામાં લોજનાદિ ભાવતા ન હતા. પોતાના પુત્રની આવી સ્થિતિ જોઈને સાગરે તેનું કારણ પૂછ્યું, પણ તે બોલ્યો નહીં, એટલે મિત્રોને પૂછવાથી તેના જાણવામાં આવ્યું. પછી તેને ધીરજ આપતાં સાગર બોલ્યો—‘ હે વત્સ ! આ બાળતમાં તું જરાપણ ચિંતા કરીશ નહિ. હું અતિવત્સલ તાત છતાં તને કંઈપણ દુર્લભ નથી. હે પુત્ર ! જિનદત્ત પાસે એ દુર્લભ સુતાની માગણી કરીને હું તારો મનોરથ તરત પૂરો કર-

રોશ. માટે આનંદમાં રહે. ' આ પ્રમાણે તાતના વચનથી પ્રિયાના આગમનને માની, આનંદ પામીને સ્વસ્થ મનથી તેણે તરત સ્નાન કર્યું.

હવે સાગરે પોતાની સ્ત્રીને જિનદત્તની પ્રિયા પાસે મોકલીને સગપણની વાત કરતાં તેના હૃદયનો ભાવ જાણી લીધો. પછી એક વખતે ચતુર બ્રાહ્મણોને પ્રથમ જિનદત્તના ઘરે મોકલી, પાછળથી સાગર પણ ઈષ્ટ સાધવાને અદ્ય પરિવાર લઇને ગયો. એટલે તે મિથ્યાદષ્ટિ છતાં ઘરે આવતાં આર્હત ધર્મને જાણનાર જિનદત્તે પણ તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો. કહ્યું છે કે—

“ ગેહાગયાણ ઉચિયં, વસણાવહિઆણ તહ સમુદ્ધરણં ।

દુહિયાણ દયા एसो, સર્વેસિં સમ્મઓ ધમ્મો ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ અભ્યાગત (ઘરે આવેલા) નું ઉચિત સાચવવું, સંકટમાં આવી પડેલાનો ઉદ્ધાર કરવો અને દુઃખીની દયા રાખવી. એ બધાનો સામાન્ય ધર્મ છે.

પછી ત્યાં બ્રાહ્મણો બોલ્યા—‘ અહો ! જુદા જુદા દેશોમાં ભમતાં આવા સજ્જનોનો યોગ ક્યાંઈ અમારા જોવામાં ન આવ્યો. જે સગપણ કરતાં તમારામાં એ યોગ કોઈ રીતે સ્થિરતા પામે તો ઉત્તરાનિલ (ઉત્તર પવન) અને મેઘના યોગની જેમ અવનીને આનંદકારી થઈ પડે. ’ એટલે—‘ બધું સાડું થશે ’ એમ જિનદત્તના કહેવાથી ઉચિત આલાપ કરતાં જરા આનંદ પામીને સાગર પોતાના ઘરે ગયો. ત્યારબાદ એક દિવસે સાગરે પ્રગટ રીતે પોતે કન્યાની માગણી કરી, ત્યારે જિનદત્ત શ્રાવક આગામી હિત ચિંતવવા લાગ્યો—‘ લૌકિક શાસ્ત્ર પ્રમાણે કુળ, શીલ, શરીર, વિદ્યા, વય, ધન અને કુટુંબ—એ ગુણો તો વરમાં જોવાજ જોઈએ. શીલ એટલે ધર્મ, તે વિશેષથી જોવાનો છે. તે સમાન કે અધિક ભલે હોય, પણ હીન કે વિષમ તો બજ હોય. ધર્મહીન કુલ કરતાં નરકમાં વસવું સાડું, કારણ કે નરકમાં વસતાં પાપ ક્ષીણ થાય અને ધર્મહીન કુળમાં પાપનો વધારો થાય. ધર્મ ભિન્ન હોય તો એ વેવાઈ વચ્ચે પ્રીતિ ન જામે અને દંપતીમાં પણ પ્રેમની જમાવટ ન થાય. માટે સમાન ધર્મીનો યોગ પ્રશસ્ત્ર કહેવાય. દ્રવ્યાદિહીન છતાં ધર્મી.

કુળમાં કન્યા આપવી તે સારી. કારણકે ધર્મથી ત્રણ વર્ગ સુલભ છે અને તે વિના તો ચિરકાળ આપદાજ છે. 'એમ ચિંતવીને જિન-દત્ત બોલ્યો—' હે શ્રેષ્ઠિન્ ! તારા પુત્રમાં એક આર્હત ધર્મ વિના બધા શુભો છે; પરંતુ વિધર્મી કુળમાં મારા સંતાનને હું આપું તેમ નથી. ' આ પ્રમાણે સાંભળતાં સાગર વિલક્ષ થઈને પોતાના ઘરે ચાલ્યો ગયો. તે વાત સાંભળવામાં આવતાં ચંદ્ર પણ ચિંતવવા લાગ્યો કે—' અહો ! આચારની નિપુણતા ! જ્યાં માત્ર ધર્મનીજ માગણી છે, પણ અર્થ અને કામનું તો નામ પણ નથી. ' એ પ્રમાણે તેણીના અનુરાગથી ગુરૂપાસે આર્હત ધર્મ સાંભળતાં મોહના ક્ષયોપશમથી પ્રબોધ પામીને તેણે ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો; અને જીવાજીવાદિ તત્ત્વજ્ઞાન પામી દૃઢચિત્તથી ધર્મને એક નિધાન સમાન માનતો તે અનુક્રમે બહુ આનંદ પામવા લાગ્યો. એ રીતે કન્યાના લાભને માટે તથા કાર્મિક પુત્રના અનુરોધથી તેના પિતાએ પણ બાહ્યવૃત્તિથી આર્હતધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. આ પ્રમાણે ચંદ્રને શ્રેષ્ઠ શ્રાવક સમજીને સંબંધથી ધર્મસ્થિરતા વધારવાને જિનદત્તે સર્વશુભી એવા તેને પોતાની કન્યા આપી. ત્યારબાદ બંને પક્ષમાં હર્ષોત્સવથી વિવાહ સમાપ્ત થતા અનુક્રમે ધર્મની એકતાથી દંપતીની પ્રીતિ પરસ્પર વધવા લાગી; પરંતુ મિથ્યાત્વની દૃઢ વાસનાને વશ હોવાથી સાગર શ્રેષ્ઠીએ ધર્મામૃતનો ત્યાગ કર્યો, એટલે ધર્મમાં અલગ પડવાથી બંને હાથ છુટા થતાં જેમ જળ સરી જાય, તેમ પિતા પુત્રની પ્રીતિ ચાલી ગઈ.

હવે કેટલોક વખત જતાં ત્રણે પુરૂષાર્થ સાધતાં વીરશુભા અનુક્રમે સગર્ભા થઈ. એવામાં એક વખતે ચૈત્યમાં મહાપૂજના અવસરે વાજાંત્ર અને ગાનતાનથી મનોહર મહોત્સવ થતાં શ્રી સંઘની અંદર બેઠેલ ચંદ્રે જિનશુભાના ગાન સાંભળીને તે ગાનારાઓને લાખ સોનામહોર આનંદ પૂર્વક દાનમાં આપી દીધી. તે સાંભળતાં ક્રોધાયમાન થયેલ સાગરે તેને ઠપકો આપ્યો કે—' અરે ! મૂઠ ! ધનને આમ વાયુની જેમ કેમ વાપરી નાંખે છે ! અરે પરની કમાણીપર તાગડધિત્તા કરનાર ! ધન કમાવવાના કષ્ટને તો તું બહુતોજ નથી. ' ત્યારે ચંદ્ર બોલ્યો—' મેં સારા ક્ષેત્રમાં ધન

વાળ્યું છે, તેનો નાશ નથી કર્યો. હે તાત ! જિનભક્તિ કરતાં શું બીજું કોઈ ઉત્તમ છે ? કે જ્યાં એક પુષ્પ માત્ર વાવતાં પણ કંડપવૃક્ષ સમાન ફળદાયક થાય છે. ' એટલે જિનધર્મના દ્વેષી પિતાએ કહ્યું કે- ' પંડિતમાની ! ચાલ્યો જા; મારા ઘરે આવીશ નહિ. મારે તારું કંઈ કામ નથી. ' ત્યારે ખેદ પામેલ ચંદ્ર- ' જ્યાં સુધી કોટિ દ્રવ્ય ન કમાઉં, ત્યાંસુધી તારા ઘરે ન આવું ' એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને બહાર નીકળી ગયો. તે જાણીને ચંદ્રિકાની જેમ વીરશુભા પણ તેની પાછલ ચાલી નીકળી. કુલીન કાંતાઓએ પતિનેજ અનુસરવું જોઈએ. રસ્તામાં મળેલ સાર્થવાહની સાથે ચાલતાં કેટલાક દિવસે પત્ની સાથે ચંદ્રે એક અટવીમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એકવાર વીરશુભાને જોતાં હુષ્ટ સાર્થવાહે તેને સ્વાધીન કરવા રાહુની જેમ કૂર બનીને ચંદ્રને મારી નાંખવાનો વિચાર કર્યો. બાહ્યચેષ્ટાથી તેના એ અભિપ્રાયને જાણીને વીરશુભાએ ચંદ્રને સમજાવ્યું, એટલે ત્યારથી તે પોતાની સ્ત્રી સહિત ભયને લીધે સાર્થ થકી દૂર દૂર સુતો.

એક વખતે વડવૃક્ષની નીચે સુતાં રાત્રે ચંદ્રને સર્પ ડક્યો. ત્યાં જાગ્રત થયેલ વીરશુભા તેને મૂર્ચ્છિત જોઈને હુઃખથી રૂદન કરવા લાગી. પછી સ્વસ્થ થઈને તે વિચારવા લાગી કે- ' જો સાર્થવાહ પાસે જાઉં, તો તેને ભાવતુંજ થયું. અત્યારે અહીં બીજું કોઈ સહાય કરનાર નથી, માટે મને અને એને એક ધર્મજ શરણુ રૂપ થાઓ. ' એમ ચિંતવીને તે બોલી- ' હે વનદેવીઓ ! સાંભળો-મને અને આ મારા પતિને જો સમ્યક્ત્વ નિશ્ચલ હોય તો એને જીવવાનો કોઈ ઉપાય તરત બતાવો, નહિ તો કાયોત્સર્ગ હું પારીશ નહિ. ' એમ અતિ નિશ્ચલતા પૂર્વક બોલીને કાયોત્સર્ગ લઈ જેટલામાં તે ધ્યાનમાં લીન થઈ, તેવામાં તે બંનેના સમ્યક્ત્વથી સંતુષ્ટ થયેલ દેવીએ પ્રગટ થઈને પ્રભાતે તેને સર્વ વિષને હરે તેવું રત્ન આપ્યું અને કહ્યું કે- ' આ રત્નનું જળ એને છાંટવાથી સજીવન થશે અને પછી આ રત્ન તારા પતિને આપજે કે જેથી હુષ્ટો એને સતાવી શકશે નહિ. ' એમ કહીને તે દેવી અંતર્ધાન થઈ.

એટલે તેણીએ તે પ્રમાણે કર્યું, અને ચંદ્ર તરત સજીવન થયો, ત્યારે બનેલ વૃત્તાંત બધો વીરશુભાએ તેને કહી સંભળાવ્યો. પછી તે બંને સંતુષ્ટ થયા, અને તે રત્ન લઈને પોતાની રમણી સહિત ચંદ્ર આગળ ચાલ્યો, સાર્થથી અલગ થયા છતાં અરણ્યમાં રત્નના પ્રભાવથી તેને ભય ન થયો. અનુક્રમે તે પુષ્પપુરમાં આવ્યો અને ત્યાં ઉદ્યાનમાં પોતાની પ્રિયાને મૂકીને નગરમાં પ્રવેશ કરતાં તેણે પદ્મહર્ષનિ સંભળ્યો—‘કુસુમસાર રાજના કુસુમવૃષ્ટિક પુત્રને સર્પ દર્શ્યો છે, માટે જે તેને જીવાડે; તે મનમાનતું પામી શકે.’ એમ વૃત્તાંત જાણવામાં આવતાં તે રાજપુરુષો સાથે રાજ પાસે ગયો અને ત્યાં કુમારને મૂર્છાવશ જોયો. એટલે—‘રાજા વિગેરેમાં આડંબર માન્ય થઈ પડે છે’ એમ ધારી કંઈક આડંબર બતાવીને તે મણિના જળથી ચંદ્રે કુમારને સાવધાન કર્યો. એટલે જાણે સુધને ઉઠ્યો હોય તેમ પોતાના પુત્રને સ્વસ્થ જોતાં આનંદથી રોમાંચિત થતાં રાજાએ તેને ચુંબન અને આલિંગન કર્યું. ‘હે વત્સ ! તને સર્પ દર્શ્યો હતો, આ સજ્જને તને જીવાડ્યો છે’ એમ બોલતાં રાજાએ તેનો જન્મના જેવો મહોત્સવ કર્યો. પછી ચંદ્રને આલિંગન આપી, પોતાના અર્ધ આસનપર બેસારીને રાજાએ કહ્યું કે—‘હે વત્સ ! તું કોણ છે ? અને અમારા સુકૃતોને લીધે ક્યાંથી આવી ચડ્યો ? હે નરરત્ન ! તારી આકૃતિ, પ્રકૃતિ અને વાણીથી સર્વોત્તમ કુળ ઓળખાઈ આવે છે, માટે કૃપા કરીને નિવેદન કર. ત્યારે ચંદ્ર બોલ્યો—‘પિતાના કોપથી મારે નીકળવું પડ્યું, અત્યારે પ્રિયાને બહાર મૂકેલ છે.’ એટલે રાજાએ વીરશુભાને તેડાવી અને પોતાની પુત્રી સમાન માની. ‘પુણ્યહીન જનો શીયાળવાની જેમ અન્યનું લાવેલ ખાય છે અને ધીર પુરુષો સિંહની જેમ પોતે જીળવેલ એટલે પોતાના બળથી પ્રાપ્ત કરેલ ને ભોગવે છે’ એમ બુદ્ધિપૂર્વક વિચારીને રાજાએ નગર, અશ્વાદિ આપ્યા છતાં ચંદ્રે તે લીધા નહીં. તેથી સ્ત્રી સહિત ચંદ્રપર અધિક રોહ ધરતો રાજા બધા કાર્યોમાં તેને પુત્ર સમાન સમજીને પોતાની પાસે બેસારતો.

એક દિવસે ઉદ્યાનમાં ભમતાં નિધાનના લક્ષણને જાણનાર ચંદ્રને તિલકજુલની નીચે ખંજન પક્ષીના નૃત્યથી નિધાન ભાસ્યું.

એટલે કૌતુકથી ખોદતાં તેને નિધાનકુંભ હાથ લાગ્યો. ત્યારે તેણે તે રાજાને નિવેદન કર્યું. એટલે રાજાએ તે નિધાન તેનેજ અર્પણ કર્યું, પછીસારે મુહૂર્તે પૂજાદિક વિધિથી તે કુંભનું તેણે ગ્રહણ કર્યું. તેમાં પચાશ લાખ સોનામહોર હતી. તેમાંથી સાત ક્ષેત્રોમાં, દીન જનોને દાન આપવામાં, ગૃહસાધનમાં અને ચોથો ભાગ તેણે વ્યવહાર (વેપાર) માં જોડી. અહો ! સજ્જનોની ખુદ્ધિ કેવી ઉદાર હોય છે ?

એક વખતે ચંદ્રે નિવાસને માટે રાજા પાસે ઘરની માગણી કરી, એટલે રાજાએ મંત્રીને કહીને તે અપાવ્યું. ત્યારે મંત્રીએ ચંદ્રને નિવેદન કર્યું કે—‘ આ નગરમાં આઠ કોટી દ્રવ્યનો ધણી એક કૃપણ શેઠ હતો, તે જૈન હોવા છતાં ધનમાં વ્યાકુલ હોવાથી ધર્મભાવનાંથી હીન હતો. તે દ્રવ્યને ક્યાંક દાટી મૂકીને ભોગવતો કે આપતો ન હતો. તેમજ પુત્રાદિકને પણ કદાચ વિના તે મરણ પામીને અધમ દેવ થયો, અને મોહને લીધે ઘરમાં આવીને કુટુંબને વ્યાધિ, ભય અને ભયંકર રૂપ બતાવીને ઘરથી બહાર કહાડ્યું. હુટો શું અકૃત્ય નથી કરતા ? તેના ભયને લીધે આ શૂન્ય મકાનમાં અદ્યાપિ કોઈ રહેવા આવતું નથી. હે વત્સ ! જો તારામાં હિમ્મત હોય તો તે મકાન લે. ’ તે સાંભળીને પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા માટે ચંદ્રે તે સાત માળનું મકાન લીધું. ભાગ્યવંતને ભયજ ક્યાંથી ? પછી તે મકાનને સાફ કરાવી, તેમાં જિનખંબને સ્થાપી, તેનું પૂજન કરી, સાંજે આવશ્યક કર્મ કરી, યોગ્ય અવસરે દેવ, ગુરૂની સ્તુતિપૂર્વક પંચ નમસ્કારને સંભારતાં નિર્વિશંક હૃદયથી તે મુખ્ય પલંગપર સુતો, એટલે મનુષ્યના ગંધને સહન ન કરનાર તે વ્યંતર તેને જોઈને ખોલ્યો— ‘ હે મૂર્ખ ! તું કોણ છે ? મારી અવગણના કરીને અહીં સુતો છે, તેથી મરવાનો છે. ’ એમ ખોલતાં તે ભય ન પામ્યો, ત્યારે ક્રોધથી ભયંકર રૂપ કરી, ચરણથી પૃથ્વીને કંપાવતો તથા હસ્ત તાલથી જાણે આકાશને ફેડતો હોય એવા તે વ્યંતરે આવીને— ‘ જો ન જતો હોય, તો અહીં મર ’ એમ ખોલતાં તેણે ચંદ્ર ઉપર જવાલામય અગ્નિનો વરસાદ વરસાવ્યો. એટલે— ‘ જો મારા હૃદ-

યમાં અરિહંત દેવ સ્થિર હોય, ચારિત્રધારી ગુરૂ અને જૈનધર્મ સ્થિર હોય, તો આ અગ્નિ મને સંતાપ ન પમાડો. ' એમ ચિંતવીને ચંદ્ર જેટલામાં પરમેષીનું સ્મરણ કરે છે, તેવામાં અગ્નિ, મેઘની જેમ તેના પ્રભાવથી બધો તાપ રહિત થઈ ગયો તેથી અધિક ક્રોધાયમાન થતા દેવે પોતાની શક્તિથી, ભયંકર કુંકાડા મારતા, કાલદંડ (ચમદંડ) સમાન ચોતરફ સર્પો છોડ્યા. તે બધા ચંદ્રને વીઠી વળતાં અને વારંવાર દંશતાં મણિ રહિત અને ભગ્ન દાંતવાળા થઈ ગયા, તથા કૃણા અને હાડકાં પણ તેમના ભાંગી ગયાં. તે સર્પો સમ્યક્ત્વશાળી ચંદ્રનું એક રોમ પણ ભેદી ન શક્યા. વિશ્વરૂપ ધર્મનો મહિમા કોણ માપી શકે ? પછી તેણે અનુક્રમે ભયંકર હાથીઓ અને સિંહો વિકુવ્યા, પરંતુ તે તેવીજ રીતે બધા નકામા થઈ પડ્યા. એટલે વ્યંતર વિચારવા લાગ્યો કે—' અહો ! આના હૃદયમાં કોઈ દેવ અથવા ધર્મ નિશ્ચલ છે, કે જેથી એના અસાધારણ મહિમા આગળ મારું કંઈ ચાલતું નથી, માટે એને પહોરે પહોરે સમસ્યાપદો આપું, કે જેથી એ નિદ્રામાં આવતાં એની પાદપૂર્તિથી એના તે દેવ અને ધર્મ જણાઈ આવશે, ' એમ ધારીને દેવે તેને કહ્યું—' અહો ! તારો મહિમા અદ્ભુત છે. હવે તને પ્રતિકૂલ નહીં કરું, તું મારી સમસ્યા પૂરી કર. ' ત્યારે ચંદ્ર બોલ્યો—' તારી બધી ઇચ્છા પ્રમાણ છે. ' કારણ કે જૈનમાં અહંકાર અને ભયની બહુલતા ઓછી હોય છે. એટલે—

દેવ બોલ્યો—“ સ્યાતાં સંપદ્વિપત્તી ”

ચંદ્ર બોલ્યો—“ સકલતનુમતાં પૂર્વકર્માનુભવાત્ ”

એટલે—' સર્વ પ્રાણીઓને સંપત્તિ અને વિપત્તિ પૂર્વક ધર્મના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે. '

એ પ્રમાણે સાંભળીને દેવ, રાત્રિના પહેલે પહોરે ચાલ્યો ગયો. એટલે શ્રમને લીધે ચંદ્રે નિર્ભય થઈને થોડી નિદ્રા લીધી. હવે બીજો પહોર થતાં તે વ્યંતરે આવીને કહ્યું—' સુતો છે કે જાગે છે ? ' એટલે નિદ્રા તણને તે બોલ્યો—' હું જાગું છું. '

દેવ બોલ્યો—“ એકં ધાર્ય ”

ચન્દ્ર બોલ્યો—“ સુધૈર્ય વિપદિ તનુમતાં ધૈર્યવશ્યા હિ સંપત્ ”

એટલે—‘ વિપદા આવતાં પ્રાણીઓએ એક ધીરજ પકડી રાખવી. કારણ કે સંપત્તિ ધીરજને વશ છે. ’

પછી ગીજે પહોરે દેવ બોલ્યો—“ ઈકો મૃગ્યઃ ”

ચન્દ્ર બોલ્યો—“ પરાત્મા ત્રિભુવનશરણં મુક્તિદાયી પ્રયત્નાત્ ”

એટલે—ત્રણે ભુવનના શરણરૂપ અને મુક્તિને આપનાર એવા એક પરમાત્માની પ્રયત્નપૂર્વક શોધ કરવી. ’

ત્યાર બાદ ચોથે પહોરે દેવ બોલ્યો—“ ઈકઃ સર્વત્ર રક્ષાં ”

ચન્દ્ર બોલ્યો—“ સૃજતિ વિધિવદાસેવિતો જૈનધર્મઃ ”

એટલે—‘ વિધિપૂર્વક એક જૈનધર્મનું આરાધન કરતાં તે સર્વત્ર રક્ષા કરે છે. ’

એ પ્રમાણે સંપૂર્ણ શ્લોક સાંભળતાં દેવ ચમત્કાર પામીને ચિંતવવા લાગ્યો—‘ આ જૈન છે, અને જિનદેવ તથા જિનધર્મને અહ્ભુત મહિમા પણ મારા જોવામાં આવી ગયો. કે જેના પ્રભાવથી મનુષ્ય પણ દેવને જીતી શકે. અહા ! મને ધિક્કાર છે કે પૂર્વ ભવમાં એ દેવ તથા ધર્મ પામ્યા છતાં મેં આરાધ્યા નહીં અને દ્રવ્યની મૂર્છામાં મસ્ત બનીને નરજન્મ વૃથા ગુમાવ્યો, તેથી આ અધમ દેવપણાને પામ્યો અને પાપને લીધે પાછો સંસારમાં ભ્રમણ કરીશ. માટે એને ગુરૂ કરીને આર્હત ધર્મનો આશ્રય લઉં. ’ એમ નિશ્ચય કરીને દેવ બોલ્યો—‘ હે ભદ્ર ! તારા સત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વથી હું અત્યારે પ્રસન્ન થયો છું. માટે હે ધીમન્ ! વર માગ. ’ એટલે ચન્દ્ર બોલ્યો—‘ સમસ્ત ઈષ્ટ ફલને આપનાર આ ધર્મ વૃક્ષ પ્રાપ્ત થતાં મારે કંઈ માગવા જેવું નથી. છતાં આ કંઈ માગું છું—જિનદેવ, ચારિત્રવાન ગુરૂ, અને તેમણે કહેલ દયા પ્રધાન ધર્મનો તું સ્વીકાર કર, કે જેથી વાંછિતને પામે. તું પોતે દેવ હોવાથી તારે મનુષ્યની જેમ ધનનું કંઈ પ્રયોજન નથી, તો તેની ખાતર પાપ આચરતાં સંસારના દુઃખને શામાટે ઉપાર્જન કરે છે ? દેવતા પણ મરણ પામે છે, નાના પ્રકારની યોનિઓમાં ભમે છે અને પરને પરિતાપ

ઉપજાવવાના પાપથી તે અનુક્રમે નારક પણ થાય છે. હે ભદ્ર ! નરજન્મની જેમ દેવપણાને વૃથા હારી જતાં કષાયને વશ ન થા, પ્રતિજોધ પામ અને તારૂં હિત સાધી લે. ' એ પ્રમાણે સાંભળતાં પ્રતિજોધ પામેલ અને જિનધર્મના અભિલાષી એવા તે દેવને ચંદ્રે વિસ્તારથી સમ્યક્ત્વ વર્ણવીને અંગીકાર કરાવ્યું. પછી દેવ બોલ્યો—' આ દુનીયામાં ધર્મદાતા સમાન બીજો કોઈ ઉપકારી નથી. હે મિત્ર ! તારા ઋણથી મુક્ત થવાય તેમ નથી, છતાં મારા હાયક આપું છું. વિમાન સમાન આ ઘર હું તને આપું છું. એના ખુણાઓમાં રહેલ આઠ કોટિ ધન પણ તારૂંજ છે. ' એમ કહીને દેવ અંતર્ધાન થયો અને ચંદ્રે પોતાની શય્યા મુકી. તે વખતે સૂર્યોદય પણ થયો અને પદ્મો પણ વિકસિત થયા. એટલે દેવ-પૂજન વિગેરે પ્રભાત કૃત્ય કરીને દેવના વચન પર લક્ષ્ય આપી તેણે રાત્રિનો વૃત્તાંત વીરશુભાને કહી સંભળાવ્યો, ત્યારે તે આનંદ પામતી બોલી—' રાજા, ચક્રી, મહેંદ્ર અને મોક્ષના સુખ આપનાર જૈન ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષનું આ શું માત્ર તમોને સાત્ત્વિકને ફળ મળ્યું ? ' પછી ચંદ્રે તે ધનકોટિ લઈને તેને પુરુષાર્થમાં જોડી અને પરિવાર વધારીને પ્રિયા સાથે લોગ વિલાસ કરવા લાગ્યો. તે વૃત્તાંત આ બાલગોપાલ બધે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો અને તેથી—' અહો ! ચંદ્રનું ભાગ્ય ! અહો ! એનું સત્ત્વ ! ' એમ લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. એવામાં અવસર થતાં વીરશુભાએ સારા લક્ષણવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો, એટલે ધર્મોત્સાહી ચંદ્રે તેનો મોટો જન્મ-મહોત્સવ કર્યો.

હવે સાગર શ્રેષ્ઠી ક્ષણવાર પછી ક્રોધ શાંત થઈ જતાં પુત્રના વિયોગાગ્નિથી તપ થઈને માણસો પાસે તેની શોધ કરાવવા લાગ્યો, તેઓ વન, ગામ અને નગરાદિકમાં બહુ ભ્રમ્યા, પરંતુ સમુદ્રમાં જેમ રત્ન ખોવાયા પછી ન મળે, તેમ તેનો પત્તો મેળવી ન શક્યા. ત્યારે લાંબો વખત શોધ કરીને પાંખ વિનાના પંખીની જેમ ધન કમાવવા જતાં પોતાને અપુત્રીયો માનવા લાગ્યો. પછી મોટો સાર્થ રચી, ઘણાં કરિયાણા અને ચાર કોટી મૂલ દ્રવ્ય લઈને તે ચાલતો થયો, બુઢા બુઢા દેશોમાં ભ્રમતાં, વેપારથી બહુ ધન

કમાવતાં અનુક્રમે તે પુષ્પપુર તરફ ચાલ્યો. એટલે દૂર થકી તેને આવતો જાણી, સ્વાભિમાની ચંદ્રે પોતાની પ્રતિજ્ઞા યાદ કરીને રાજા પાસેથી શુલ્કમંડી (જકાતનું સ્થાન) લઈ લીધી અને— ‘ જે સાચું બોલશે તે અર્ધ જકાત આપી મુક્ત થશે અને જે અસત્ય બોલશે, તેનું બધું લુંટી લેતાં બંધનાદિથી સજા પામશે. ’ એમ રાજાની અનુમતિથી તેણે જાહેર વ્યવસ્થા કરી. અને તેથી બધા વ્યવહારીયા તેને સત્યજ કહેતા હતા.

એક દિવસે મોટા સાથે સહિત સાગર ત્યાં આવ્યો, અને ભેટણું લાવીને ચંદ્રને બધી વસ્તુ નિવેદન કરી. એટલે ઓળખાઈ જવાની બીકથી પોતે દેખાવ ન આપતાં ‘ કુલ એકંદર તારૂં કેટલું છે ? ’ એમ માણસો મોકલીને શેઠને પૂછાવ્યું. ત્યારે— ‘ લગભગ બે કોટી હશે ’ એમ શ્રેષ્ઠીએ જણાવતાં ચંદ્રે કહેવરાવ્યું— ‘ જો અધિક હશે, તો તને દંડ થશે. ’ આ વાત સાગરે કબુલ રાખી. પછી લખત કરાવી, તે બધાની અર્ધ જકાત લઈને ચંદ્રે શેઠની સાથે પોતાના પંચ મોકલ્યા. પોતાના સ્વામીની શિક્ષાથી બધી વસ્તુઓની ખારીકાઈથી બરાબર તપાસ કરી, તે ચાર કોટિ પ્રમાણુ સમજીને તેમણે ચંદ્રને નિવેદન કર્યું. એટલે તેનું સર્વસ્વ લુંટી લઈ, બંધનમાં નાખી અને પરિવાર રહિત કરીને ચંદ્રે તેને કેદખાનમાં નખાવ્યો. ત્યારે તેના સ્વજનોએ રાજાને અરજ કરી. એટલે રાજાએ કહ્યું— ‘ હું કંઈ જાણતો નથી. ’ પછી સાગરની અનુમતિથી તેમણે ચંદ્રને વિનંતી કરી— ‘ આ બધું ધન લઈ મહેબાની કરી તમે સાગરને મુક્ત કરો. ’ ત્યારે ચંદ્રે કહ્યું— ‘ હું શ્રેષ્ઠીને નજરે જોઈને યોગ્ય લાગશે તેમ પોતે કરીશ, હવે તે ગયા એટલે સાગરને બંધન રહિત કરી, તેડાવી સ્નાન કરાવી, ગૌરવથી ભોજન કરાવી, આસન પર બેસારીને ચંદ્ર પલંગપર બેઠો બેઠો કહેવા લાગ્યો— ‘ હે શેઠ ! શું તું અસત્ય બોલ્યો ? ’ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું— ‘ અભાગ્યના વશથી, ’ ચંદ્રે કહ્યું— ‘ તો હવે તારી શી ગતિ ? ’ સાગર બોલ્યો— ‘ તું જ મારી ગતિ છે. ’ ચંદ્રે કહ્યું— ‘ તું પોતે વૃદ્ધ છતાં કેમ દેશાંતરમાં ભ્રમણ કરે છે ? ’ એટલે પુત્રનો વિયોગ યાદ આવતાં આંખમાં આંસુ લાવીને તેણે કહ્યું— ‘ મેં કુબુદ્ધિએ

પુત્રને વૃથા કહાડી મૂક્યો, તેથી આમ કરવું પડે છે, 'ચંદ્ર બોલ્યો—' તારો પુત્ર કેવો હોતો ? ' શેઠ બોલ્યો—' તે તારા જેવા ગુણ અને આકૃતિવાળો હોતો, પણ તે તુંજ છે, એમ અસંભાવનાને લીધે હું કહી શકતો નથી. ' એમ કહેતાં અલીષ્ટ પુત્ર યાદ આવતાં શોકથી રોતા સાગરને જોઈને ચંદ્ર દયા લાવી બોલ્યો—' હે તાત ! તેજ હું તમારો પુત્ર છું, મારો અવિનય માફ કરજો. ' એમ કહી તરત ઉઠીને ચંદ્ર સાગરના પગે પડ્યો, એટલે તેને ઓળખીને નેત્રજળથી નહવરાવતાં સાગર તેને ગાઠ આલિંગન આપીને સ્નેહથી કહેવા લાગ્યો—' હે વત્સ ! મારા ભાગ્ય ઉઘડ્યાં કે તું આજે નજરે ચડ્યો. હું કુપિતાનો અપરાધ ક્ષમા કરજો. તું અસાધારણ ગુણવાન છે, ' ત્યારે પોતાના તાતને પલંગપર બેસારી, પોતે હર્ષથી તેના ચરણ આંપતાં આગળ બેસીને બોલ્યો—' હે તાત ! આઠ કોટિ ધન કમાવવાથી મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે, એ આર્હત ધર્મનું માહાત્મ્ય જુઓ. હજી પણ તમે તેનો સ્વીકાર કરો, ' પછી પિતાએ વૃત્તાંત પૂછતાં ચંદ્રે બધો કહી બતાવ્યો, તે સાંભળતાં આશ્ચર્ય અને આનંદમાં મગ્ન થતો સાગર બોલ્યો—' હે વત્સ ! તું ધન્ય છે કે નિશ્ચલતાના પ્રભાવથી આજ ભવમાં સાક્ષાત્ ફલ બતાવતાં તે જૈનધર્મનો મહિમા વધાર્યો. સંકટમાં તને દેવીની સહાયતા મળી, મણિ અને નિધાનનો લાભ થયો. ઉપકારથી રાજ વશ થયો, અને દેવ તારો દાસ બની ગયો. જે ધર્મના પ્રભાવથી એક કોટિની પ્રતિજ્ઞા કરતાં આઠ કોટિ તેં પેદા કરી તેથી મને ખાત્રી થવાથી હવે તારા ધર્મનો હું સ્વીકાર કરીશ. '

પછી ચંદ્રની આજ્ઞાથી વીરશુભા પુત્રસહિત આવીને સસરાને નમી, એટલે તેણે પ્રશંસા પૂર્વક ખમાવીને વિદાય કરી. ચંદ્ર અને બુધની જેમ પિતા પુત્રને મળેલા જાણીને બંનેનો પરિવાર ત્યાં આનંદપૂર્વક આવ્યો. એટલે કુલીન અને વિનયી ચંદ્રે પિતાને કહ્યું કે —' હે તાત ! આ બધું તારુંજ છે. મને એક દાસ સમજીને ઈચ્છાનુસાર આજ્ઞા કર. ' ત્યારે તાત બોલ્યો—' હે વત્સ ! મારે દ્રવ્યનું શું પ્રયોજન છે ? તું મળતાં આજે મારા બધા મનોરથ પૂર્ણ થયા. હવે અયોધ્યામાં આવી, તારી માતાને આનંદ

પમાડી અને ઘરનો બાર ઉપાડી લે કે જેથી આ છેલ્લી વયમાં નિ-
શ્ચિંત થઈને હું આહુત-ધર્મનું આરાધન કરું.' તાતના એ વચનનો
સ્વીકાર કરી, રાજા પાસે આવીને ચંદ્રે બધો વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો,
એટલે સાગર આનંદ અને આશ્ચર્ય પામ્યો ત્યારે—'આ સાગર
ધન્ય છે કે જેનો ભાગ્યનિધાન આ ચંદ્ર સમાન પુત્ર છે. અને આ
ચંદ્ર ધન્યતમ (વધારે ધન્ય) છે કે જેની ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધા છે.' એ
પ્રમાણે લોકોથી પ્રશંસા પામતા અને ત્રણે પુરુષાર્થને સાધતા તે
બંને સાથે ત્યાં કેટલોક વખત આનંદપૂર્વક રહ્યા.

પછી એક દિવસે લલવેલ વસ્તુઓ બધી વેચીને સાગરે ચંદ્રને
જણાવ્યું—'હે વત્સ ! હવે આપણે ઘરે જઈએ. કારણ કે તારી
માતા હું ખે દિવસો ગાળતી હશે.' ત્યારે ચંદ્ર ચિંતવણ લાગ્યો
કે—'અહા ! મને ધિક્કાર છે, કે માખાપને હું હુંખકરી થયો. જે
માતપિતાનું પાલન ન કરે તેવાં પુત્રથી પણ શું ?' એમ ધારી
માતાને મળવાની ઉત્કંઠાથી ચંદ્ર કોઈ વહ્નિક પુત્રને જણાવી, સાર
વસ્તુ લઈ, રાજાની રજા મેળવીને પોતાના પિતા, વધુ તથા પુત્ર
સહિત ઘણા પરિવારથી તે પોતાની નગરી તરફ ચાલ્યો, એટલે
મોટા સાથે સહિત અને પુત્રાદિ સાથે જતાં સાગર અનુક્રમે
અયોધ્યામાં આવ્યો અને પોતાના સ્વજનોને તેથી બહુ આનંદ
થયો. પછી રાજાને લેટણાથી સંતુષ્ટ કરી, પોતાના પુત્રનો વૃત્તાંત
જણાવી તેણે પ્રીતિથી આપેલ હાથી વિગેરે લઈને પોતાના સંબ-
ધીઓ તથા નાગરો સાથે સાગર ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ત્યાં છત્ર
ચામરથી શોભતા ચંદ્રને હાથી પર બેસારી નાટક, ગીત, વાજા-
ના ધ્વનિ સાથે બંદીઓના જયનાદપૂર્વક તથા વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના
મંગલ સાથે સતત દાન આપતાં, પરસ્પર પ્રશંસાપૂર્વક પુરુષો
અને સ્ત્રીઓ જેને આદરથી લેઈ રહ્યા છે, પાલખીમાં બેઠેલ પુત્ર-
સહિત વીરશુભાથી, જ્યંતિસિંહ ઇંદ્રાણીથી ઇંદ્ર સમાન શોભા
પામતાં તેને આનંદપૂર્વક જ્યાં રસ્તાઓ પર ચંદ્રમના છાંટણી
ક્યાં છે, ધબાઓ અને તોરણો લટકાવેલા છે, એવી અમરશવતી
સમાન શોભતી નગરીમાં તેણે પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં દેવ, ગુરૂને નમી,

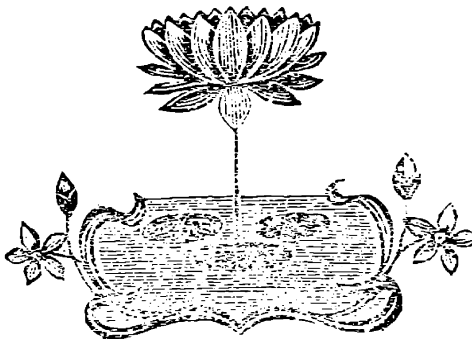
સ્ત્રી પુત્રસહિત ઘરે આવીને ચંદ્ર પરસ્પર અત્યંત સ્નેહથી હર્ષ અને ઉત્કંઠાપૂર્વક માતાને નમ્યો. એટલે ઘણા આશીર્વાદ આપતી, પુત્રને હર્ષથી આલિંગન અને મસ્તકે ચુંબન કરતી માતાને બહુ આનંદ થયો. પછી સ્વાગત પ્રશ્નથી વધુને સંતોષ પમાડી, પૌત્રને આદરથી હૃદય સાથે ચાંપીને તે પોતાના જીવિતને ધન્ય માનવા લાગી.

હવે કુશલ પ્રશ્નો કરતાં તેઓ બેઠાં છે, એવામાં ઘણા નગરજનો વધામણી કરવા આવ્યા. તેમનો યોગ્ય સત્કાર કરી, સંતોષ પમાડીને સાગર અને ચંદ્ર રાજાને નમ્યા, અને તેણે તેમનો સારો સત્કાર કર્યો ત્યારબાદ ચંદ્રે ચૈત્યોમાં જિનપૂજા કરી, ગુરૂને વાંઘા, દીનાદિકને દાન આપ્યું અને સ્વજનોનો સત્કાર કર્યો. એમ કેટલાક દિવસ આચ્છવમાં ગાળીને સાગરે પોતે તથા પુત્રે કમાવેલ ધન ઘરમાં નાંખ્યું. પછી કુટુંબસહિત ભદ્રબાહુ ગુરૂ પાસે તેણે શ્રાવક ધર્મનો ભાવથી મહોત્સવપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો, અને અનુક્રમે તે નવતત્ત્વને જાણનાર, વિશેષજ્ઞ, સાત ક્ષેત્રે ધન વાપરનાર તથા છ આવશ્યક સાચવનાર ઉત્તમ શ્રાવક થયો. એમ લાંબુ આયુષ્ય પાળી શ્રાવકધર્મના પ્રભાવથી તે તથા તેની સ્ત્રી દેવલોકે ગયાં. એટલે સ્વજનોએ ભાગ્યનિધાન તથા શુદ્ધ ધર્મધારક એવા ચંદ્રને શેઠના પદ પર સ્થાપ્યો, અને તે પોતાના કુળરૂપ આકાશમાં ચંદ્રમા સમાન શોભવા લાગ્યો. તેના ભાગ્ય અને દાનાદિક ગુણોથી રંજિત થતા લોકો બધા તેની મુક્તકંઠે સદા પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. એમ રાજાથી માંડી સાધારણ જનસુધી તેના ગુણોની પ્રસરતી પ્રસિદ્ધિથી રાજાએ તેને યોગ્ય સમજીને પોતાનો મિત્ર બનાવ્યો, અને તેના પર પ્રાસાદ કર્યો. ત્રણે પુરુષાર્થમાં લીન અને સત્કલાની યોગ્યતા જાણનાર એવા તેને મહાસાગરને નદીઓની જેમ લક્ષ્મી પોતે આવીને લેટી પડી. ભદ્રબાહુ ગુરૂના ચરણની સેવાથી અનુક્રમે તે પ્રિયા સહિત જિન પ્રવચનમાં કુશલતા પામ્યો. ઉપદેશ આપવામાં ચતુર એવા તેણે રાજાને પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ચંદનવૃક્ષના સંગથી પર્વત પણ મુગંધિ થાય છે. અનુક્રમે રાજાની રતિ નામે રાણી સાથે વીરશુભાની મિત્રાઈ થઈ અને તેને રાણીને જૈનધર્મનો બોધ આપ્યો.

હવે પ્રતિદિન ત્રિકાલ જિનપૂજા કરતાં, છ આવશ્યક સંભારતાં, સાત ક્ષેત્રે ધન વાપરતાં, પર્વદિવસે પૌષધ લેતાં, શુદ્ધ સિદ્ધાંત ભણતાં, તેનો અર્થ વિચારતાં અને લવ્યજનોને યોધ પમાડતાં ચંદ્રે પોતાની પ્રિયાસહિત જન્મને સફલ કર્યો, એમ ચિરકાલ ત્રણ વર્ગ સાધી, અવસરે કુટુંબભાર પુત્રને સોંપી અને ધર્મ-મય પોતાનું આયુઃ પૂર્ણ કરીને ચંદ્ર સ્ત્રીસહિત દેવલોકે ગયો. ત્યાં લાંબો વખત અપાર સુખ ભોગવી, નરજન્મ પામીને તે બંને ચારિત્રધર્મના યોગે મોક્ષના અનંત સુખને પામશે.

એ પ્રમાણે શ્રી જિનલક્ષ્મિરૂપ વીજળીથી વિરાજીત એવો શ્રાવક ધર્મરૂપ મેઘ હુઃખત્રય રૂપ તાપને શાંત કરીને પ્રાણીઓને અક્ષય અને અનંત સુખલક્ષ્મી આપે છે. જિનલક્ષ્મિ, યોગ્ય દાન અને આપદામાં પણ ધર્મની દૃઢતાને ધારણ કરતાં પ્રાણી ચંદ્રની જેમ વાંછિતાર્થ અને કામાદિ પુરૂષાર્થ મેળવીને પણ ધર્મ પામે છે. આ ચંદ્ર અને વીરશુભાના દૃષ્ટાંતથી જેઓ શ્રાવકધર્મની આરાધના કરે છે. તેઓ આ લોકની ઇચ્છા સફલ કરીને પરલોકની અક્ષય સુખ લક્ષ્મીને પામે છે.

એ રીતે શ્રી મુનિસુંદરસૂરિએ પોતાના અને પરના ઉપકારને માટે (૧૪૮૪)ની સાલમાં ચંદ્ર અને વીરશુભાની કથા રચી.

કથા ૨ ૭.

દાનાદિ પુણ્યના ફળપર ધર્મધનની કથા.

પરમ બ્રહ્મા અને આનંદરૂપ, જગતને પૂજનીય તથા તત્ત્વના ઉપદેશક એવા શ્રીમાન ઋષભપ્રભુ કલ્યાણ આપે.

જેણે આ ભારતભૂમિમાં રોપેલ ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ અઘાપિ ઇષ્ટકલને આપ્યા કરે છે, તે શ્રી વીરની કલ્યાણને માટે અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. શાસ્ત્રમાર્ગમાં માતાની જેમ જે બાલકોને પદન્યાસનો ક્રમ બતાવેછે, તથા કવિઓને કલ્પવૃક્ષ સમાન વરદાન આપનારી એવી શ્રી શારદાની હું સ્તુતિ કરું છું.

અહો જેમના સ્વામિત્વરૂપ નામથી પણ વાણી વિકસિત થાય છે તે શ્રી દેવસુંદરચરિ ગુરુ જયવંત વરતો.

લોક અને પરલોકની કલ્યાણલક્ષ્મીને ઇચ્છતા અને કાર્ય-અર્થના ભાણુ એવા પંડિત જનોએ જૈનધર્મ આરાધવાનો સદા યતન કરવો જોઈએ. તે ધર્મ દાનાદિ લેદથી ચાર પ્રકારે છે. પાત્રે આપેલ દાન ફલદાયક થાય છે, શ્રી સંઘ અને મુનિ તે પાત્ર છે, તેમાં પણ પ્રથમ પાત્ર શ્રેષ્ઠ છે. તે જિનપૂજને લીધે વધારે ઉત્તમ છે, તે પૂજા ચૈત્યાદિને લઈને હોઈ શકે. અને તે દાન અને પૂજા ધનથી સધાય તેમ છે, તે ધન જો ન્યાયોપાર્જિત હોય તો શ્રેષ્ઠ ગણાય. બુગુપ્ત્સા અને ખંડનના ત્યાગથી દાનાદિ સત્ફલને આપે છે. ગુણોથી વિભૂષિત શ્રાવકધર્મ મોક્ષસુખને આપે છે.

અથવા પાત્રદાનથી પરમ કલ્યાણ થાય છે અને એના ખંડનથી તે ખંડિત થઈ જાય છે. શુદ્ધ વ્યવહારથી, સાધર્મીના વાતસલ્યથી, ચૈત્ય કરાવવાથી, અને દેવ-ગુરુની ભક્તિથી ધર્મધનની જેમ આ લોક અને પરલોકમાં ઇષ્ટ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

અથવા પરની પ્રેરણાથી પાત્ર દાન કરતાં પણ અદ્ભુત સંપદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. મુનિઓની બુગુપ્ત્સા કરવાથી નીચ કુલાદિક

પ્રાપ્ત થાય છે. અમુકલિન છતાં શીલથી મનુષ્ય ઇષ્ટ ફલ અને પ્રશંસા પામે છે, એ સાંખ્યમાં ધર્મધનની સીતું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.

જંબુદ્વીપના આ ભરતદ્વેષમાં ત્રિગર્ત નામના દેશમાં વિજયસ્થલ નામે નગર છે, તેની ત્રિવર્ગલક્ષ્મીથી હારીને બાણે અમરાવતી આકાશમાં ચાલી ગઈ. તે નગરમાં પુણ્યરૂચિ, સરલ, સૌમ્ય, સ્થિર અને પંડિતોનો મિત્ર એવો મંગલ નામે મોટો શેઠ હતો. જીવાજીવાદિતત્ત્વને બાણુનાર, ધર્મની સર્વ ક્રિયામાં તત્પર અને રાજાથી માંડીને સાધારણ માણસ સુધી તે પરમ શ્રાવક તરીકે પ્રખ્યાત હતો. તેના ઘરમાં એકવીશ કેટિ સુવર્ણ હતું અને સમુદ્રમાં જળજ્ઞ જેમ બીજા ધનનો તે પાર પણ ન હતો, વિષ્ણુને લક્ષ્મીની જેમ તેને શ્રીદેવી નામે સ્તી હતી. જેના સૌભાગ્યાદિ ગુણો બધાને આનંદકારી થઈ પડ્યા. તેમના બધા મનોરથ સર્વ રીતે પૂર્ણ થતા, પરંતુ એક સંતાનનો મનોરથ તેમને લાંબા વખતથી સતાવતો હતો. પુત્રની ખાતર તે દેવ-શુરની પૂજા કરતા, દીનોને દાન આપતા તથા ઉપવાસાદિક પણ બહુ કરતા હતા.

હવે એ શેઠને મધ્યમ વય પ્રાપ્ત થતાં એકઠા રાત્રે સુતેલ તેની પ્રિયાએ સ્વપ્નમાં સર્વ લક્ષણવાળા હાથીને જોયો. એટલે જાગત થઈને આનંદથી તેણે પતિને કહ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો—‘આપણને મોટા હસ્તી સમાન લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ પુત્ર થશે.’ આ વચન સત્ય માની, હર્ષ પામીને તે ધર્મમાં તત્પર થઈ, અને ત્યારથી તેને ગર્ભ રહ્યો. ધર્મથી શું સિદ્ધ થતું નથી ? ઉચિત અવસરે દીન જનોને દાન આપવા વિગેરેના દોહલા ઉત્પન્ન થયા, તે શ્રેષ્ઠીએ પૂરું કર્યા. આગ્યવંતને શું દુર્લભ હોય ?

હવે પૂર્ણ દિવસો થતાં સારા મુહૂર્તે અને સારા દિવસે પૂર્ણ દિશા જેમ સૂર્યને ઉત્પન્ન કરે, તેમ તેણે એક દેહીપ્રમાણ પુત્રને જન્મ આપ્યો. નેત્રને સુધાસમાન, સૌમ્ય અને સુલક્ષણા, એવા પુત્રને જોતાં ચંદ્રખિંબને જોતાં ચકોરીની જેમ તે અનિર્વાચ્ય (જે શબ્દોમાં ન કહી શકાય) આનંદ પામી. પછી દાસીએ પુત્ર જન્મની વધામણી આપતાં, શ્રેષ્ઠીએ હર્ષથી એટલું દાન આપ્યું કે જેથી તેનું દાસત્વ ટળી ગયું. ત્યાર

બાદ અક્ષતપાત્રો લાવી તડણીઓ જ્યાં મંગલ ગાઈ રહી છે, ચાચકો જાતિજનો, અને નગરજનો જ્યાં સત્કાર પામી રહ્યા છે, રત્નો અને મુક્તાફલોથી જ્યાં વધામણાં થઈ રહ્યા છે, પુષ્પ, ફળ, અલંકાર અને વસ્ત્રો જ્યાં પરસ્પર અપાય છે, મંગલ વાજાંત્રનાદ અને મનહર વિવિધ નાટક જ્યાં થઈ રહ્યા છે, મોતીના સાથીઆ અને અષ્ટ મંગલની જ્યાં શોભા દેખાય છે, દાનથી સંતુષ્ટ થતા અર્થીજનો જ્યાં આશીર્વાદ આપી રહ્યા છે, એ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીએ અજ-સુજોને આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેમ પુત્રનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. પછી છઠ્ઠી જાગરણાદિક મહોત્સવ કર્યા બાદ પિતા વિગેરે વડીલોએ અવસરે ધર્મધન એવું તેનું નામ રાખ્યું. હવે તે વૃદ્ધિ પામતાં અવસરે તેણે પૂર્ણિમાએ જગતના નેત્રને આનંદ પમાડનાર ચંદ્રમાની જેમ બધી કળાઓ ધારણ કરી. અનુક્રમે યૌવનને લીધે તે અદ્ભુતરૂપ પામ્યો. જે રૂપ જોતાં માનુષી સ્ત્રીઓ પણ નિર્નિમેષ નેત્રવાળી બની ગઈ, એટલે શ્રેષ્ઠીએ સ્ત્રીઓમાં મુગટ સમાન, બંધુદત્ત શેઠની સુદર્શના નામે કન્યા તેને પરણાવી. તેણીની સાથે પોતાની સર્વ ઇચ્છાને અનુકૂલ લોગ લોગવતાં, ધર્મના રંગથી વિચિત્ર એવો કેટલોક કાલ તેણે નિર્ગમન કર્યો.

હવે તે નગરમાં દ્રવ્ય, કામ અને કલાના સ્થાનરૂપ એવી લોલાવતી નામે પ્રખ્યાત વેશ્યા હતી. તેણે એકદા નિષ્કલંક કલાયુક્ત, જાણે બીજની ચંદ્રલેખા હોય અને વધતી કાંતિવાળી એવી એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. જાણે જગતની સ્ત્રીઓના રૂપના સારમાંથી બનાવ્યું હોય તેવા અદ્ભુત અંગને ધારણ કરતી તે બાલા પણ અનંગવતી એવા નામથી વિખ્યાત થઈ. અવસરે જાણે સંકેત કર્યો હોય તેમ બધી કળાઓ ઉત્સુકપણાથી તેના અંગમાં આવીને વસી. યૌવન પ્રાપ્ત થતાં તેના અંગમાં કોઈ એવી અદ્ભુત રૂપલક્ષ્મી દાખલ થઈ કે જેને પ્રાપ્ત કરવાને લક્ષ્મી હરિને અને પાર્વતી શંકરને સેવે છે. લાવણ્યરૂપ દ્રહમાં જાણે તેના અંગ (અવયવ) તરતા હોય તેવા શોભતા, પરંતુ યુવાનો ત્યાં મગ્ન થયેલા પોતાના મનનો નિસ્તાર કરી ન શક્યા. ઘણા પુરૂષોને જોતાં પોતાને લાયક રૂપ ન દેખાવાથી તે બધાની અવગણના કરીને તે પુરૂષદ્વેષિણી થઈ.

એક દિવસે પોતાના મિત્રોની સાથે નગરમાં સ્વેચ્છાએ વિલાસ કરતો ધર્મધન, ગવાક્ષમાં બેસતી તેણીના જોવામાં આવ્યો. એટલે લોચનરૂપ કૈરવને ચંદ્ર સમાન તથા કાંતિના નિધાન એવા તેને જોતાંજ સ્નેહ રસથી છલકતો તેણીનો હૃદયરૂપ સાગર ઉદ્ધાસ પામ્યો, અને પૂર્વસંસ્કાર જાગ્રત થતાં તરત સ્નેહરાગના વશથી રસાંતરની વિસ્મૃત્તિ થતાં તેનામાં તેણીને બહુજ ઉત્સુકતા પ્રાપ્ત થઈ. એટલે તેના દર્શનરૂપ પવનથી માનરૂપ નિખિડ વાદળાં વિખરાઈ જતાં તેનાહૃદય રૂપ આકાશમાં કામરૂપ સૂર્યનો તાપ પ્રગટી નીકળ્યો. તેના ઇંગિતાકારથી તે સ્વરૂપ જાણીને લોલાવતીએ પોતાની દાસી મોકલીને ધર્મધનને સ્નેહથી બોલાવ્યો, પણ વેશ્યાના ઘરે આવવાની તેની મરજી ન થઈ. ત્યારે વેશ્યાએ તેના મિત્રોને બોલાવી સંતુષ્ટ કરીને કહ્યું—‘ ધર્મધનને ગમે તે રીતે અંહી સત્વર લઈ આવો. ’ આ તેનું વચન કબુલ રાખી, તેને પ્રમોદ પમાડી, તેઓ ઘરે ગયા અને ધર્મધનની આગળ અનંગવતીના શુભો વારંવાર વખાણવા લાગ્યા. તે શ્રાવક જે કે તેણીને ઈચ્છતો ન હતો, તથાપિ બીજા ઉપાય તથા બાના બતાવીને તે મિત્રો તેને વારંવાર તેણીના ઘર આગળથી લઈ જવા લાગ્યા. એટલે અનંગવતી પણ તેના દર્શનામૃતના સિંચનથી વિયોગાગ્નિના તાપને વારંવાર શાંત કરવા લાગી. એક દિવસે ક્રોધાયમાન હાથી સામે આવતો હતો, તેના લયને લીધે મિત્રો ધર્મધનને બલાત્કારથી નજીકના તે વેશ્યાના ઘરમાં લઈ ગયા. મેઘને જોતાં મયુરીની જેમ તેને જોઈને અનંગવતી આનંદ પામી અને એવી ચતુરાઈથી તેની બરદાસ કરી કે જેથી તે પ્રેમાળ બની ગયો. પછી નેત્રરૂપ પાત્રથી તે તેણીનું લાવણ્ય જેમ જેમ પીતો ગયો, તેમ તેમ તેણીના સંગમરૂપ અમૃતનો પિપાસુ બનતો ગયો. તેણીના કટાક્ષરૂપ વીજળી સહિત સ્નેહરસની વૃષ્ટિથી તેના ક્ષેત્ર (શરીર) માં રોમાંચના મિષથી રાગના અંકુરો ઉત્પન્ન થયા. તે જાણીને—‘ અમે જેટલામાં એક કામ કરીને આવીએ, તેટલીવાર તું અહીંજ બેસજે ’ એમ કહીને મિત્રો ચાલ્યા ગયા. એટલે સજ્જડ સ્નેહપાશથી અંદરના ઘરમાં લઈ જઈને તેણીએ આનંદ પૂર્વક તેને દિવ્ય પલંગપર બેસાર્યો. અને કહ્યું કે—‘ હે પ્રભો !

સુકૃતથી મારો જન્મ સફલ થયો. આજે કુલદેવી પ્રસન્ન થઈ કે જેથી નયનામૃત સમાન તમારાં દર્શન થયા. ’ ત્યારે ધર્મધન બોલ્યો—‘ હે સુંદરી ! તારું રૂપ જોતાં આજે મારા નેત્ર સફલ થયાં, તારા વિયોગમાં આટલા દિવસો ગયા, એ અંતરમાં સાલે છે.’

એ પ્રમાણે આલાપ-અમૃતથી સ્નેહરૂપ વૃક્ષનું સિંચન કરતાં દાસીએ તૈયાર કરેલ સામગ્રીથી અનંગવતીએ તેને કુશળતાથી સ્નાન કરાવ્યું, અને અવસર થતાં સુધા સમાન સ્વાદિષ્ટ વિવિધ રસવતીથી સ્નેહપૂર્વક તેને ભોજન કરાવ્યું. પછી પુષ્પશ્યામાં બેસારી, તાંબુલ આપી અને બાવનાચંદનથી અંગે લેપ કરીને ગીતાદિકથી અનંગવતીએ તેને પ્રસન્ન કર્યો. એમ ચતુર જનોને ઉચિત એવા વિનોદથી તેણીએ આનંદ પમાડતાં તેણે ક્ષણવારની જેમ દિવસ વિતાવ્યો. પછી અવસરે વિમાન સમ્માન, કામના સર્વ ગુણો સહિત એવા વાસજૂહમાં દિવ્ય પદ્મંગપર અનંગવતી સાથે તે સુતો, અને નવિન ભોગવિલાસ કરતાં રતિશ્રમથી નિદ્રા પામતાં તેણે તે સ્ત્રી ક્ષણવારની જેમ સુખમાં વ્યતિત કરી. પછી પ્રભાતે વીણાના નાદ સહિત દાસી એના મધુર સંગીતથી જાગ્રત થતાં તેણે મુખ શૌચાદિ પ્રાતઃકૃત્ય કર્યું. એ પ્રમાણે દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતા ભોગરસથી, કમલિનીમાં જામરની જેમ અનંગવતિમાં રકત થઈને તેણે કેટલોક કાલ વીતાવ્યો. તે સ્વરૂપ જાણતાં—‘ આ યૌવનને ઉચિત છે ’ એમ ધારી પુગના પ્રેમથી પિતાએ પણ તેની કેટલોક કાલ ઉપેક્ષા કરી. હવે કેટલોક કાલ જતાં તેને અત્યાસક્ત જાણી, મિત્રો મારફતે બોલાવીને પિતાએ તેના વિદ્યાગુરૂ પાસે શિખામણ અપાવી—‘ હે વત્સ ! આર્હત ધર્મથી પવિત્ર આ નિર્મળ કુળમાં તું જન્મ્યો છે, તો વેશ્યાવ્યસનરૂપ પંકથી તો તેને કલંકિત ન કર. કારણ કે—

“ ગણયંતિ નાપશબ્દં, ન વૃત્તભંગં વ્યયં ન ચાર્થસ્ય ।

રસિકતાયા વ્યાકુલિતા, વેશ્યાપતયશ્ચ કવચશ્ચ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ રસિકતાથી વ્યાકુલ થયેલા વેશ્યાપતિ અને કવિએ અપશબ્દ, વૃત્ત (સદાચાર કે છંદ) ભંગ કે અર્થ-દ્રવ્યના વ્યયની દરકાર કરતા નથી.’

વળી મદ્ય, માંસ, અને રસનાથી મર્લિન એવી વેશ્યા પુરૂષના

હૃદયમાં વાસ કરે, એટલે લજ્જાહીન હૃદયમાં દેવ, ગુરુ અને ધર્મ-
ને સ્થાન મળતું નથી. નટ, જાર, અકુલીન, શિકારી, જુગારી અને
ચારની સાથે એક રાજા જેવા સમજીને હાવભાવ બતાવનાર લોભી
ગણિકાનો સંગ કોણ કરે ? જે પુરુષ પોતાની કુલિન કાંતાને ત-
જીને સુખની આશાથી વેશ્યાને સેવે છે, તે હાથમાં રહેલ શ્રેષ્ઠ
પીણાને તજીને તૃપ્તિને માટે અગ્નિશિખાનું પાન કરવા જેવું કરે
છે. જે વેશ્યા ઇંદ્રુદંડ સમાન પુરુષને પોતાના હૃદય અને
ભુજયુગલમાં પીડી સાર કહાડીને ઇંદ્રુયંત્રની જેમ પોતે કુચા
સમાન સમજીને તેને તરત ફેંકી દે છે, માટે તેનો ત્યાગ
કર. સારી સદ્ગુણી કુલાંગનાઓ તને ઘણી મળી શકે તેમ છે. તો
હે વત્સે ! ધર્મપત્નીમાં રક્ત થઇને ત્રણ વર્ગને સાધ. ' એ પ્રમાણે
વિદ્યાગુરુની શિક્ષા તેણે માથે ચડાવી. લજ્જા કે ગુરવાણી કુલીનોને
એક બંધનરૂપ ગણાય છે. ત્યારથી લજ્જાને લીધે શરીરથી તે
પોતાને ઘરે રહ્યો, પણ તેનું મન તો અનંગવતી પાસેજ હતું.
એટલે તેની બધી ક્રિયાઓ મન વિનાની જાણીને પુત્રના પ્રેમને
લીધે તેની માતાએ એકવાર પતિને કહ્યું—' હે નાથ ! ઘરમાં બહુ
કોટી દ્રવ્ય છે, તેથી શું ? એક પુત્રની ઇચ્છા ફરવી જોઈએ. કારણકે
ધનનું તો દાન અને ભોગ એજ ફળ છે. ' ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ—' બધું
સાડું થશે ' એમ કહીને વિચાર કર્યો કે—' માતાના આશયપરથી
એ પુત્ર વ્યસનથી અટકે તેમ નથી. જેમ વાયુની સહાયતાથી વનને
બાળતો અગ્નિ અટકાવી ન શકાય, તેમ માતાએ એને ધન આ-
પીને વધારે વ્યસની બનાવ્યો છે. ' એમ ધારીને એકદા વિશિષ્ટ
બુદ્ધિવાળા શ્રેષ્ઠીએ પરિણામે હિતકારી શિક્ષા આપતાં મધુર વાણીથી
પુત્રને કહ્યું—

‘ હે મહાશય ! કુલાદિ સામગ્રી સહિત નરભવ પ્રાણીઓને
દુર્લભ છે. માટે મહાભાગ્યે પ્રાપ્ત થયેલ એ ભવને કૃતાર્થ કર. હે
પુત્ર ! ધર્મ, અર્થ અને કામથી એની સાર્થકતા છે, તેમાં પણ ધર્મ
એક સાર છે. કારણ અન્ય બંનેનું મૂલ ધર્મ છે. માટે સંકટમાં પણ
તારે ધર્મ તજવો નહિ. તેમાં પણ દેવ-ગુરુની ભક્તિ, સુપાત્રે દાન,

અને વ્યવહાર શુદ્ધિ વિપદામાં પણ ગૃહસ્થ ધર્મના એ ચાર રત્નો છે—આ તત્ત્વ તારે ધારી રાખવું. ’ એ પ્રમાણે પિતાની શિક્ષા માથે ચડાવીને તે એકવાર દોરડીથી ખેંચાયેલ બગદની જેમ પ્રેમથી ખેંચાયેલે અનંગવતીના ઘરે ગયો. તેણીની સાથે પૂર્વની માફક વિનોદથી ભોગસુખ ભોગવતાં તેણે ઘણાવખત કહાડી નાંખ્યો. ત્યાં રહ્યા છતાં તેનો ઇષ્ટ પિતા વેશ્યાએ મોકલેલ દાસી મારફતે ધન પૂરતો; કારણકે સ્નેહમાં વિચારને અવકાશ નથી. કોટિ દ્રવ્યથી ઇચ્છા મુજબ વિષય-સુખ ભોગવતાં, દોશુદક દેવની માફક જતો વખત તેણે જાણ્યો નહિ. કોઈવાર પણ અંતરની પ્રતિકૂલતા ન બતાવતી તેણી સાથે ભોગ ભોગવતાં ખાર દિવસોની જેમ તેણે ખાર વરસ કહાડી નાંખ્યા.

એક દિવસે બહુ મંદવાડને લીધે પિતાએ બોલાવ્યો; છતાં લજ્જાને લીધે તે આવ્યો નહિ અને શ્રેષ્ઠી કાલધર્મ પામ્યો. ભોગરસમાં આસક્ત હોવાથી પિતાના મરણની પણ તેને ખબર ન પડી. રસ તો તેજ કે જેમાં ખીજ રસનું વેદન ન હોય. એ પ્રમાણે સતત ભોગ વિલાસ કરતાં તેને પુત્રપ્રેમને લીધે માતા પણ ઇચ્છાનુસાર દ્રવ્ય મોકલવા લાગી. હવે શ્રેષ્ઠીએ દ્રવ્ય કમાવવાને નાના પ્રકારના કરિયાણા લઈને વણિકપુત્રોને પરદેશમાં મોકલ્યા હતા, તે મંગલશેઠ મરણ પામેલ અને પુત્રને વ્યસની સમજીને શ્રીદેવીને ખોટો જવાબ મોકલી, પલટાઈને ત્યાંજ રહ્યા. અને વેશ્યાને વારંવાર આપવાથી ઘરનું ધન ખલાસ થયું, એટલે શ્રીદેવીએ પોતાના નામથી અંકિત આભૂષણ મોકલ્યું. ત્યારે લોલાવતીએ તેને નિર્ધન જાણીને ધર્મધનનો ત્યાગ કરવાની પુત્રીને ભલામણ કરી. કારણકે વેશ્યાઓ કોઈની થઈ નથી. છતાં પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે તેના ગુણોમાં આસક્ત થયેલ અનંગવતી તેનો કોઈરીતે ત્યાગ કરી ન શકી.

એક વખતે અનંગવતીએ માતા પાસે અજાતો માગ્યો એટલે તેને બોધ આપવા તેણીએ તે રસ વિનાનો આપ્યો. ત્યારે—‘ આને શું કઈ ? ’ એમ પુત્રીએ કહેતાં માતા બોલી—‘ હે વત્સે ! જો એટલું જાણુ છે, તો આ નિર્ધન કાંતને શામાટે સેવે છે ? ’ પછી જ્યારે તેણીએ શેલડી માગી, ત્યારે તેના કુચડા આપતાં તે બોલી— ‘ આ ગુણોથી કંઈ નીરસ નથી. એટલે અનંગવતી મૌન ધરી રહી.

એકદા ધન ન આવવાથી ખેદ પામતી લોલાવતીએ સુતાને કહ્યું—‘ હે વત્સે ! આપણો કુલાચાર પ્રસિદ્ધ છતાં તું કેમ સમજતી નથી ? જેમ ભમરી મ્હાન કમળને, હંસી શુષ્ક સરોવરને અને પક્ષિણી જેમ ફલહીન વૃક્ષને તણ દે, તેમ વેશ્યાઓ નિર્ધન પુરૂષને તણ દે છે. શું તું એની કુલપત્ની છે ? વૃથા જન્મ ન ગુમાવ. આ નિર્ધન અને નીરસ પર પ્રેમ રાખતાં તું લક્ષ્મીની આવકને અટકાવે છે. ધન, રૂપ અને ગુણમાં અધિક એવા ઘણા યુવાનો છે. તેમાંથી ગમે તેમાં સ્નેહ લાવીને અમને આનંદ પમાડ. ’ ત્યારે અનંગવતી બોલી—‘ હે માત ! આ કાનને કડવું લાગે તેવું શું બોલે છે ? હું દ્રવ્યની ખાતર નહિ પણ ગુણને માટે એને સેવું છું. જેમ તે જનું સ્થાન ચંદ્રમા, કદપવૃક્ષોનું સ્થાન મેરૂપર્વત, મણિઓનું સ્થાન મહાસાગર, તેમ એ એકજ ગુણોનું સ્થાન છે. બીજે ક્યાં તેવા ગુણો નહિજ હોય. એના પ્રસાદથી આપણા ઘરે સાત પેઢી સુધી ચાલે તેટલું ધન છે. માટે અનર્થના મૂળરૂપ અકૃતજ્ઞપણને તણ દે અને દુર્લભ ગુણોમાં ચિત્ત લગાડ. તારા કુલાચારને હું માન આપવાની નથી, એને તણને બીજનો આશ્રય નહીં કરૂં. પત્નિની સૂર્ય વિના અને કૈરવિણી ચંદ્ર વિના અન્ય પતિને સેવતી નથી. ’ ત્યારે લોલાવતીએ વિચાર કર્યો કે—‘ અતિરાગને લીધે આ ધર્મધનને તજવાની નથી. માટે એની અવગણના કરૂં કે જેથી પોતે એ ઘરમાંથી ચાલ્યો જાય. ’ પછી તેણીએ શિખવેલ પરિવાર સ્નાન, ભોજન અને શય્યાદિકમાં તેનું પગલે પગલે અપમાન કરવા લાગી. તેથી ધર્મધન કંઈક જહાનુ કહાડીને તેના ઘરમાંથી નીકળી ગયો. માની જનો જીવતાં માનખંડન સહન કરતા નથી. કંઈક અધિક ખાર વરસ જતાં તે વિષરહિત સર્પ અને દંતરહિત હાથી જેવો થઈ ગયો. ત્યારે બીજે ક્યાં જઈ શકાય તેમ ન હોવાથી તે પોતાના ઘર ભણી ચાડ્યો. ત્યાં ઘરમાં પેસતાં—‘ તું કોણ છે ? ’ એમ બોલતાં તેને દ્વારપાલે અટકાવ્યો. એટલે—‘ હું મંગળશેઠનો પુત્ર છું. માઆપને મળવાની ઉત્કંઠાથી પોતાને ઘરે જતાં મને તું શામાટે અટકાવે છે ? ’ એમ તેણે કહ્યું. દ્વારપાલ બોલ્યો—આ મકાનમાં તારા માઆપ રહેતા નથી, પણ દેવદત્ત સાર્થવાહ લાડે

રહે છે. ' ત્યારે ધર્મધન બોલ્યો—' મંગળશેઠ ક્યાં છે ? તે જો ખબર હોય તો કહે ' તેણે કહ્યું—' શેઠ સ્વર્ગે ગયો અને તેનો પુત્ર વેશ્યાના ખ્યારમાં પડી ગયો, એટલે તેની સ્ત્રી પીયરમાં ગઈ. ત્યારે પૂર્વના ધનની આશા તજી નિર્ધન બિચારી શ્રીદેવી પોતાની આજીવિકાને માટે ઘર ભાડે આપીને પોતે પરિવાર વિનાની બીજા પાડખામાં જઈને રહી. તે ભાડું લેવાને કોઈ કોઈવાર અહીં આવે છે. જો તારે જવું હોય તો મહેરબાની દાખલ તેનું મકાન બતાવું. ' વજ્રપાત તુલ્ય તે સાંભળતાં, માળાપની બંને અવસ્થા અને પોતાનો અપરાધ ચિંતવતો ધર્મધન મુક્તકંઠે રોવા લાગ્યો. ત્યારે દ્વારપાલે સમજાવતાં તે રૂદન બંધ કરીને વિચારવા લાગ્યો—'અહા ! મારા. જન્મને ધિક્કાર છે કે હું માળાપને હુઃખકારી થયો. હું ગર્ભમાંજ ગળી કેમ ન ગયો ? અથવા બાલ્યવયે મરણ કેમ ન પામ્યો ? મારા જીવિતને ધિક્કાર છે કે દુરાચારીઓમાં હું એક દૃષ્ટાંતરૂપ થયો. જેની આસક્તિથી મારા પિતાદિ તથા પોતે આવા હુઃખને પામ્યા, તે વેશ્યાએ પણ આવું કર્યું. અહા ! મારી દુષ્ટ બુદ્ધિની ચેષ્ટાને ધિક્કાર છે. માટે હવે કોઈ ઉપાયથી સત્વર મરી જાઉં, કારણકે માન-ધનથી ભ્રષ્ટ થયેલાઓને જીવિત કરતાં મરણ શ્રેષ્ઠ છે. કહ્યું છે કે—

“ વરં પ્રવિષ્ટં જ્વલિતે હુતાશને, દુમાલયે પુષ્પફલાદિ મોજનમ્ ।

તૃણેષુ શય્યા વરજીર્ણવલ્કલં, ન વંચુમધ્યે ધનહીન જીવિતમ્ ” ॥૧॥

અર્થ—' અળતા અગ્નિમાં પેસવું સાડું, વૃક્ષ નીચે વાસ કરી પુષ્પ ફલાદિનું ભોજન કરવું સાડું, ઘાસપર સુવું અને જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરવું સાડું, પણ અંધુઓમાં ધનહીન થઈને જીવવું સાડું નહિ. '

અથવા જો મરણ પામું, તો માતાને જીવનપર્યંત હુઃખ થાય માટે એને મળી ને પરદેશમાં જઈ ધન કમાવું. અથવા માતાને નજ મળું. કારણકે અત્યારે લજ્જા થાય છે. વેશ્યાથી પણ પરાલભ પામેલ હું મુખ શીરીતે બતાવું ? મળવા જતાં પરસ્પર હુઃખની વાતથી પૂર્વનું હુઃખ બમણું થશે. અને મૃત સમાન ધનહીન મારાથી માતા અને સ્ત્રીને શું સંતોષ થશે ? અથવા બાંધવો અંતરમાં લજ્જા પામશે. સજ્જનોને ખેદ થશે, દુર્જનો મશ્કરી કરશે અને સ્ત્રીઓ બાંબી લાંબી

વાતો કરશે. માટે ધન કમાઈને માતા અને પત્નીને સંતોષ પમાડું જો લાગ્ય પાંસડું હશે, તો સંપત્તિ સુલભ છે, નહિ તો જીવિત શું કામનું ? અને વળી ધીમાન્ પુરૂષે સર્વ અવસ્થાઓમાં પોતાનું સત્ત્વ તો તજવું નજ જોઈએ. સત્ત્વથી લક્ષ્મી આવે છે અને તે વિના હોય તે પણ ચાલી જાય છે. વળી તેના સારરૂપ ચાર ધર્મ પિતાએ અને સમજાવ્યા છે, જેને આરાધવાથી વિદેશમાં પણ મને લક્ષ્મી સુલભ થશે. વૃક્ષ છેદા છતાં મૂલ હોય તો જગ સિંચતાં તે પલ્લવિત થાય છે. સોગમી કળા હોવાથી ચંદ્રમા ગયેલ કળાઓને પાછી પ્રાપ્ત કરે છે. તેમ પુણ્યનું રક્ષણ કરતાં સુજનન ગયેલી લક્ષ્મીને પણ પામી શકે છે. માટે પિતાએ કહેલ ધર્મનું દેશાંતરમાં પણ આરાધન કરીશ. કારણકે—

“ છિન્નોડપિ રોહતિ તરુઃ ક્ષીણોઽપ્યુપચીયતે પુનશ્ચંદ્રઃ ।

इति विमृशंतः संतः सन्तप्यन्ते न विधुरेऽपि ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ છેદાયેલ વૃક્ષ પણ પલ્લવિત થાય છે, ક્ષીણ થયેલ ચંદ્રમા પણ પાછો પુર્ણ થાય છે—એમ વિચારતાં સજ્જનો સંકટમાં પણ કદી સંતપ્ત થતા નથી. ’

મેં જેટલું ધન ખગાડ્યું, તેટલું કમાતાં મારી બહાદુરી શી ? માટે ગમે તે ઉપાય લઈને તે કરતાં બમણું ધન કમાઈશ. એ પ્રમાણે વિચારી પોતાના પુણ્યની પરીક્ષા કરવા સાત્ત્વિક શિરોમણિ એવા ધીમાન્ ધર્મધને દેશાંતર જવાનો નિશ્ચય કરીને દ્વારપાલને કહ્યું—‘ હે બંધો ! તું મારી માતાને કહે જે કે—તારો ધર્મધન પુત્ર, લજ્જાને લીધે તને મળ્યા વિના ધન કમાવવાને દેશાંતર ગયો છે. તે બેંતાલીશ કોટી ધન પેદા કરીનેજ તને મળવાનો છે. માટે ત્યાંસુધી તું વધુસહિત સુખે રહેજે. દ્વારપાલે કબુલ કર્યું, એટલે સ્વાભિમાની તે ચાલતો થયો અને કર્મ તથા દેહની સહાયતા સાથે તે પાંડુવર્ધન નગરમાં ગયો. ત્યાં જતાં પિતાના વણિકપુત્રે (આડતીયાએ) જોતાં ઓગળી પોતાના ઘરે લઈ જઈને સ્વામીલક્ષ્મિથી તેના બહુજ સત્કાર કર્યો. ત્યાં કેટલાક દિવસ તેના ઘરે રહેતાં, એક વખત ડુંકાનપર કુડા માપથી વેપાર કરતા તેને જોઈને તે બોલ્યો—‘ હે મૂઢ ! બોણા

માપથી કેમ આપે છે અને અધિક માપથી કેમ લે છે ? આ મુગ્ધ જનોને છેલરતાં પાપ શા માટે ખાંધે છે ? કહ્યું છે કે—

“ કૃત્વા ક્ષયં સ્નેહદશા—ગુણાનાં, પ્રદીપલેખેવ પલાયતે શ્રી:

અવશ્યમેકં ત્વવશિષ્યતે તન્ માલિન્યમુચ્ચૈર્જનિતં તયાયત્ ” ॥૧॥

અર્થ—‘ પ્રદીપલેખાની જેમ લક્ષ્મી, સ્નેહદશા અને ગુણોનો ક્ષય કરીને પલાયન કરી જાય છે. પરંતુ તેણે કરેલ મલિનતા તો એક અવશ્ય કાયમજ રહે છે.’

માટે હે ભદ્ર ! ધન, દેહ, સ્વજન અને આયુષ્યની અસ્થિ-રતાનો વિચાર કરી દુર્ગતિમાં નાખનાર અશુદ્ધ વ્યવહારનો ત્યાગ કર ’ ત્યારે વણિકપુત્ર બોલ્યો—‘ શુદ્ધ વ્યવહાર સાચવવા જઈએ, તો લક્ષ્મી ક્યાંથી ? તથાપિ યથાશક્તિ તારૂં વચન પાળવાનો વિચાર કરીશ ’ વળી બુદ્ધ વણિકપુત્રે ચિંતવ્યું કે—‘ આવો ઉપદેશ ચાલતાં હું આનું વચન પાળવાને સમર્થ નથી. અને આ શ્રાવકપુત્ર ઉપદેશ થકી અટકવાનો નથી. તો લોકો સાંભળીને કોઈવાર મારી દુકાનનો ત્યાગ ન કરે, માટે પ્રભાતે એને કંઈ આપીને રવાના કરી દઉં ’ એમ ચિંતવીને તે સુતો. એવામાં તે રાત્રે ચોરેએ તેના ઘરમાં ખાતર પાડ્યું. તે જાણી નિરાશ, ખિન્ન અને લજ્જિત થઈ પોતાના કર્મવિપાકને નિંદતો ધર્મધન દેશાંતર ચાલ્યો ગયો અને અનુક્રમે તે મંગલપુરમાં આવ્યો. ત્યાં તેના પિતાના વણિકપુત્રે તેજ પ્રમાણે પોતાના ઘરે તેડી જઈને તેનો સારો સત્કાર કર્યો. એકવાર તેની દુકાને સારી ચીજોમાં હલકી ચીજોનું મિશ્રણ જોઈ તાતની શિખામણ ચાદ કરીને તેણે ઉપદેશ આપ્યો—એટલે ત્યાં પણ તેજ પ્રમાણે જવાબ મળતાં તેજ રાત્રે અગ્નિથી તેનું ઘર બગી ગયું. તે જોઈ અધિક ખેદ પામીને તે ત્યાંથી નીકળી ગયો, અને અનુક્રમે તામલિમિ નગરીમાં આવ્યો. ત્યાં પણ તેજ પ્રમાણે વણિકપુત્રે ઘરે તેડી જઈને કેટલુંક સત્કાર તેનો સારો સત્કાર કર્યો. તે સુવર્ણ અને માણિક્યનો વેપાર કરતાં અજાણ લોકોને ખોટા ભાવથી છેતરતો હતો. એટલે તેના અવિશ્વાસથી લોકોએ હાટપર બેઠેલા ધર્મધનને પૂછ્યું, ત્યારે તે સત્ય બોલ્યો, અને પૂર્વ પ્રમાણે તેણે ઉપદેશ આપતાં વણિકપુત્રે પ્રથમવત્ ચિંતવ્યું; પરંતુ રત્નાદિકની પરીક્ષામાં તેને કુશળ જોયો.

કોઈવાર પોતાના ઘરની ચિત્રશાળામાં તે બેઠો હતો, ત્યારે વણિકપુત્રે તેને શ્વેત રત્નાવલીદાર દેખાડીને તેની કીંમત પૂછી. ધર્મધને તેનું સવા લાખ મૂલ્ય બતાવ્યું. એટલે તે હારને એક પાત્રમાં મૂકીને કંઈ કામસર ઘરની અંદર ગયો, એવામાં ભિંતપરથી ચિત્રમયૂર ઉતરીને તે હાર ગળી ગયો અને પાછો ચિત્રસ્થ થઈ ગયો. તે જોઈને ધર્મધન ચિંતવવા લાગ્યો—અહો ! કર્મના પ્રભાવથી આ ન સંભવે તેવું અહીં મારાપર આવી પડ્યું, કે જે કયાં જોવામાં કે સાંભળવામાં પણ નહિ આવ્યું હોય. કહ્યું છે કે—

“ યન્મનોરથગતેરગોચરો, યત્સ્પૃશન્તિ ન ગિરઃ કવેરપિ ।

સ્વપ્નવૃત્તિરપિ યત્ર દુર્લભા, હેલયૈવ વિદધાતિ તદ્વિધિઃ ” ॥૨॥

અર્થ— ‘ જે મનને અગોચર છે, જેને કવિની વાણી કલ્પી ન શકે અને જ્યાં સ્વપ્નવૃત્તિ પણ પહોંચી ન શકે—દૈવ તે લીલામાત્રમાં કરી ખતાવે છે. ’

અહો ! મારા કર્મવિપાકને ધિક્કાર છે, કે જેના યોગે સ્થાને સ્થાને આ નવાં નવાં હુઝો ઉપસ્થિત થાય છે. પિતાનું મરણ, ધનનો નાશ, અધમ સ્ત્રીથી પરાભવ, માતાનો વિયોગ, પરદેશમાં પરાભવ અને આ ચોરીનું કલંક માથે આવશે. હવે વણિકપુત્ર હાર માગશે ત્યારે તેને હું શો જવાબ આપીશ ? આવું અસંભવિત નજરે જોયા વિના કોણ માને ? માટે અહીંથી તરત નીકળી જાઉં. કારણ કે કલહ કરવામાં હું કાયર છું. ’ એમ ધારીને તે ઘર અને નગર-માંથી પણ તરત બહાર નીકળી ગયો, અને અનુક્રમે તે દરિયા કિનારે આવ્યો. સિંહલદ્વીપ તરફ જનાર વહાણ જોઈને તેના માલિકની નોકરીથી તે તેમાં ચડી બેઠો. અને ધર્મ-કર્મના સંયોગથી તે સિંહલદ્વીપ પહોંચ્યો. ત્યાં એક વ્યવહાર (વેપાર) જાણી-જોઈને તે ત્યાં જ લાગ્યો—કે મારું અશુભ કર્મ હવે ખલાસ થઈ આવ્યું છે, કારણકે મારા આ વહાણ કુશલે અહીં પહોંચી આવ્યું. માટે હવે કંઈક ઉદ્યમથી વ્યવસાય કરું. કાલાદિક સામગ્રી મળતાં વૃક્ષો પણ ફળે છે. કારણ કે—

“ અવ્યવસાયિનમલસં, દૈવપરં પુરુષકારપરિહીનમ્ ।

પ્રમદા ઇવ વૃદ્ધપતિ, નેચ્છત્યવગૂહિતું લક્ષ્મીઃ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ વ્યવસાય રહિત, આળસુ, દૈવપર આધાર રાખનાર અને પુરુષાર્થ રહિત એવા પુરૂષને, વૃદ્ધ પતિને પ્રમદાની જેમ લક્ષ્મી ભેટવાને ઇચ્છતી નથી. ’

“ સર્વકર્મસુ સદૈવ દેહિના, મુદ્ધમઃ પરમવાન્ધવો મતઃ ।

યં વિના હૃદયવાંછિતાન્યહો, નાપ્નુવન્તિ નિયતં યદિ ક્ષમાઃ ” ॥૨॥

અર્થ—‘ સર્વ કર્મોમાં પ્રાણીઓને ઉદ્ધમ એજ સદા પરમ આંધવ સમાન છે, જેના વિના સમર્થજનો પણ મનવાંછિત પામી શકતા નથી. ’

એ પ્રમાણે ચિંતવી, વહાણવટી પાસેથી કંઈક પગાર લઈ, તેની રબ્બથી તે અલગ કોઈ ભાડુતી ઘરમાં રહ્યો, અને ત્યારથી ઓછી કીંમતના ફળાદિ તે વેચવા લાગ્યો. એટલે દૈવયોગે હળવે હળવે તેણે ધન પેદા કર્યું. કેટલાક વખત પછી તેને વિચાર આવ્યો કે— ‘ મારા જીવિતને ધિક્કાર છે કે એક કાગળની જેમ ફુલકમળો ત્યાગ કરીને માત્ર પોતાનું ઉદર ભરવામાંજ હું તત્પર છું. ’ પછી પિતાના વચનને યાદ કરી, પાત્રદાનની ઇચ્છાથી તે એક સાધર્મીને જમાડ્યા વિના પોતે કદિ જમતો નહિ. એ પ્રમાણે ધર્મના પ્રભાવથી, સખલ વ્યવહાર અને વ્યવહારશુદ્ધિથી અનુક્રમે તેણે એક લક્ષ દ્રવ્ય પેદા કર્યું કારણ કે—

“ પુણ્નાતિ ધર્મો ધનિનો ધનોઘૈઃ પુણ્નન્તિ તે તં સતતં ધનેશ્ચ ।

માગ્યં ક્વચિદ્ધર્મ ધનેશ્વરાણાં, મિથઃ સ્ફુરેત્પોષકપોષ્યભાવઃ ” ॥૧॥

અર્થ—‘ ધર્મ, ધનસમૃદ્ધિથી ધનવંતોને પોષે છે. ધનવંતો તેને ધનથી સતત પોષે છે, કોઈવાર ધર્મીઓના ભાગ્યને લીધે પરસ્પર પોષક-પોષ્યભાવ સ્ફુરાયમાન થાય છે. ’

એકદા તેણે કહે— ‘ મારે ધન પેદા કરવું. તે મોટા વેપાર કરવું. વેપાર ધર્મની શકે. હું પરદેશીને વસ્તુઓ વ્યાજે વધારે કોઈ આપે તેમ નથી. તો હવે કુંકર ? ’ એમ ચિંતી કરતો તેને કોઈવાર પૂર્ણિમા વણિકે કહ્યું— ‘ અહીં એક જંભિલા નામે યક્ષનો મોટી પ્રતિમા છે. તે કોઈપણ કળાથી વણિકોને ઇચ્છિત ધન આપે છે. સંધ્યાએ તેની પૂજા કરીને માગતાં, પ્રભાતે તે આપે છે. પરંતુ કદા પ્રમાણે વખતસર જે ધન પાછું આપતો નથી, તેને તે

તરત મારી નાંખે છે. પ્રાયઃ જેની પાસેથી લઈ શકે, તેનેજ તે ધન આપે છે. ' એ પ્રમાણે ધનનો ઉપાય સાંભળતાં તે એક દિવસે યક્ષના મંદિરમાં જઈને સાંજે તેની વિધિથી પૂજા કરી. અને એકતું સોગણું કહીને તેણે ધન માગ્યું એટલે પ્રભાતે યક્ષના હાથમાંથી તેને એક કોટી સોનામહોરની ગાંસડી મળી. યજ્ઞ આપેલ ધન જાણીને બીજા વેપારીઓ વિશ્વાસ પામીને તેને જે જોઈએ તે આપવા લાગ્યા. પછી તેણે મુક્તાફલ, મણિ, સુવર્ણ અને પરવાલાં વગેરે વસ્તુઓનો મોટો વેપાર ચલાવ્યો, તે વખતે પિતાના વચનને યાદ કરતાં બહુ લાભમાં પણ તેણે વ્યવહાર શુદ્ધિ કદી મૂકી નહીં અને તેથી તેની ખ્યાતિ વધી પડી. એટલે જાણ કે અજાણ બધા વ્યવહારીઓ નિઃશંક થઈને એક તેની સાથેજ મોટા મોટા વેપાર કરવા લાગ્યા. એ રીતે ધર્મ અને ન્યાયથી પ્રસિદ્ધિ પામતાં અને વેપાર કરતાં તે કળાઓથી ચંદ્રમાની જેમ પ્રતિદિન ધનથી વધવા લાગ્યો.

એકદા ત્યાં તેણે ચૈત્ય કરાવ્યું, અને તેમાં પૂજાદિ સામગ્રી સહિત જિનેશ્વરની પૂજા કરીનેજ તે સાધર્મીઓ સાથે ભોજન કરતો. સામગ્રીના અભાવે પણ લક્ષિતથી ગુરૂના ગુણગાન કરતાં અને તેમણે ફરમાવેલ ધર્મ આરાધતાં તે શુદ્ધબુદ્ધિ નિશ્ચયશ્રાવક થયો.—કારણ કે—

“ સામગિ અભાવેઽવિ હુ, વસણે વિ સુહે વિ તહ કુસંગે વિ ।

जस्स न हायइ धम्मो, निच्छयओ जाण तं सइइ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ સામગ્રીના અભાવે, સંકર્મો, સુખમાં કે કુસંગમાં પણ જે ધર્મને ન લજે, તે નિશ્ચય શ્રાવક જાણવો.

ધન કમાવતાં તે જેમ જેમ ધર્મને પોષતો ગયો, તેમ તેમ તે ધર્મ સ્પર્ધાથી તેનો ધનસમૂહ વધારતો ગયો. એ પ્રમાણે વેપાર કરતાં દશ વર્ષમાં ત્યાં તેણે ખેંતાલીશ કોટી ધન લીલામાત્રથી પેદા કરી લીધું.

પછી એકદા તેણે યક્ષને પૂજીને વ્યાજ સહિત કોટિ દ્રવ્ય અર્પણ કર્યું. એટલે યક્ષે સંતુષ્ટ થઈને તે હાર અને ખીજ સારા અલંકારો તેને લાવી આપ્યા. પછી અનુક્રમે બધાનું દેવું આપીને તેણે કીંમતી રત્નોથી એક સ્વેત રત્નાવલી હાર કરાવ્યો; ત્યારબાદ પોતે કરાવેલા ચૈત્યમાં બહુ ધને મોટી પૂજા રચાવી, સાધર્મિકોના સત્કાર કરી પોતાના સ્નેહી જનોની રજા મેળવી, નોકર ચાકરોને સારા દાનથી સંતુષ્ટ કરી, યોગ્ય પરિવાર લઈ, સારી સારી વસ્તુઓથી સાત વહાણુ ભરી, સારા મુહૂર્તે સમુદ્રનું પૂજન કરીને તે પોતાના દેશ લણી ચાલ્યો અને કેટલેક દિવસે તે તામ્રલિપ્તિ નગરીમાં આવી પહોંચ્યો. એટલે માણસોને વહાણુ પર મૂકી તેણે રાજાની આગળ આવીને મોટું ભેટણું ધર્યું. તેથી રાજાએ તેની જકાત મૂકીને સત્કાર કર્યો, તેને લીધે તે નગરમાં પ્રખ્યાત થયો. તેને કોઈ મોટો શ્રીમંત આવેલ સાંભળીને તે વણિકપુત્રને વિચાર થયો કે— ‘મારા સ્વામીના પુત્રના નામથી એ કોણ માનીતો થયો છે ?’ એમ તે ચિંતવતો હતો, તેવામાં બંદીજનોના નાદથી ગવાતો અને અશ્વોના પદાઘાતથી પૃથ્વીને કંપાવતો તે ધર્મધન તેના ઘરે આવ્યો. એટલે ‘અહો ! આ તો તેજ ધર્મધન ઉંચી દશાને પામ્યો છે !’ એમ સમજીને વણિકસુત એકદમ તેની સામે આવ્યો. ત્યારે નામીયા અશ્વથી ઉતરીને ધર્મધને, પગે પડતા તેને ભેટીને તેનું બહુમાન કર્યું. પછી વણિકપુત્રે કહ્યું કે— ‘હે સ્વામીન ! તને આટલી બધી લક્ષ્મી ક્યાંથી મળી ગઈ ?’ તે બોલ્યો— ‘પિતાએ શિખવેલ ચાર પ્રકારના ધર્મથી.’ એટલે— ‘અહો ! તારું ભાગ્ય !’ એમ પ્રશંસા કરતાં વણિકપુત્રે સ્નાન-ભોજનાદિકથી તેનો અતિશય સત્કાર કર્યો. તે વખતે કંઈ કામ પ્રસંગે તેની સ્ત્રી ચિત્રશાલામાં ગઈ. તેણે ભિંતના ચિત્ર મયુરના મુખમાં તે રત્નમાળા જોઈ તે લઈને તે વૃત્તાંત કહેવા સાથે પતિને આપી એટલે તેણે વિસ્મય પામીને તે ગૃહવ્યંતરનું કર્મ માની લીધું, અને વડલલાને કહ્યું કે— ‘આ વાત કોઈને કહીશ નહિ’ એમ તે મગવાથી ધર્મધનના ભાગ્યને વખાણતાં તેણે તે

હુપાવી રાખી. હવે તેના ગૌરવથી રંજિત થઈ ધર્મધને લોજન કરી, ચિત્રશાળામાં પલંગ પર બેસીને વણિકસુતને કહ્યું—

‘હે મિત્ર ! તને યાદ છે ? કે તે વખતે બંધુ ભાવથી તને પૂછ્યા વિના હું નિર્ધન મૂળ ધનને માટે તારો રતનાવલી હાર લઈને ચાલ્યો ગયો હતો. એના યોગે મેં લક્ષ્મી પેદા કરી. માટે હવે એ લઈ લે. ’ એમ કહીને પોતે કરાવેલ રતનમાલા તેને આપી. એટલે વણિકસુતે તે લઈ, બરાબર તપાસીને વિચાર કર્યો કે— ‘અહો ! આની તો કોઈ નવીન ઉત્તમતા ક્યાં જોવામાં કે સાંભળવામાં પણ આવી નથી. અત્યારેજ મારી પત્નીએ રતનમાલા આપી. અને એણે તો કલંકના ભયથી આ પોતાનો હાર આપ્યો લાગે છે. હું એના પિતાનું દ્રવ્ય ખાઈને અધમ થઈ રહ્યો, અને આ તો બહુજ સદાચારી છે. અહો ! પુરુષત્વમાં પણ કેટલું અંતર ? અથવા તો—

“ સર્વોપકારો ગુણદોષદૃષ્ટચ—દૃષ્ટી પરેષાં ન કદાપિ ગર્વઃ ।

સ્વભાગ્યશક્તિર્વ્યવહાર શુદ્ધિ—મહાશયનામિતિ લક્ષણાનિ ” ॥૧॥

અર્થ—‘ સર્વ તરફ ઉપકાર બુદ્ધિ, ગુણ દૃષ્ટિ, પરના દોષની ઉપેક્ષા, ક્રોધવાર ગર્વ નહિ, પોતાના ભાગ્યની શક્તિ અને વ્યવહાર શુદ્ધિ—એ મહા શયોના ખાસ લક્ષણ છે. ’

એમ ચિંતવીને વણિક બોલ્યો—‘ હે પ્રભો ! આ તે મારી નથી. ’ તે બોલ્યો—‘ બરેબર ! આ તેની નકલજ કરાવી છે. તે વખતે તેને વેચીને લક્ષ્મી કમાવવા માટે મૂલ ધન કરવું પડ્યું. ’ ત્યારે વણિક બોલ્યો—‘ પ્રભો ! મને વૃથા શા માટે છેતરે છે ? કારણ કે તે તો પ્રથમથીજ મારી પાસે છે. ’ એમ કહી તેણે પોતાની માળા તેને બતાવી અને બીજી તેને પાછી સોંપીને મયૂરનો વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો. ત્યારે ધર્મધન બોલ્યો—‘ હે ભદ્ર ! તે વખતે મયૂરને ગળી જતો મેં જોયો, તે અસંભવિત ધારી, તે વાત ન કરતાં મેં મારી શુદ્ધિને માટે આ બીજી માળા કરાવી. ’ એટલે મોટું ભેટલું કરી, તેના પગે પડીને વણિક બોલ્યો—‘ હે સ્વામિન્ ! આજથી તમારો હું દાસ છું. જે કામ હોય, તે કરમાવો. ’ ત્યારે

ધર્મધને તેનો સત્કાર કરી, તેને પ્રથમ પદે નીમીને ભેટણું લીધું. સજ્જનો અવસરે તિરસ્કાર અને સત્કાર—બંને સહન કરે છે. પછી વહાણુમાંની વેચવાની બધી વસ્તુ તેણે શિખામણુ સંભળાવીને તેનેજ સુપ્રત કરી, અને સાથે લેવાની વસ્તુ તૈયાર રખાવી.

પછી એક દિવસે તે વસ્તુઓ ગાડામાં લઇ, વણિકની રબા માગી, રોવાને માટે મોકલેલ તેના પુત્રસહિત તથા બીજા નાના મોટા પરિવાર સહિત ધર્મધન આગળ ચાલ્યો, અને લક્ષ્મીને વધારતો તે અનુક્રમે મંગલપુરમાં આવ્યો. ત્યાં યોગ્ય કૃત્ય કરી પ્રથમની જેમ વણિકપુત્રના ઘરે ગયો. એટલે તેણે પ્રથમ પ્રમાણે તેનો સત્કાર કર્યો. તે વખતે વણિકે લીધેલ ગામોમાં વૃષ્ટિના અભાવે પાક સુકાતો હતો. એવામાં તેજ દિવસે વરસાદ થયો. ત્યારે—‘ આ જાણે રત્નવૃષ્ટિ થઈ. આ ખરેખર ! ભાગ્યવાન છે. ’ એમ ચિંતવતા તે વણિકે તેને મોટી ભેટ કરીને કહ્યું—‘ હું તારા તાતનો પ્રથમથી સેવક છું અને હવેથી તારો દાસ થયો. ’ એટલે ધર્મધને પ્રસન્નતા-પૂર્વક સત્કાર કરીને તેને પૂર્વસ્થાને સ્થાપ્યો. ત્યાં તે શિક્ષા સાથે વેચવાની વસ્તુ આપીતેના પુત્રની સાથે તે પાંડુવર્ધન નગરમાં આવ્યો ત્યાં પણ પ્રથમની માફક વણિકપુત્રે તેનો આદરસત્કાર કર્યો, અને તેનો અન્ન બાંધવાને બીલો ખોડવા જમીનને ખોદવા જતાં ત્યાં નિધાન પ્રગટ થયું, એટલે ધર્મધનના ભાગ્યને માનતાં તે નિધાન લઈ એને મોટી ભેટ કરીને તેણે દાસત્વ સ્વીકાર્યું. ધર્મધને તેનો સત્કાર કરીને પ્રથમના પદે સ્થાપ્યો. એવામાં પોતાનો દેશ પાસે હોવાથી માતાને મળવાની તેને અતિશય ઉત્કંઠા થઈ. તેણે ચિંતવ્યું કે— ‘ તે વખતે લોલાવતીએ નિર્ધન થતાં મારો પરાલવ કર્યો. પરંતુ પ્રાણપ્રિયા અનંગવતીનો વૃત્તાંત તો હું જાણતોજ નથી. તેણે તો વચનથી પણ લેશમાત્ર પ્રતિકૂલતા મને બતાવી નથી. મન, વચન અને કાયાના રનેહથી તે કોઈવાર પણ ચુકી નથી. માટે અહીં રહીનેજ કોઈકની પાસે તેનો વૃત્તાંત જાણીને તેના અનુસારે મળવા જતાં સત્કારાદિ કરીશ. ’ પછી તેનો વૃત્તાંત જ્ઞેવાને માટે તેણે પોતાના કહ્યાણુ મૂર્ત મિત્રને સમજણ પાડી, લક્ષ ધન આપીને તરત મોકલ્યો. તે ત્રિગર્ત દેશમાં, વિજયસ્થલ નગરમાં આવ્યો,

અને ત્યાં લોલાવતીના મકાન પાસે ભાડુતી ઘરમાં રહ્યો. આ વખતે ફાગણ માસમાં ખરી ગયેલ પત્રવાળા વન સમાન અને પુરૂષોના ગમનાગમનથી રહિત એવું લોલાવતીનું ઘર તેના જોવામાં આવ્યું. હવે અનંગવતીનું સ્વરૂપ જાણવાને તેની દાસી સાથે મિત્રાર્થ કરીને એક વખત તેણે પૂછ્યું. એટલે તે બોલી—‘ અહીં ધર્મધન કુમાર અનંગવતીનો પ્રિયતમ હતો, તેણે ખાર વરસમાં એને સોળ કોટિ ધન આપ્યું. તે નિર્ધન થતાં લોલાવતીના અપમાનથી આલ્યો ગયો. તેને ન જોવાથી અનંગવતી બહુ દુઃખી થાય છે. સ્નાન, વિલેપન તજીને આજ ત્રણ દિવસ થયા તેણે લોજન નથી કર્યું. એટલે લોલાવતીએ વ્યાકુલ થઈને તેને બહુ રીતે સમજાવી, પણ જ્યારે તેનાથી તે ન સમજી, ત્યારે તેની સખીઓ તેને સમજાવવાને કહેવા લાગી—

‘ હે મૂઠે ! તે નિર્ધનની ખાતર સંતાપ પામે છે, શું આપણા આચારને તું જાણતી નથી ? કારણ કે—

“ વયં બાલ્યે ડિંમાંસ્તરુણિમનિ યૂનઃ પરિણતા—

વપીચ્છામો વૃદ્ધાન્ પરિણયવિધિસ્તુ સ્થિતિરિયમ્ ।

ત્વયારબ્ધં જન્મ ક્ષપયિતુમમાર્ગેણ કિમિદં ?

ન નો ગોત્રે પુત્રિ ! ક્વચિદપિ સતીલાંછનમભૂત ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ હે પુત્રી ! આપણે તો બાલ્યકાળમાં ખાળકાને, તરૂણકાળે યુવાનોને અને પાકી વયે વૃદ્ધોને પણ ઇચ્છીએ, એજ આ પૃથ્વી પરણવાની વિધિ અને સ્થિતિ. તેં આ અમાર્ગે જન્મ ગુમાવવાને શું આદ્યું છે ? આપણા ગોત્રમાં કોઇવાર સતી થવાનું લાંછન લાગ્યુંજ નથી. ’

જે કામો (વિકારો) શાસ્ત્ર તથા લોકમાં અર્થ (દ્રવ્ય) નો નાશ કરનાર ગણ્યા છે, તેજ કામ સર્વ રીતે જેમાં મુલલ અને ઇષ્ટાર્થ સાધક છે. વળી સર્વજનોને પ્રિય, સ્વતંત્ર, સદા ઇંદ્રિયોના સુખરૂપ, નિષ્કલંક અને રાજાઓને માન્ય એવો વેશ્યાજન્મ ક્યાં ખરાબ છે ? માટે મિષ્ટ આહાર અને યુવાનો સાથે લોગ લોગવ. આવી સામગ્રી મળવી હુલ્લ છે. કદાચહથી વૃથા દુઃખી ન થા. ’ એટલે ચોસઠ કળાઓમાં દક્ષ, વિવેકને લીધે શુદ્ધ દષ્ટિ, વિવિધ

શાસ્ત્રોના અર્થ તથા તત્ત્વને જાણનાર એવી અનંગવતી બોલી—
 ‘હે સખીઓ ! હું તમારા કુલાચારના ગુણને જાણું છું, પણ
 તેનાથી મારે કાંઈ પ્રયોજન નથી. જે બંને લોકના હિતને હજી, તેવા
 કાર્યમાં કયો વિવેકી મન કરે ? વળી પરતંત્રતાદિથી સ્ત્રીઓનો
 જન્મ તો સદા નિંદનીયજ છે, તે મહાપાપને લીધેજ
 મળે, તો વેશ્યાઓના જન્મનું તો કહેવુંજ શું ? જેના
 નામથી, દષ્ટિથી અને સંગતિથી પણ સજ્જનો લજ્જા પામે
 છે અને જેને તજે છે, તે વેશ્યાનો જન્મ દુનીયામાં શા કામનો ?
 જેને બધા લોગવે, જેના પ્રત્યે બધા ગમન કરે, જે અભિલવના
 સ્થાનરૂપ અને સદા સ્વામીરહિત એવી વેશ્યા, તે ગધેડીની જેમ
 અત્યંત નિંદનીય છે. પાપી જાર પુરૂષો સાથે સર્વ અશુચિ રસનો
 ઉપલોગ કરીને જે નિંદા ગર્તા શુકરી (ખાડાની ભૂંડણ) ની
 જેમ સદા કામરૂપ પંકમાં સુવે છે. દુઃશીલતામાંજ એક સુખની
 બ્રાંતિને લીધે જાર પુરૂષોને પરાધીન એવી વેશ્યા, પાપોથી પો-
 તાના ત્રણે જન્મને નિંદનીય કહી સમજાવે છે. મરણ પામી ઘોર
 નરકમાં વેશ્યા, અગ્નિમય પુરૂષના સંગમાદિકથી પોતાની દુઃશી-
 લતાના પાપનું ફળ લાંબા વખત સુધી લોગવે છે, દુઃશીલ સ્ત્રી
 તિર્યંચમાં ગધેડી, ઉંટડી, ઘોડી, મૃગલી, ભૂંડણ અથવા બકરી
 થાય અને ભાર ઉપાડવાના ભારે દુઃખને તે લોગવે. તેમ કરતાં
 કદાચ મનુષ્ય જન્મ પામે, તોપણ તે વધ્યા, નિંદુ (જેના બાલક
 મુવેલા જન્મે તે) વિષ કન્યા, બાલરંડા, કુરંડા, દુર્ગંધા અથવા
 દુર્ભંગા થાય. તેમજ કુરૂપા, કટુ બોલી, યોનિના રોગવાળી, કોઠ
 રોગ યુક્ત, હીન અંગવાળી, કળા કે આધાર રહિત, અને તે દુષ્કલા
 તથા અભિલવનું સ્થાન થાય. દુષ્ટા, અરૂપ આયુષ્યવાળી તથા
 પોતાના ઈષ્ટ પુત્રાદિથી વિયોગી,—એ રીતે સ્ત્રી દુઃશીલતાદિને લીધે
 દીર્ઘ દુઃખોને લોગવે છે, અશુચિ અંગની ઇચ્છાથી કામ નિંદનીય
 છે, પણ વેશ્યાના અશુચિ સંગથી આ લોકમાં અપવિત્રતા અને
 પરલોકમાં દુર્ગતિ મળે છે. હું કેાઈ કર્મથી નીચ કુળ-સમુદ્રમાં
 પડી છતાં હે સખીઓ શીલરૂપ નાવથી મરણાંત સુધી હું મારો
 ઉદ્ધાર કરીશ. અને વળી હું જીવતાં જો પ્રિયતમ આવી જાય, તો

કલંક સમજીશ. કારણકે મરણ વિના વિયોગી સ્નેહી જનનો સ્નેહ પરખાય નહિ. જો મરણ થાય, તો તે આવતાં પણ તેના સમાગમનું સુખ ન મળે, અને તેના વિરહમાં કષ્ટ થાય છે. અહો ! બહુ વિકટપોથી મારું મન દોલાયમાન થાય છે. 'ત્યારે સખીઓ વિચારવા લાગી કે—' અહો ! તત્ત્વથી તો આ કુલાંગનાજ છે. કોઈ દુષ્ટ દૈવયોગે એ વેશ્યાના કુલમાં ઉત્પન્ન થઈ છે. માટે સતીવ્રતથી પ્રતિકૂલ વાણીમાત્રથી પણ એ મરણ પામશે. પતિ વિના સતીના પ્રાણ શા કામના ? કારણકે—

‘‘મૃશં સ્નેહેન લોમેન, ક્રોધેનામિમવેન ચ ।

માનેન ચ ત્યજન્ પ્રાણાન્, ધીરો નૈવ વિચારયેત્ ’’ ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ બહુ ક્રોધથી, સ્નેહ કે લોભથી, અભિભવ કે માનથી પ્રાણનો ત્યાગ કરતાં પણ ધીર પુરૂષ વિચાર કરતો નથી. ’

વિશ્વમાં અદ્વિત ગુણવાન્ એવા ધર્મધન ઉપર એનો રાગ બંધાઈ ગયો છે. માટે સત્સંગના આશયવાળી એને કોઈ ઉપાયથી સમજાવવી. ’ એમ ધારીને સખીઓ બોલી—‘ હે વત્સે ! તું ખેદ ન પામ. હે મનસ્વિનિ ! તું ધન્ય છે કે અહો ! વેશ્યાના કુળમાં પણ સદાચારને ધારણ કરે છે. તારો અનુરાગ યોગ્ય સ્થાને છે, તે સર્વ ગુણોએ શ્રેષ્ઠ છે. અમે તારા પતિને ગમે ત્યાંથી શોધીને લઈ આવીશું, તું અત્યારે લોજન કર. કારણ કે જીવતો મનુષ્ય કંટાળુ જીવે, બંને લોકના હિત સાધે અને પ્રિય સમાગમને પણ પામે. માટે ક્ષુધાથી વૃથા મર નહિ. જ્યાંસુધી તે તને મળે નહિ, ત્યાંસુધી પ્રાણોને ધારણ કરતી તું પતિવ્રતાના આચારને આચર. ’ ત્યારે અનંગવતી બોલી—‘ જો માતા વિધ્ન નહીં કરે, તો એ પ્રમાણે કરીશ. ’ એટલે સખીઓ બોલી—‘ અમે એ બાબતમાં તારો પક્ષ કરીશું. ’ તે બોલી—‘ ભલે, તો એમ કરીશ. ’

ત્યારપછી તેઓ લોલાવતી પાસે આવીને ઉપાલંબપૂર્વક કહેવા લાગી—‘ ખાર વરસમાં જેણે તને સોળ કોટી ધન આપ્યું, હે મૂઠે ! તે જંગમ કંટપવૃક્ષને તે કેમ કહાડીમૂકયો ? અને કંટપલતા સમાન પોતાની પુત્રીને પણ શા માટે મરણ પથારીએ પહોંચાડી

છે ? જો એને જીવતી રાખવી હોય તો પ્રતિબંધ ન કર. 'ત્યારે તે પશ્ચાત્તાપ કરતી બોલી—' તમે જે કહો, તે મારે પ્રમાણ છે. ' પછી ધર્મધનની તેમણે તપાસ કરતાં પણ ક્યાં મળ્યો નહીં. તેની માતાને પૂછતાં, દ્વારપાલ પાસેથી જાણવામાં આવેલ સમાચાર કહી સંભળાવ્યા. તે ખબર સાંભળી અનંગવતી ભર્તારના સંગમની આશાથી આનંદ પામી, અને પ્રાણ રક્ષાને માટે ભોજન કરીને તેણે દોલાવતીને કહ્યું—' હે માતા ! હું તારી આજ્ઞાથી સાસુ પાસે જઈને રહું છું. ' ત્યારે બીજે કાંઈ ઈલાજ ન હોવાથી દોલાવતીએ તે કબુલ રાખ્યું. પછી અનંગવતી દાસી મારફતે પોતાનો વૃત્તાંત જણાવીને તેની અનુજ્ઞા મળતાં તે શ્રીદેવી પાસે ગઈ. ત્યાં તેના પગે પડીને બોલી કે—' હું તારી અનુચર વધુ છું. તારી સેવામાં સદા તત્પર રહીને પતિવ્રતાના આચારને ધારણ કરીશ. તારા પુત્રે એટલે મારા પતિએ મને બહુ ધન આપ્યું છે. માટે હું દાસીની સાથે પોતાના ઘરે આવીને તમે સુખે રહો. ત્યાં દીન જનોને દાન આપવાના પુણ્યોથી મારા પતિનું આગમન થતાં આપણાં બધાં મનોરથ સિદ્ધ થશે. ' ત્યારે શ્રીદેવી ચિંતવવા લાગી—' અહો ! મારા પુત્રનો અનુરાગ તો યોગ્ય સ્થાને હતો. અહો ! આચારથી તો આ બધી કુલીન કાંતાઓ કરતાં ચડીઆતી છે. પ્રાયઃ સમાન કુલ અને શીલ હોય, ત્યાં પ્રીતિ થાય એ સત્ય છે. ચંદ્ર અને રોહિણીની જેમ આ યોગ કેને સંમત ન હોય ? માટે આ વિનીત અને સુભગા સતીની મારે અવગણના ન કરવી. પુત્ર દર્શનની માફક એનું દર્શન મારે સદા સુખકારી છે. એના માંગલિક આગમનથી પુત્રનું આગમન સમજું છું ' એમ ધાન્વીને શ્રીદેવી બોલી—' હે વત્સે ! તું સદા મારે પ્રમાણ છે. ' આથી અનંગવતી બહુ આનંદ પામીને તેની સેવા કરતી ત્યાં રહી, અને ગુપ્ત રીતે પોતાનું ધન લાવીને તેને બહુ આપવા લાગી. એટલે તે ધનથી શ્રીદેવી પોતાના પ્રથમના ઘરમાં આવીને રહી, ત્યાં દાનાદિ કરતાં બંને સુખે રહેવા લાગી.

હવે પતિના વિયોગમાં અનંગવતી પતિવ્રતાના આચારને ધારણ કરતી, શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, શરીર સંસ્કારને તજતી, પુરૂષ

સાથે આલાપ ન કરતી અને એકાંતમાં વિશેષથી તજતી, નખ, દાંત, શિરકેશના સંસ્કાર અને આભરણાદિને પરિહરતી, પૂર્વક્રીડાનું સ્મરણ, કામકથા, હીંચકાની રમત, પુરૂષના ગાયન સાંભળવાનું નાટક, નર-તિર્યંચના સંભોગનું જોવું, શય્યા, તાંબુલ, દહીં વિગેરેનો ઉપભોગ, પરગૃહે જવાનું, પોતાના ઘરમાં પુરૂષનો પ્રવેશ, પોતે એકલા ઘરથી બહાર નીકળવું, દુરાચારી લલનાઓનો સંગ, દર્પણ જોવું, ઉપાનહ પહેરવાં,—એ વિગેરેનો ત્યાગ કરીને તે નિરંતર દેવ, ગુરૂની ઉપાસનામાં તત્પર રહેવા લાગી. પરમાત્માને યોગિનીની જેમ પતિનુંજ ધ્યાન કરતી અને તેની કુશલતા માટે તે આદરપૂર્વક કુલદેવીને પૂજવા લાગી. શાંતિકાદિ કર્મ કરતાં તે માર્ગ દેવીઓને પૂજતી અને પ્રભાવિક દેવતાઓની માનતા કરતી. કાક શબ્દાદિ શકુનોને તે નિત્ય જોતી અને મુસાફરો પાસે તેના સમાચાર પૂછાવતી, સારસાદિકના જોડલાં આજેખી તે પતિને નિહાળતી, સાસુ પાસે ભૂમિપર સુતી અને પતિના નામથી જાગ્રત થતી, પતિને મળવાની આશાથીજ માત્ર જીવિતને ધારણ કરતી અને તેના ગુણગ્રહણની કથાથી તે વખત વિતાવતી હતી. ”

દાસીના મુખથી આ પ્રમાણે સાંભળતાં વિસ્મય અને આનંદ પામીને કલ્યાણ મૂર્તિને તર્ક થયો કે—‘ કુલ વિના આ શીલ શી રીતે ? સ્નેહ કે ગુણાનુરાગથી સ્ત્રી પોતાના ઇષ્ટ પતિને તજતી નથી, છતાં પતિ વિના પણ તરૂણાવસ્થામાં તંબૂનું શીલ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે. કહ્યું છે કે—

“ કિં ચિત્રં यदि दंडनीतिनिपुणो राजा भवेद्धार्मिकः,

किं चिત્રं यदि वेदशास्त्रविदुरो विप्रो भवेत्सत्क्रियः !

तच्चित्रं यदि रुपयौवनवती साध्वी भवेत्कामिनी

तच्चित्रं यदि निर्धनोऽपि कुरुते पापं पुमान्नापदि ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ દંડનીતિમાં નિપુણ રાજા ધાર્મિક હોય, તેમાં શું આશ્ચર્ય ?-વેદશાસ્ત્રમાં કુશળ વ્યાખ્યાન સત્ક્રિયાવાન હોય તેમાં પણ શું આશ્ચર્ય ? જો રૂપ

અને યોવનવતી કામિની સાધ્વી (સતી) હોય તે આશ્ચર્ય અને પુરૂષ નિર્ધન છતાં જે આપદામાં પાપ ન કરે, તે મોટામાં મોટું આશ્ચર્ય. ’

માટે હવે તો અન્ય ઉપાયોથી ‘ હું જાતે તેણીના શીલની પરીક્ષા કરીશ. ’ એમ ધારીને તેણે શ્રીદેવીના ઘરની નજદીક કયાંક નિવાસ કર્યો. હવે કોઈવાર કંઈ ઉપાયથી અનંગવતીને જોતાં તે તરત કામવશ થયો અને ધર્મ વિચારનો ત્યાગ કરીને ચિંતવવા લાગ્યો—‘ અહો! એણીના પતિના પુણ્યથી આ અનંગવતીને અહીં બનાવીને એના રૂપના ક્ષેત્રમાં સમાન દેવીઓ બનાવીને વિધાતાએ દેવોને છેતર્યા છે. જો એકવાર પણ એની સાથે ભોગ ભોગવું, તો મારો જન્મ સફળ છે, નહિ તો મરી જવું તે સાડું છે. ’ એમ ધારીને ગીતકળામાં કુશળ એવા તેણે કામને જગાડવામાં ઔષધ સમાન એવું સંગીત શરૂ કર્યું, આ સુંદર સંગીત તેણી હૃદયમાં સાંભળવા લાગી. વળી વચ્ચવચ્ચમાં કાંઈ પ્રસંગ કહાડીને તેના ઘરે આવતાં તે અનેક સંસ્કારપૂર્વક પોતાનું રૂપ તેણીને બતાવતો હતો. એમ કરતાં અનંગવતીને પોતાને વશ થયેલ માનીને તેણે દાસી મારફતે પોતાના મનનો ઇરાદો જણાવ્યો. એટલે તેણીએ તે દાસીનો અને તેનો તિરસ્કાર કર્યો. એમ બહુવાર થયાં છતાં તેણે એક ચાલાક પરિત્રાજિકને ધનથી લોભાવીને તેણીની પાસે મોકલી. તે ત્યાં જઈને અનંગવતીને કહેવા લાગી—‘ કુલીન સ્ત્રીઓને પણ એક પતિ ગયા પછી બીજો કરતાં દોષ લાગતો નથી, તો તું વેશ્યાપુત્રીને શો દોષ છે? વળી લૌકિકશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ પત્યૌ પ્રવ્રજિતે ક્લીબે, પ્રનષ્ટે પતિતે મૃતે ।

પંચસ્વાપ્તસુ નારીણાં, પતિરન્યો વિધીયતે ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—પતિ દીક્ષા લઈ જાય, નપુંસક થઈ જાય, ભાગી જાય, આચારહીન થઈ જાય અથવા મરણ પામે—એ પાંચ આપદાઓમાં સ્ત્રીઓ અન્ય પતિ કરી શકે છે.

માટે કામદેવ સમાન રૂપવાન એ પુરૂષની તું આવગણના ન કર. એ યુવાનની સાથે ભાગ્ય વિના એકવાર પણ સંભોગ ન મળે. એટલે શિક્ષા વિના તેને દુર્વાર સમજીને અનંગવતી બોલી—‘ હે ભદ્રે! શીલના ભંગથી સ્ત્રીઓ નરકમાં અગ્નિના દુઃખ પામે છે. ’ કહ્યું છે કે—

“ દારિદ્રદુઃખવાહી, અપ્પાઝ કુરૂવયાઈ અસુહાઈ ।

નિરયંતાઈ વિ વસણાઈ, વિગલીઅ સીલાળ પરલોઈ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ શીલનું ખંડન કરનારા મનુષ્યો પરભવમાં દરિદ્રતા, દુઃખ, વ્યાધિ, કુરૂપતા. અને નરકના અગણિત દુઃખો પામીને સંતપ્ત થાય છે.’

તો પણ જ્યારે તેનો ઘણો લોભ છે તો અકાર્ય કામ કરવું પડશે; કારણ કે સ્નેહ વિના એકું અન્ન કેાણ ખાય ? માટે જે પચાશ હજાર સોનામહોર અગાઉથી તે મોકલે, તો પાંચમે દિવસે ભલે આવે. અહીં આવનાર તેટલીજ સોનામહોર આપે છે. એટલે તે બધું કબુલ કરી, તે પરિત્રાજિકાએ પેલા કામુકને જઈને કહ્યું. ત્યારે તેણે પણ તરત ખુશી થઈને તે પ્રમાણે તેણીનાજ હસ્તક સોનામહોર મોકલી આપી. હવે ચાર દિવસ કામાર્ત્થ થઈ, મહાકળે ગાળી, પાંચમે દિવસે તે યોગ્ય સામગ્રી લઈને રાત્રે તેણીના ઘરે ગયો.

એવામાં અનંગવતીએ સાસુને તે વાત સમજાવી તેની અનુમતી લઈને ઘરની અંદર પોતાના વિશ્વાસુ માણસો પાસે ખાડો ખોદાવ્યો. તેના પર કાચા તાંતણે વણેલ પલંગ વસ્ત્રથી આચ્છાદિત કરીને તે ચતુરા પોતે ઘરના દ્વાર આગળ ઉભી રહી, અને તે કલ્યાણમૂર્તિ આવતાં યોગ્ય સરભરા કરી, પ્રસન્ન થયેલા તેની પાસેથી મનમાનતું ધન લઈને તેણીએ તેને તે પલંગ બતાવ્યો. એટલે તેના રૂપને જોતાં અત્યંત હર્ષ પામેલો તે પલંગપર બેઠો. કારણકે કામાતુરને સારાસારને વિચાર ન હોય. એવામાં ‘ આ શું આ શું ? ’ એમ બોલતો તે કુવામાં પડ્યો. કામી, સ્ત્રીમાં રક્ત થઈને અધઃપતિત થાય છે. ત્યાં ત્રણ દિવસ સુધી ક્રુધા-તૃપ્તિ પીડાતાં તેની અનંગવતીએ ઉપેક્ષા કરી. કામજ્વરની એજ ચિકિત્સા છે. પછી ચોથે દિવસે તેણીએ દાસીઓ મારફતે, નિર્જળ બનેલા તેને બહાર કઢાવી બંધનમાં રાખીને જળપાનાદિકથી સ્વસ્થ કર્યો, અને તેના લલાટપર—‘ આ ધર્મધનનો દાસ છે ’ એમ અગ્નિએ તપેલ સળીવતી વર્ણાવલી લખાવી, ત્યારબાદ અનંગવતીએ તેને કહ્યું— ‘ હે ભદ્ર ! પરસ્ત્રીના સંગની ઇચ્છાથી અહીં પણ તું દુઃખ પામ્યો અને પરભવે નરકે જવું પડશે, માટે

એ પાપથી તું નિવૃત્ત થા, નહિ તો રાજાને સુપ્રત કરીશ ' એટલે મનને નિવૃત્ત કરી પશ્ચાત્તાપ કરતાં તે બોલ્યો—‘ હે ધન્યા ! તું સાચી સતી છે. હું હવે એ પાપમાં કદી નહીં પડું. હે બ્રાતૃ પત્ની ! તું મને મુક્ત કર. હું ધર્મધનનો મિત્ર છું. મુક્ત થતાં હું તારા પતિને પાંડુવર્ધન નગરથી તેડી આવીશ. કામ પ્રસંગે અત્રે આવતાં મિત્રદ્રોહના પાપનું કળ મને મળ્યું ’ તે સાંભળતાં અનિર્વાચ્ય આનંદ પામતી અનંગવતી તેને છોડાવીને બોલી— ‘જો એમ હોય તો હે દેવર ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરજે’ પછી તેને ભોજન કરાવી, તેના મુખથી પતિની પ્રવૃત્તિ (ખબર) સાંભળી, શ્રી દેવીને નિવેદન કરીને તે અતિશય હર્ષ પામી. એ રીતે હર્ષનો કોદાડલ જેટલામાં તેના ઘરમાં પ્રસર્યો, તેટલામાં શરમના ભયને ક્ષીધે કલ્યાણમૂર્તિ તરત બહાર નીકળી ગયો, અને તેણીના ગુણ વખાણતો તે અનુક્રમે પાંડુવર્ધન નગરમાં આવ્યો. ત્યાં ધર્મધનને પ્રણામ કરતાં તે તેને ભેટી પડ્યો, અને બોલ્યો કે— ‘ હે બધો ! બહુ વખત જતાં કેમ આવ્યો ? દુર્બલ કેમ થઈ ગયો છે ? અને શિરવસ્ત્રથી લલાટના અર્ધ ભાગને કેમ ઢાંકી દીધો છે ? એટલે કલ્યાણમૂર્તિએ જરા હસીને બધો વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો, તે સાંભળતાં ધર્મધન હર્ષ અને આનંદમાં મગ્ન થઈ ગયો. પોતે કરેલ માતા અને પત્નીના વિયોગ દુઃખને સાંભળતાં તથા પ્રિયાના ચરિત્રના વારંવાર વખાણ કરતાં તેણે તેમને સત્વર સુખ ઉપજાવવાની ઇચ્છા કરી. પછી તે વણિકની રજા લઈ, તેના પુત્ર સાથે ખેંતાલીશ કોટી ધન લઈ, મહાસાથના પરિવારથી તે ચાલ્યો અને ખ્યાતિ પામતાં અનુક્રમે વિજયસ્થલ નગરમાં આવ્યો. એટલે તેને આવેલ જાણી તેના સ્વજનો રાજાપાસે તેની હકિકત નિવેદન કરીને હાથી, છત્રાદિ માગી લાવ્યા. પછી તેને હાથીપર બેસારી, માથે છત્ર ધરાવી, વારાંગનાઓ જેને ચામર ઢાંગી રહી છે, ચોતરફ વાજત્રોના નાદ સાથે પગલે પગલે યાચકોને દાન આપતા, જેને બધા લોકો ભેઠ અને પ્રશંસા કરી રહ્યા છે, અને જેણે ઇંદ્રની શોભાને ધારણ કરેલ છે એવા ધર્મધનને દેવ-ગુરુને નમસ્કાર પૂર્વક પોતાના નગર અને ઘરમાં તેમણે પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં માતાના પગે પડતાં તેને જે આનંદ થયો, તે તેનું હૃદયજ જાણે. અને

પુત્રને ભેટી સેંકડો આશીર્વાદ આપતાં માતાને જે સુખ થયું તે પણ તેજ જાણી શકે. પછી દાન, માનાદિકથી બાંધવોને સ્વજનોને, નગર જનો તથા યાચકોને યથાયોગ્ય સંતોષીને તેણે વિસર્જન કર્યા, અને સ્વજનોએ આપેલ ભેટણાં માતાને ભક્તિથી સમર્પણ કરીને મળવાની અતિ ઉત્કંઠાથી તે અનંગવતીના અંતર્ગૃહમાં ગયો. ત્યાં હિમથી સોસાઈ ગયેલ પદ્મિની, ગ્રીષ્મથી સુકાઈ ગયેલ વેલડી, અને સૂર્યથી વ્યાકુલ થયેલ ચંદ્રલેખાની જેમ કૃશ થઈ ગયેલ એવી પોતાની પ્રિયાને તેણે જોઈ, અને પોતે કરેલ વિયોગથી તેની એ દશા વિચારતાં અને તેના આચારને જોતાં તે એકી સાથે ખેદ અને આનંદ પામ્યો. સ્નેહામૃતની ધારા વરસાવતા કટાક્ષોથી તાપ શમાવતી, કાદંબિની (મેઘપંક્તિ) ને જોતાં જેમ મયૂર પ્રભોદ પામે, તેમ તેને જોઈને તે પરમ પ્રભોદ પામ્યો, અને ચંદ્રને જોતાં જેમ ચકોરી, અને મેઘને જોતાં જેમ મયૂરી સુખ પામે, તેમ લોચનને અમૃતના સિંચન સમાન તેને જોતાં તે આનંદથી એકદમ ઉભી થઈ. અને—‘ અહો ! મારાં પાપ દૂર થયાં, પુણ્ય જાગ્યાં, અને માનતાઓથી પૂજેલા દેવતાઓ આજે સંતુષ્ટ થયા, કે હજારો મનોરથ કરતાં પ્રાણુપતિના દર્શન થયાં. હે નાથ ! આ દાસીને હજી યાદ કરો છો, એજ મારાં અહોભાગ્ય ! ’ એમ બોલતી તરત પાસે આવીને નેત્રના ઉખળુ જળથી નહુવરાવતી અનંગવતી તેના પગે પડી. ‘ હે પ્રભો ! એક તમારે આશરે રહેલ, પ્રેમાળ અને નિરપરાધી એવી મને તમે કેમ તજી દીધી ? સોળ કોટિથી ઉત્પન્ન કરેલ સુખને તમે અચાનક કેમ છેદી નાખ્યું ? તમારા વિયોગથી ઉત્પન્ન થયેલ દુઃખ મારા હૃદયમાં સાથે વસતાં છતાં તમે કેમ જાણી ન શક્યા ? તમે દૂર દેશમાં ગયા છતાં મારા હૃદયમાં સદા સ્થિર થઈને જ રહ્યા છો. ખડારથી મારા હૃદયને આલિંગતાં પૂર્વે જે તમે અચિંત્ય સુખ ઉપજાવ્યું, હે પ્રિય ! તે કરતાં સોગણું દુઃખ પ્રવાસથી તમે મને શા માટે આપ્યું ? ’ એ પ્રમાણે ગદ્ગદાલાપથી બોલતી અનંગવતીને બંને હાથવતી ઉભી કરી, વારંવાર સુખમાં સુખન કરતાં તેણે આલિંગન કર્યું. અને લાંબા વખતથી સંસ્કાર ન પામેલ અંગને નેત્રજળથી નહુવરાવતાં અને તેણીના વિયોગાગ્નિના તાપને શમાવતાં ધર્મધન બોલ્યો—‘ હે પ્રિયા ! ખેદ ન કર. તારી

માતાની પ્રતિકૂળતાથી તારા આચાર અને સ્નેહની પરીક્ષા ન કરતાં તે વખતે હું પરદેશમાં આવ્યો ગયો. હે સુભગે ! એ મારો અપરાધ ક્ષમા કર. હે ગુણસુંદરી ! હવે પછી તેવું કદી નહીં કરું. અત્યારે મને બહુ પસ્તાવો થાય છે.’ એટલે ભર્તારનો આવો દૃઢ અને સ્વાભાવિક સ્નેહ બાણીને મહા. આનંદથી લોચનને વિકસાવતાં તે બોલી—‘ હે પ્રિયતમ ! જો એ વાત સત્ય હોય તો સ્ત્રીઓમાં હું પરમ ભાગ્યવતી થઈ. તમે શોક ન કરો. અહીં મારા કર્મનો જ અપરાધ છે. અને વળી વિયોગાગ્નિથી બળ્યા છતાં હું અમૃતની મૂર્તિ સમાન અને હૃદયમાં વસતા એવા તમારે લીધેજ આજ સુધી જીવતી રહી શકી છું; ઇત્યાદિ આલાપ-અમૃતનું પરસ્પર પાન કરતાં ધર્મધને પોતાની મનોવૃત્તિ સમાન નિર્મલ એવી રત્નાવલી માલા તેણીના ગળામાં નાખી. આ ભર્તારના પ્રસાદથી જાણે રાજ્ય પામી હોય તેમ તે સંતુષ્ટ થઈ. પછી પરિવારાદિકને સંતોષ પમાડીને તેણે સ્નાનાદિક કર્યું. ત્યારબાદ ભેટણાથી રાજાને સંતુષ્ટ કરતાં તેનાથી સત્કાર પામતાં તેણે ચૈત્યોમાં અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ કર્યો અને સાધુઓને વાંધા. ત્યાર પછી નવા નવા વિચિત્ર વધામણાથી ઓઝછવ કરતાં તેણે દાન અને સન્માન પૂર્વક કેટલાક દિવસો વ્યતીત કર્યા.

એક દિવસે સસરાના ઘરે જઈને સારા દિવસે તે પોતાની કુલપત્ની પ્રિયદર્શિનાને બહુ માન સાથે તેડી આવ્યો, અને અનંગવતીની જેમ વસ્ત્ર-અલંકારાદિથી તે સતીનો સત્કાર કરીને સંતુષ્ટ કરી. તે વખતે તે બંને રમણીઓએ પતિના આદેશથી સ્નાનાદિ અંગસંસ્કાર અને અનુક્રમે મિષ્ટ ભોજન કર્યું. હવે રતિ અને પ્રીતિ સમાન તે બંને યુવતીઓ સાથે તે કામદેવની જેમ સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાનુસારે વિષય સુખ ભોગવવા લાગ્યો. એવામાં તે વણિક પુત્રો પાસેથી આવેલ અને વેપાર કરતાં ઉપાર્જન થયેલ દ્રવ્ય, તેના ઘરમાં પચાશ કોટી એકત્ર થયું. એટલે રાજાથી રંક સુધી પ્રસિદ્ધિ અને પ્રશંસા પામતાં અનુક્રમે ત્રણ વર્ગ સાધતાં તેણે ઘણું કાલ નિર્ગમન કર્યો. તેણે ઘણું ચૈત્યો કરાવ્યાં, સાધુઓ તથા શ્રી સંઘની નિરંતર પૂજા કરી, દીન જનોને દાન આપ્યું અને

ખીજાં પણ પુણ્યના કામ કર્યાં. પ્રિયદર્શનાને અનુક્રમે ગુણવંત પુત્રો થયા. તે કળા, રૂપ, લાવણ્ય અને લોગવંત થયા. સાત ક્ષેત્રોમાં ધન વાપરતાં અને ઉત્તમ શ્રાવકધર્મ પાળતાં શ્રી દેવી અવસરે સમાધિથી મરણ પામીને દેવલોકે ગઈ.

એકદા તે નગરના ઉદ્યાનમાં કેવલી લગવાનું પધાર્થા. એટલે તેમને વંદન કરવા રાજની સાથે ધર્મધન પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાં ગયો. તેમને વંદન કરીને સુરાસુર તથા મનુષ્યો યથાસ્થાને બેઠા, એટલે લગવાનું ધર્મ કહેવા લાગ્યા—

“ હે ભગ્યો ! આ લોક અને પરલોકમાં સર્વ દુઃખને હરનાર સર્વ પ્રકારના મનોવાંછિત સુખ આપનાર, સદા પોતાના ઘરે, વન કે સમુદ્રમાં સહાય કરનાર એવા જૈનધર્મનું પોતાના હિતને માટે આરાધન કરો. જેમ જળ મેલને તથા અમૃત સર્વ રોગોને હણે છે, તેમ ધર્મ, સમસ્ત પાપ સમૂહ અને વિધ્નોને હણે છે. કલ્પવૃક્ષ જેમ સમસ્ત ફળ આપે છે, તેમ જૈનધર્મ બધાં સુખ આપે છે. તે ભાવથી અત્યંત ઉગ્રરસને લીધે રસાયનની જેમ આજ ભવમાં સત્વર ઇષ્ટ ફલદાયક થાય છે. અને ભાવ વિના તે ઔષધવૃક્ષ સમાન અથવા વિષવૃક્ષની જેમ અધર્મ પણ લાંબે કાળે ફળે છે. લક્ષ્મી, સ્વજનો અને શરીર ક્ષણભંગુર તથા રક્ષણ કરવાને અસમર્થ સમજીને મોક્ષલક્ષ્મીના જામીન સમાન એવા જૈનધર્મનું આરાધન કરવું.” એ પ્રમાણે સાંભળીને ધર્મધને પૂછ્યું કે—‘ હે પ્રભો ! વિધનસહિત સુખસંપદાઓ મને કયા કર્મથી પ્રાપ્ત થઈ ? આ અનંગવતી સતી હીન કુલમાં શાથી જન્મ પામી ? અને અમારો પરસ્પર દૃઢ સ્નેહ શાથી થયો ? ’ ત્યારે કેવલી બોલ્યા—

“ તમારો પૂર્વભવ કહું છું, તે સાંભળો. કરેલાં કર્મો જરૂર ફળેજ છે.

‘ આ ત્રિગર્ત દેશમાં, આજ નગરની નજદીક શાલિશીર્ષ નામના ગામમાં સુમિત્ર નામે કુલપુત્ર હતો. ભદ્ર પ્રકૃતિવાળા અને સામાન્ય ગુણોને ધારણ કરતા એવા તેની તેવીજ નાગિલા નામે પતિવ્રતા પત્ની હતી. મધ્યમ ભાવથી દાનાદિ કરતાં, બહુ કાલ સુખપૂર્વક વ્યતીત થતાં એકવાર કોઈ આચ્છવમાં તેણે ઘરે ખીરજ

રાંધી. પતિ જમવા બેઠો, પત્નીએ લોજન પીરસ્યું અને તેણે હજી ખાવા ન માંડ્યું, તેવામાં તેના લાગ્યયોગે વિજયસ્થલ નગરથી માસખમણને પારણે એક મુનિ તેના ઘરે આવ્યા. તેમને જોતાં શ્રદ્ધા અને લક્ષિતપૂર્વક તેણે અર્ધ પરમાન્ન આપ્યું અને તે શુદ્ધ સમજીને મુનિએ લીધું. હવે આશિષદ્ધને મુનિ જેવામાં જાય છે, તેવામાં તેને વિચાર થયો કે—‘ એ અદ્ય પરમાન્ન બીજા ખરાબ અન્નથી મિશ્ર થતાં નષ્ટ થશે. ’ એમ ધારી તેણે પત્નીને આદેશ કર્યો, એટલે તે હર્ષ પામી, મુનિને આમંત્રીને શ્રદ્ધા વિના લોજનમાંથી મુનિને તેણે બહુ પરમાન્ન આપ્યું, અને મુનિના શરીરે મેલ જોઈને જરા જીરુપેસા કરી. તે શુદ્ધ દાનથી તેમણે મનુષ્ય સંબંધી લોગકર્મ ઉપાર્જન કર્યું ત્યારથી દાનની અનુમોદના કરવાથી કંઈક લોગાદિ વધ્યા, કારણ કે અનુમોદના સમક્ષિત ઉપજાવે છે. એકદા મંત્રાદિ જાણનાર કોઈ પરિવ્રાજક આવ્યો, તે માસના અંતે પ્રથમ ઘરથી મેળવેલ ભિક્ષાથી લોજન કરતો. તેના તપોયોગ અને મંત્રાદિકથી રંજિત થયેલ સુમિત્રે માસખમણના પારણે તેને નિમંત્રીને લક્ષિતથી લોજન કરાવ્યું. તેના સંસર્ગ અને ઉપદેશાદિથી કંઈક મિથ્યાત્વને પામેલા તે દંપતીએ જિન-શાસનની અવજ્ઞા કરી. હવે કોઈવાર જીવનાનંદ રાજર્ષિ ત્યાં ઉદ્યાનમાં રહી તપસ્યા કરતાં, દેહમાં પાણુ મમતા રહિત થઈને તેણે અભિગ્રહ લીધો કે—

‘ પગે બે ઘોડા બાંધેલા હોય, દેશાંતરથી આવેલ હોય, જેનું શરીર ધુળથી વ્યાપ્ત હોય, થાકી ગયો હોય, ત્રીજે પહોરે બંધ થયેલા પોતાના ગૃહદ્વાર આગળ ક્ષુધાતુર થઈને અશ્વના પર્યાણુપર બેઠો હોય, હાથમાં રહેલ શુકને બોલાવતો હોય—એવો કોઈ પુરૂષ, જો અવજ્ઞાપૂર્વક મને સિંહકેસરી મોદક આપશે, ત્યારેજ મારે પારણું કરવું, નહિ તો મારે તપોવૃદ્ધિ થાઓ. ’ હવે ગોચરી ફરતા તે મુનિ એકવાર દેશાંતર જતા સુમિત્રના ઘરે ગયા. એટલે તેણે પોતાની પત્નીના હાથે આદરપૂર્વક તેને ભિક્ષા અપાવી, પરંતુ મૌની અને અભિગ્રહી તે સાધુ ભિક્ષા લીધા વિના ચાલ્યા ગયા. ત્યારે ગયેલા તે મુનિને ખાત્રી અમંગલરૂપ માનતા તથા

કારણ જાણ્યા વિના મત્સર ધરતા તે દંપતી કહેવા લાગ્યા—
 ‘ મૌનના દંભને ધારણ કરતા આ જૈન યતિઓનું વ્રત શું છે ?
 કે જે ઉપકાર અને દાક્ષિણ્યરહિત થઈને લોકોમાં ક્રૂર્યા કરે છે. ’
 ત્યારબાદ દેશાંતર જઈ, ધન કમાવીને સાતમે મહિને સુમિત્ર બે
 જાત્યશ્વ લઈને પોતાના ઘરે આવ્યો. તે વખતે તેના મિત્રના ઘરે
 વિવાહ થતો હોવાથી દેવિલા ગૃહદ્વાર બંધ કરી, કુંચી લઈને ત્યાં
 ગઈ હતી. એટલે પત્નીને બોલાવવા પાડોસણને મોકલીને સુમિત્ર
 પોતાના ઘરના દ્વાર આગળ અશ્વનું પર્યાણ નાખીને બેઠો, અને
 ત્રીજા પહોરે બંને અશ્વોની દોરડી પોતાના પગે અટકાવીને બેટ-
 લામાં દેશાંતરથી લાવેલ હાથમાં રહેલ શુકને તે બોલાવે છે, તેવામાં
 ઉઝ તપથી ક્ષીણ થયેલ શરીરને ધારણ કરતા તથા તપના તેજથી
 તેજસ્વી એવા તેજ મુનિ ગોચરી ફરતા ત્યાં આવ્યા. ત્યારે—
 ‘ અહો ! અત્યારે મારું દાન મંગલરૂપ થયું. ’ એમ બોલતાં પૂર્વના
 રોષથી અવજ્ઞાપૂર્વક ભાતામાંથી મોદક કહાડીને તેણે મુનિને નિમ-
 ત્રણ કર્યું. ત્યારે પોતાનો અભિગ્રહ સાતમે મહિને પૂર્ણ સમજીને
 મુનિએ શુદ્ધ આહાર લીધો. એટલે દેવોએ પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા.
 એવામાં તેની સ્ત્રી દેવિલા પણ ત્યાં ઉત્કંઠિત થઈને આવી. તેણે મુનિ-
 દાનની વાત કહી, અને તે સાંભળતાં તેણી સંતુષ્ટ થઈને બોલી—
 ‘ હે સ્વામિન્ ! તું ધન્ય છે કે માનવ, દેવ અને અસુરોને પૂજનીય
 એવા એ મહા મુનિને સાતમે મહિને પારણું કરાવ્યું. રાજા અને
 મંત્રી આદિ લોકોએ તેમનો અભિગ્રહ જાણ્યા વિના બહુવાર નિમ-
 ગ્યા છતાં આજસુધી એમણે પારણું ન કર્યું. તેથી મને લાગે છે કે
 તારા ભાગ્યથી આજે એનો કોઈ અભિગ્રહ પૂરો થયો, અને તેથી
 ઈષ્ટ સિદ્ધિ હાયક આપણું કલ્યાણ હવે પાસે છે. ’ તે વખતે રાજા
 વિગેરે પણ ત્યાં મળીને હર્ષથી તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા, અને બધા
 ભક્તિપૂર્વક મુનિને નમ્યા. પછી મુનિ ત્યાંથી અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા.

હવે શ્રદ્ધા થતાં મુનિદાનની અનુમોદના કરતાં સુમિત્રે પત્નીએ
 ઉઘાડેલ ગૃહદ્વારમાં હર્ષિત થઈને તરત પ્રવેશ કર્યો. દાનની અનુ-
 મોદનાના પુણ્યથી તેમણે મનુષ્ય સંબંધી ભોગ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું,

અને ત્યારથી જૈન મુનિઓમાં તેઓનો ભક્તિભાવ વધ્યો. બીજે દિવસે મુનિનો અભિચક પ્રગટ બાણી, ઉપદેશ સાંભળીને તેમણે અન્ય મતનો ભ્રમ તણ દીધો. પછી આયુ પૂર્ણ કરીને સુમિત્ર તે તું મનુષ્ય સંબંધી લોગ પામ્યો, અને પૂર્વદાનનું પુણ્ય લોગવી, જૈનના દ્વેષથી દુઃખી થયો. તેમજ ફરી દાન આપવાના પુણ્યથી તથા પિતાએ સમજાવેલ ચાર પ્રકારનો વ્યવહાર ધર્મ પાળવાથી તું વાંછિત સુખ પામ્યો. ભક્તિથી તેવા પાત્રને દાન આપતાં તો મોક્ષ મળે, પરંતુ કંઈક અવજ્ઞાપૂર્વક આપવાથી મનુષ્યના લોગ મળ્યા. નરભવનું આયુ પૂર્ણ કરીને દેવિલા તે અનંગવતિ થઇ, મુનિની જુગુપ્સાથી તે વેશ્યાકુલમાં જન્મ પામી, તારી જેમ આતરે પુણ્ય હોવાથી તેને પણ ક્ષણ મળ્યું. પૂર્વ ભવના સંસ્કારથી તમારો પરમ રોનેહ રહ્યો. પૂર્વના ધર્માનુરાગથી સદાચારમાં તમને ઘણી પ્રીતિ છે, અને બંનેને સમકિત સામગ્રીની અહીં પ્રાપ્તિ થઇ. એ પ્રમાણે અદ્ય પુણ્યનું પણ મોટું ફલ જોઈને તથા આ ધર્મસામગ્રી પામીને હે બુધ જનો ! ધર્મ સાધવામાં તત્પર થાઓ. ”

એ રીતે ગુરૂની વાણી સાંભળી, પોતાને ભતિ સ્મરણ જ્ઞાન થતાં પ્રિયદર્શનાની સાથે તે દંપતિ તરત પ્રતિબોધ પામ્યા. પછી ધર્મધને ગુરૂને નમી પોતાના ઘરે આવીને પત્નીઓને કહ્યું કે— ‘ ભવથી ભય પામેલ મને હવે લોગ સુખોમાં ઈચ્છા નથી, માટે જો તમે અનુજ્ઞા આપો, તો હું દીક્ષા ગ્રહણ કરું. કારણ કે ક્ષીણ પુણ્યવાળા જીવોને પરભવમાં સુખ દુર્લભ છે. ’ ત્યારે બંને સ્ત્રીઓ બોલી— ‘ આ સંસારમાં અમે બધાં સુખો લોગવ્યાં, માટે હવે તમારી સાથે દીક્ષા લઈશું, તો હવે સત્વર આત્મહિત સાધો. ’ આથી સંતુષ્ટ થતાં તેણે પોતાનો વ્યવહાર પુત્રને સોંપી, બંધુઓ અને મિત્રોની અનુજ્ઞા મેળવી, રાજાને વિનવી દેશમાં અમારિપટલ વગડાવી, સર્વ ચૈત્યોમાં ભક્તિથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરી, શ્રીગુરૂ તથા સંઘની પૂજા કરી, દીન જનોને દાન આપી, તથા સર્વ પરિચરનો ત્યાગ કરીને પોતાની બંને પત્નીઓ સહિત તેણે શ્રી સર્વજ્ઞની પાસે દીક્ષા લીધી, અને ચિરકાલ તપ તપી, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની આરાધના કરીને મમતારહિત તે ત્રણે ઇચ્છિત સુખ પૂરનાર એવા

દેવલોકે ગયા. એ પ્રમાણે મનુષ્ય અને દેવલોકોમાં ત્રિવર્ગની વિશિષ્ટ સંપદા પામી, તે ત્રણે અનુક્રમે સાતમે ભવે કર્મશત્રુનો જય કરીને મોક્ષે ગયા.

એ પ્રમાણે પાત્રદાન, નિર્મળ વ્યવહાર, દેવ-ગુરૂની પૂજા, સાધર્મિઓનું પોષણ તથા શીલ પ્રમુખ ધર્મને જે સજ્જનો આરાધે છે, તે આ સંસારમાં મનુષ્ય અને દેવસંબંધી અલિપ્ત સુખો પામી, છેવટે મંગલશેઠના પુત્ર ધર્મધન તથા તેની બે સ્ત્રીઓની જેમ અનુક્રમે અક્ષયસુખને પામે છે.

એ પ્રમાણે શ્રી દાનાદિ પુણ્યના ફલપર ધર્મધનની કથા.

કથા ૩ જી.

શ્રી શ્રાવકધર્મની આરાધના અને વિરાધના પર સિદ્ધદત્ત અને કપિલની કથા.

જ્યલક્ષ્મીના નિવાસરૂપ, કેવલજ્ઞાનથી શોભતા, તત્ત્વ-રત્નોને યતાવનાર તથા જગતને પૂજનીય એવા અરિહંતને નમસ્કાર થાઓ.

લોક અને પરલોક સંબંધી ઇંદ્ર કલ્યાણને આપનાર એવો આર્હત ધર્મ; આત્મહિતૈષી બુદ્ધ જનોને સદા આરાધવા લાયક છે. તે આશ્રવો થકી, દેશથી કે સર્વથી વિરતિરૂપ છે. તે આશ્રવો હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન અને મૂર્છા અથવા પરિગ્રહ-એ પાંચ છે.

ગૃહસ્થ દેશથી અને યતિ સર્વ થકી-એ આશ્રવોનો ત્યાગ કરી શકે છે, તે દેવલોક અથવા તેજ લવે મોક્ષે જઈ શકે છે. યતિધર્મમાં આસક્ત રહીને શુદ્ધ વ્યવહાર પ્રમુખ ગૃહસ્થધર્મને જે આરાધે છે, તે સિદ્ધદત્તની જેમ અલીપ્ત સુખને પામે છે, અને જે અધમ, કુમતિ ધર્મની અવગણના કરે છે, તે અત્યંત દુઃખી થઈને કપિલની જેમ લવસાગરમાં ચિરકાલ ભગ્ન થાય છે. તે દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે છે:—

જંબૂદ્વીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુષ્કલાવતી નામે વિજય છે, ત્યાં વિશાલ લક્ષ્મીના સ્થાનરૂપ એવું વિશાલપુર નામે નગર છે. ત્યાં માતૃદત્ત અને વસુદત્ત નામે શ્રાવક, જે મિત્ર વણિક હતા. એકદા માતૃદત્ત ગુરૂ પાસે અણ્ણવર્તો લઈને વ્યવહારશુદ્ધિ સાચવતાં તે દુકાને વેપાર કરતો. અને બીજો નામધારી શ્રાવક તો મિત્રે વાર્યા છતાં ખોટા તોલ અને માપથી સદા વ્યવહાર કરતો. એક દિવસે કેટલીક વસ્તુ લઈ, વેપાર કરવાની ઇચ્છાથી તે બંને પાંડુપુરમાં ગયા અને સાથની સાથે ઉદ્યાનમાં રહ્યા. ત્યાં વસુતેજ રાજાએ તે

વખતે અલુપ્ધ ભંડારીની તપાસ કરવા પરીક્ષાને માટે રસ્તામાં હાર મૂકાવ્યો હતો, અને તે જોવાને લતાના ગુચ્છમાં પોતાના માણસોને બેસાર્યા, એટલે હાર લેનારને તેઓ ખાંસી કે ખોંખારાથી અટકાવતા હતા, એવામાં તે ખંને વાણીઆએ નગરમાં જતાં તે હાર જોયો. અને એકાંત જોઈને તે લેવાને વસુદત આનંદથી આગળ ગયો. ત્યારે—‘ અહો ! આ તો આ લોક અને પરલોકમાં, ધર્મને ઘાત કરવાથી વિષ સમાન અનર્થકારી છે. ’ એમ સમજાવી માતૃદત્તે તેને અટકાવતાં આગળ ચાડ્યો. પરંતુ—‘ અહો ! પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થતી લક્ષ્મીને મેં મિત્રના દાક્ષિણ્યથી કેમ તણ દીધી ? ’ એમ ધારી, કંઈક ખાનાથી તરત પાછો વળીને તે હારતેણે ઉપાડી લીધો. એટલે રાજપુરૂષોએ તેને ખાંધ્યો અને તેનો માલ બધો લુપ્તી લીધો, તે જાણીને માતૃદત્તે તેને પોતાના ખરચે છોડાવતાં તેમણે છુટો ન કર્યો અને ધીરજ આપીને તે ખંને રાજાને હવાલે કર્યા તથા તેમના લોભ અને નિર્લોભતાનો વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. પછી રાજાએ માતૃદત્તને પૂછ્યું કે—‘ તે હાર શા માટે ન લીધો ? ’ તે બોલ્યો—‘ વ્રતભંગના ભયથી. ’ એટલે રાજા પ્રસન્ન થયો, અને તેને સત્કાર સાથે પોતાનો ભંડારી બનાવ્યો, એટલુંજ નહીં પણ ચાવજીવ તેને નિષ્કંટક પગાર ખાંધી આપ્યો, તેના વચનથી રાજાએ વસુદતને માલ સહિત છુટો કર્યો. પછી પોતાનું સાધ્ય સિદ્ધ થતાં તે મિત્રની અનુમતિ લઈને પોતાના નગરે ગયો.

હવે માતૃદત્તે, પોતાના કુટુંબને પાંડુપુરમાં લાવી સુખપૂર્વક સામાન્ય શ્રાવકધર્મ આરાધતાં ઘણો કાલ વ્યતીત કર્યો. રાજાની મોટી મહેરબાની અને ખજાનો પોતાને સ્વાધીન છતાં તેણે ત્રીજા અણુવ્રતનું કે બીજા કોઈ વ્રતનું ખંડન ન કર્યું. આથી આસ્તે આસ્તે તે લોકોમાં ઉત્તરોત્તર ખ્યાતિ અને પ્રશંસા પામ્યો, અને મધ્યમ ગુણમાં આયુષ્ય પૂર્ણ કરતાં તેણે દેહ ત્યાગ કર્યો.

હવે એજ વિજયમાં ચંદ્રાલા નામે મોટી નગરી છે, જે સર્વ રીતે સ્વર્ગ સાથે સમાન છતાં ધર્મ સાધનથી તે કરતાં અધિક છે. ત્યાં પુરંદર નામે એક મોટો શેઠ હતો, તેની સુભગા નામે સ્ત્રી કે જે સતી અને ગુણીયલ હતી. માતૃદત્તનો જીવ, તેની કુખે આવીને

અવતર્યો, અને સારા મુહૂર્તે તે પુત્રરૂપે જન્મ પામ્યો. શ્રેષ્ઠીએ આ નંદથી મોટો ઓચ્છવ કર્યો અને તેનું સિદ્ધદત્ત એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતાં તે ગુણવાન અને અવસરે સર્વ કળાઓનો ગ્રાહક થયો, વળી ધર્માનુષ્ઠાનમાં કુશલ અને સર્વ લોકોને તે પ્રિય થઈ પડ્યો. દેવ, ગુરૂ અને મા-બાપની સેવા-ભક્તિ કરનાર, સિદ્ધદત્ત, રૂપ લાવણ્ય અને સૌંદર્યથી સ્ત્રીઓને મોહ પમાડનાર એવા યૌવનને પામ્યો. ‘ આપણી સખીના ધણી મનમથને એણે પોતાના રૂપથી તરછોડ્યો છે ’ એમ ધારીને રમણીઓ તેને ચાતરફથી કટાક્ષ-બાણો મારવા લાગી. તેના રૂપથી આકર્ષાયેલ નગરનારીઓ, તે જતો ત્યારે તેની પાછળ જતી અને ઉભો રહેતો ત્યારે કંઈ કંઈ બાનાથી ઉભી રહી જતી. અહો ! તેના લાવણ્યની શી વાત કરવી ? કે જેનું પાન (દર્શન) કરતાં પૌર પ્રમદાઓ, સર્વ રસોનું પાન કરતાં પણ તૃપ્ત ન થઈ. આ વખતે તેનો પ્રેમાળ પિતા તેને માટે કોઈ ગુણીયલ કન્યાની શોધ કરવામાં હતો, અને લાગ્યવાન સિદ્ધદત્ત બજારમાં પોતાની દુકાને વેપાર ચલાવતો હતો.

હવે અદ્યપન્નદિ વસુદત્ત ખુબ વેપા કરતો અને કુડા તોલ અને માપથી વ્યવહાર ચલાવતાં તે માતૃદત્તની સાથે સરસાઈ કરવા લાગ્યો. તેમ કરતાં પણ તે બહુ ધન મેળવ્યા વિના મરણ પામીને વનમાં મૃગ થયો. ત્યાં સિંહથી હણાતાં તે બંગાલ ગામમાં પ્રાદ્વાણ સુત થયો, તે કપિલ એવા નામે અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો. પરંતુ તેના અભાગ્યને લીધે પિતાનો વૈભવ બધો નાશ પામ્યો. યૌવનવય પામતાં તે કોઈ દરિદ્ર પ્રાદ્વાણની દુર્ભાગ્ય કન્યા પરણ્યો. કર્માનુસારે સમાન યોગ થાય છે. તેના કેટલાક બાળકો થયા અને મા બાપ મરણ પામ્યા. લક્ષ્મી મેળવવાને તે જે જે ઉપાય કરતો, તે તે નિષ્ફલ થતા. એક વખતે કટુ વચનથી સ્ત્રીએ તેને નિબ્રંછ્યો, એટલે ધન મેળવવા જતાં તેને કોઈ યોગીએ દયાથી બોલાવ્યો—‘ હે વત્સ ! ધનને માટે આમ દુઃખી થઈને વનાદિમાં શા માટે ભટકે છે ? ચંદ્રાલા નગરીમાં આશાપૂરા એક દેવતા છે. નામ પ્રમાણે તેનામાં ગુણ છે. તે માણસોને મનવાંછિત લક્ષ્મી આપે છે. માટે પુષ્પપૂજા અને ઉપવાસાદિ કરીને તેની આરાધના કર. ’ એ પ્રમાણે

સાંભળતાં આનંદથી તે ત્યાં ગયો, અને પવિત્ર થઈ, દેવીને પૂજી, ઉપવાસ લઈ દાહના સંતારાપર તેની સમક્ષ ધ્યાન લગાવીને બેઠો. એમ કરતાં ત્રીજી રાત્રિ થઈ, ત્યારે દેવી બોલી—‘ હે વિપ્ર ! લાંઘણુ શા માટે કરે છે ? ’ તે બોલ્યો—‘ હે સ્વામિનિ ! દ્રવ્ય માગું છું. ’ દેવી બોલી—‘ તેં મને દ્રવ્ય ક્યારે આપ્યું છે ? ’ વિપ્રે કહ્યું—‘ હે દેવિ ! તું બધાની આશા પૂરણુ કરે છે, અને મને કેમ છેતરે છે ? તો મારે માટે પણુ તેવી (આશાપૂરા) બની જા. ’ દેવી બોલી—‘ તારા ભાગ્યમાં નથી, તો તે કરતાં અધિક તને શી રીતે આપું ? ઈંદ્ર પણુ ભાગ્ય કરતાં અધિક આપવાને સમર્થ નથી. ’ ત્યારે વિપ્ર બોલ્યો—‘ તો મારા પ્રાણુ લઈ લે. હું જીવિતથી કંટાળી ગયો છું. તે પ્રાણુ બીજે ક્યાંક તળવા કરતાં તારા પૂજનમાં અર્પણુ કરવા સારા. ’ એ રીતે તેનો મરવાનો નિશ્ચય જાણી પોતાના પ્રભાવની હાનિના ભયથી તે બોલી—‘ હે દ્વિજ ! પ્રભાતે મારા હાથમાંથી પોથી લઈને બજારમાં તે પાંચસો રૂપીયામાં વેચજે. તે કરતાં વધારે તને મળવાનું નથી. ’ એમ કહીને દેવી અન્તર્ધાન થઈ. પછી પ્રભાતે પોથી લઈ બજારમાં ભમતાંતે વેચવા ગયો, પરંતુ એક રૂપીયો પણુ આપવા કોઈ તૈયાર ન થયો. એમ કરતાં તે પુરંદર શેઠની દુકાને આવ્યો અને તેણે સિદ્ધહતને તેની કથા કહીને તે પોથી આપી. એટલે તેણે પિતા ઘરે છતાં મૂલ્ય આપીને—‘ દેવતાએ દીધેલ નિષ્કલ ન હોય ’ એમ ધારી તે પોથી લઈ લીધી. તેમાં પાંચ પાનાં હતાં, અને પ્રથમ પાનાપર—

“ પ્રાપ્તવ્યમર્થ લભતે મનુષ્ય : ”

એટલે—‘ જે પામવાનું હોય તેટલુંજ માણસ પામી શકે ’ એ પ્રમાણે શ્લોકનું એક ચરણુ કોતુકથી જોતાં તે બહુજ પ્રમોદ પામ્યો, અને ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘ હજાર રૂપીયા આપતાં પણુ વિશ્વનું યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવનાર આ શ્લોકપાદ ક્યાંથી મળે ?

હવે કપિલ, તે દ્રવ્ય પામી હર્ષથી પોતાના નગર ભણી જતાં અટવીમાં ભીલોએ તેનું બધું લુપ્તી લીધું અને જામથી કેદ કર્યો. પછી ઘણો વખત સતાવીને માત્ર શરીરથી તેમણે મુક્ત કરતાં

(૫૬) શ્રી આવક ધર્મની આરાધના અને વિરાધના ઉપર—

તે ઘેર આવ્યો અને ત્યાં પત્નીના આકોશથી યાવજીવ બહુ દુઃખી થયો. કહ્યું છે કે—

“ વિકટા અટ પર્વતાટવી—સ્તરવાર્ધીન મજ મૂપતિનપિ ।

અપિ સાધય મંત્રદેવતા, ન તુ સૌખ્યં સુકૃતૈર્વિનાસ્તિ તે ” ॥૧૧॥

અર્થ:— ‘ વિકટ પર્વતો અને અટવીઓમાં ભટક, સમુદ્રોને ઓળંગ, રાજાઓની સેવા કર અને મંત્રદેવતાઓને સાધ. પરંતુ સુકૃત વિના સુખ મળવાનું નથી. ’

જે વણિકોએ તે પોથી ન લીધી તે અને બીજા પણ કેટલાક ત્યાં કૌતુકથી એકઠા થયા તથા તેનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રમોદ પામ્યા. તે કહેવા લાગ્યો કે— ‘ અહો ! દેવાંએ મોકલેલ તે ધર્ત્ત આપણને છેતરી ન શક્યો અને બાલક સિદ્ધહત્તને તે છેતરી ગયો ’ તે વખતે કેટલાક બલ પુરૂષો હાથે તાળી મારતા હસવા લાગ્યા કે— ‘ અહો વેપારની કુશળતા ! અહો ! પ્રૌઢ કરીયાણું ! ’ હે શેઠ ! કેટલાક હિતેચ્છુ લોકોએ વાર્યા છતાં પાંચસો રૂપીયા આપીને તારા પુત્રે આજ કંઈક લીધું છે, જેનાથી તે કુલનો ઉદ્ધાર કરશે ’ એમ લોકોના કહેવાથી શ્રેષ્ઠી ખેદ પામ્યો. પછી સાંજે પુત્ર ઘેર આવ્યો, ત્યારે તેને શ્રેષ્ઠીએ આવક ખરચનો હીસાબ પૂછ્યો એટલે તેણે પોથી લેવાની વાત કહી, ત્યારે તેટલા રૂપીયામાં એક પદ જોઈ, કોધાયમાન થતો શેઠ બોલ્યો— ‘ હે જડ ! તું બીજાની કમાણીપર તાગડધિન્ના કરતો હોવાથી દ્રવ્ય નેળવવાના દુઃખને જાણતો નથી. આવા લોક અને પદો તું શાસ્ત્રોમાં શું ઓછા લખ્યો છે ? કે ધનનો વૃથા વ્યય કરતાં તું મારું બધું સત્યાનાશ વાળીશ, માટે હવે તુરત રવાના થઈ જા, પુત્રો કરતાં પણ ધન સારું, કે તે વિના પુત્રો પલટી જાય અને એક તેને લીધે બધાં સ્નેહી બને ’ પિતાનાં આવચનોથી સિદ્ધહત્ત ખેદ પામી, પોથી લઈ— ‘ હવે પાંચ હજાર વિના હું આવવાનો નથી ’ એમ બોલતો જહાર નીકળી ગયો. તે વખતે નગરનો દરવાજો બંધ હોવાથી રાત્રે દેવાલયમાં રહી નિશ્ચિંત થઈ, પાદના અર્થનો વિચાર કરતાં તેણે સુખે નિદ્રા લીધી.

હવે તે નગરમાં રાજા, પ્રધાન, શેઠ અને પુરોહિતની પુત્રીઓ

પરસ્પર બહુ પ્રીતિવાળી છે. તે બધી કળાઓમાં પ્રવીણ અને દેવાંગનાઓ કરતાં અધિક રૂપવતી તથા યૌવનવય પામતાં બહુ બધી સ્ત્રીઓના ગુણતરવથી ઘડાઈ હોય તેવી શોભે છે, કોઈ વાર પણ વિયોગ ન પામેલી એવી તેમનામાં એકવાર આ પ્રમાણે વાતચીત થઈ—‘ સાથે રહીનેજ સુખ લોગવતાં આટલો વખત તો આપણે વ્યતીત કર્યો. હવે વૈરી યૌવન આવ્યું, તેથી આપણા માબાપો કોણ બહુ કયાં દૂર અલગ અલગ આપણને પરણાવી દેશે. ’ ત્યારે રાજપુત્રી બોલી—‘ જો એમ હોય તો જેટલામાં આપણા માબાપો આપણને અલગ અલગ આપી ન દે તેટલામાં આપણે કોઈ એકજ અભીષ્ટ પતિ કરી લઈએ ’ આ વાત બીજી સખીઓએ કબુલ કરી એટલે ફરી રાજસુતા બોલી—‘ આ નગરમાં સિદ્ધહત નામે ક્ષત્રિયપુત્ર, જે યુવાન અને સુલગ છે તે અને આપણે એકજ પાઠશાળામાં ભણ્યા છીએ. વળી એ રાજના સામંતનો પુત્ર છે, માટે જો તમારી મરજી હોય, તો આપણે તેને વરીએ. આપણે પરણતાં જ તેની સાથે તરત દેશાંતર નીકળી જઈશું. અને ત્યાં બધી સાથે રહીને જીવનપર્યંત અભીષ્ટ લોગ લોગવીશું ’ આ વચન સર્વેએ કબુલ રાખતાં દાસી મારફતે તેને બોલાવી, ભક્તિથી લોભાવીને પોતાનો વિચાર કબુલ કરાવ્યો, અને કહ્યું કે— ‘ તારે અશ્વ સહિત રથ લઈ આવવો અને અમે ધન લઈ આવીશું. શુકલ પંચમીની રાત્રે કામદેવનાં મંદિરમાં તું આવજે ’ એમ તેની પાસે કબુલ કરાવીને રાજસુતાએ તે બધાને નિવેદન કર્યું એટલે તે બધી પોતપોતાના ઘરે ગઈ અને તૈયારી કરવા લાગી.

હવે તે ક્ષત્રિયપુત્ર વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘ એમને પરણતાં એકતો મારે સ્વામિદ્રોહ, વડીલોનો વિયોગ અને જીવિતને સંશયમાં નાખવું પડશે. માટે કાંઈ રાજકાર્યનું બહાનું બતાવી, રાક્ષસી સમાન એ કન્યાએને તણને કયાંક આમાન્તર ચાલ્યો બાઉ, જીવતા મને ઘણી સ્ત્રીઓ મળી રહેશે. ’ એમ ધારીને તે દિવસે તેણે તેમજ કર્યું, અને રાત પડતાં હર્ષ પામતી રાજકુમારી દાસી સહિત, પરણવાની સામગ્રી લઈને પ્રથમ પહોરે, જ્યાં પુર-

દર પુત્ર અગાઉથી આવી ગયો છે એવા કામદેવના મંદિરમાં તે આવી. ત્યાં દાસીને દ્વારપર બેસારી, પોતે અંદર જઈને—‘અહીં સિદ્ધહત્ત આવેલ છે ? ’ એમ બે ત્રણ વાર તે બોલી. ત્યારે શ્રેષ્ઠપુત્ર બાચત થઈને બોલ્યો—‘ આવેલ છું ’ એટલે ભૂષણના પ્રકાશથી નજર કરીને તેણીએ તેના હાથે કંકણ બાંધ્યું, અને હર્ષિત થઈને કહ્યું—‘ મને પ્રેમાળને તરત પરણીયે ’ ત્યારે ચરણનો અર્થ વિચારતાં તે સત્વર તેને પરણ્યો. ત્યાં ભાગ્યયોગે કામદેવે તેને લગ્ન પ્રસંગે કોટિ કીમતના પાંચ રત્નો આપ્યાં, તે તેણે વસ્ત્રના છેડે બાંધી લીધાં. એવામાં રાજસુતા બોલી—‘ જેમ મારી વાંછના પૂર્ણ કરી તેમ બીજી સખીઓની પણ પૂર્ણ કર. હે પ્રિયતમ ! જેથી આપણે દેશાંતર જવાનું છે, તે રથ ક્યાં છે ? ’ એટલે ‘ બધું સાડું થશે, અત્યારે તો મને નિદ્રા આવે છે, માટે ક્ષણવાર સુષ્ણ બેઠો છું ’ એમ કહીને સિદ્ધહત્ત સુષ્ણ ગયો. પણ રાજપુત્રીને વિચાર થઈ પડ્યો કે—‘ અહો ! આવા લયના પ્રસંગે પણ આ નિશ્ચિંત અને રથ વિનાનો કેમ સુતો છે ? માટે આ તેજ છે કે નહિ ? ’ એમ શંકા થતાં ગુપ્ત દીવાથી તેનું અદ્ભુત સ્વરૂપ જોઈને રાજપુત્રી આશ્ચર્ય પામી. અને—‘ અહો ! રૂપ, અહો ! કાંતિ ! અહો ! વિદ્યાતાની રચના ! અમારા ભાગ્યથી ચિંતવ્યા કરતાં પણ આ અધિક પતિ મળ્યો. તેથી કાચ લેવાની ઈચ્છા કરતાં ચિંતામણિ હાથ ચડ્યું. ’ એમ વિચારતાં તે અત્યંત હર્ષાકુલ બની ગઈ. એવામાં પોથી જોતાં તે ચરણ વાંચી, તેનો અર્થ બરાબર વિચારીને તેણે તેનેજ પ્રમાણ કરી લીધું. પછી પોતાની ત્રણ સખીઓને ખાત્રી આપવા તેણે હર્ષ-પૂર્વક અંજનથી પોતાનું એક ચરણ નીચે પ્રમાણે લખ્યું—

“ કિં કારણં દૈવમલંબનીયમ્ ” ।

એટલે—‘ કારણકે દૈવનું ઉલ્લંઘન ન થઈ શકે. ’

ગાઠ નિદ્રા કરતા તેના વસ્ત્રના છેડે પૂર્વની માફક તે ઇષ્ટ પોથી તેણીએ બાંધતાં બાંધતાં તેના દરેક અંગ પર પોતાની દૃષ્ટિ ફેરવી લીધી—‘ પછી વાહન વિના દેશાંતર જવાય તેમ નથી ’ એમ ધારી ચરણનો અર્થ ચિંતવીને તે જેમ આવી હતી, તેમ પાછી ચાલી ગઈ.

ત્યાર બાદ બીજા પહોરે સિદ્ધહત્ત, પ્રધાનની પુત્રીને પણ

તેજ પ્રમાણે પરણ્યો. એવામાં તેના હાથમાં પૂર્વે ખાંધેલ કંકણ અને તે ચરણના અક્ષર ઓળખતાં—‘રાજસુતાને આ પરણ્યો છે,’ એમ જાણીને તે સંતુષ્ટ થઈ. પછી તે સુઈ ગયો. ત્યારે તેણીએ ત્રીજા પત્રપર નીચેનું ચરણ લખી કહાડ્યું—

“ ચિન્તાં ન તત્કાપિ સુધીર્ધીત ”

એટલે—‘તેટલા માટે ખુદ્ધિમાને કંઈ પણ ચિંતા ન કરવી.’

તેના ગયા પછી તેજ પ્રમાણે સિદ્ધદત્ત શ્રેષ્ઠિસુતાને પરણ્યો અને તેણીએ ચોથા પાનાપર નીચેનું ચરણ લખ્યું—

“ યદસ્મદીયં નહિ તત્પરેષામ ” ॥ ૧ ॥

એટલે—‘જે અમારું છે તે પરનું થવાનું નથી.’

એ પ્રમાણે ચોથા પહેરે પુરોહિતની પુત્રીને પણ તે પરણ્યો. અને પૂર્વનો વૃત્તાંત જોતાં તેણીએ પાંચમા પાના પર નીચેનો શ્લોક લખી કહાડ્યો—

“ વ્યવસાયં કરોત્યન્યઃ, ફલમન્યેન ભુજ્યતે ।

પર્યાપ્તં વ્યવસાયેન, પ્રમાણં વિધિરેવ નઃ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘એક હિલમ કરે છે અને બીજાને ફળ મળે છે, માટે વ્યવસાયને ન માનતાં દૈવજ અમને પ્રમાણ છે.’

એ પ્રમાણે લખીને તે પણ દાસી સહિત પોતાના ઘરે ચાલી ગઈ, અને સિદ્ધદત્ત પણ પ્રથમની જેમ ચરણતા અર્થને લાવતાં નિશ્ચિંત થઈને સુઈ ગયો.

હવે પોતાના અપરાધના ભયથી દાસીઓએ કન્યાઓનો રાત્રિ સંબંધી વૃત્તાંત તેમની માતાઓને નિવેદન કર્યો અને તેમણે પોતા પોતાના પતિને કહી સંભળાવ્યો. એટલે રાજાએ—‘તે દુઃખાપ ચાલ્યો ગયો હશે,’ એમ ધારી પ્રભાતે નગરના દ્વાર ખંધ રખાવીને પોતાના ખાત્રીદાર માણસો પાસે તેની શોધ કરાવી. એવામાં જેના હાથે ચાર કંકણ ખાંધેલ છે અને અદ્ભુત એવા તે સુતેલાને તેઓ વાજાંત્રના નાદથી જગાડીને રાજા પાસે લેઈ ગયા. ત્યાં રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—‘ અરે ! સાહસિક ! શું તું આ ચાર કન્યા-

એને પરણ્યો છે ? ’ તે બોલ્યો—‘ આ પોથીના બલથી. ’ એટલે તે પોથી જોઈ અને તેની પાસેથી પોથીની ઉત્પત્તિ જાણીને રાજાએ વિચાર કર્યો કે—‘ ખરેખર ! દેવી એના પર સંતુષ્ટ થઈ છે અને પોથી સાચી લાગે છે. માટે મારી પુત્રીનો દેવતાએ આપેલ અને રૂપમાં કામથી ચડીયાતો આ ભલે વાંછિત પતિ થાઓ; પરંતુ એનું કુલ અજ્ઞાત છે. ’ એવામાં પ્રધાન વિગેરે આવીને રાજાને વિનવવા લાગ્યા કે—‘ હે સ્વામિન્ ! આજે રાત્રે કોઈ ધૂતારો અમારી કન્યાએને પરણી ગયો. ’ ત્યારે રાજાએ સિદ્ધદત્તને બતાવતાં કહ્યું કે—‘ અરે ! તે આ પોતે, ’ તેને અદ્ભુત સ્વરૂપવાન જોઈને રાજાની જેમ તે પણ વિચારમાં પડી ગયા.

હવે પુરંદર શેઠ તરતજ કોપ શાંત થતાં પરિવારને લઈને ખેદ પામતાં આખી રાત ચોતરફ પુત્રને શોધવા લાગ્યો. એવામાં પ્રભાતે તેના સમાચાર મલતાં તે રાજાને નમી, પગે પડતાં પુત્રને આલિંગન આપતાં જાણે નવું જીવન પામ્યો હોય તેમ આનંદિત થઈ ગયો. પછી શ્રેષ્ઠી પાસેથી તેનો બધો વૃત્તાંત જાણી જમાઈના કુલ, માહાત્મ્ય અને ગૌરવ જાણવાથી રાજા વિગેરે આનંદ પામ્યા. તે વખતે રાજાએ કહ્યું—‘ હે શેઠ ! તારો આ પુત્ર નદીએને સમુદ્રની જેમ, ભાગ્યથી ખેંચાયેલી અને પોતે વરવા આવેલી આ કન્યાએને અગાઉથીજ પરણી બેઠો છે. તો પણ આપણે હર્ષ મનોરથ પૂરવાને વિસ્તારથી વિવાહ કરીશું. માટે એને ઘરે લઈ જઈને વિવાહની તૈયારી કરો. ’ એટલે—‘ સ્વામીની આજ્ઞા મને પ્રમાણ છે ’ એમ કહી પુરંદર શેઠ પુત્રને કહેવા લાગ્યો—‘ હે વત્સ ! તારી મેં વૃથા નિર્જાણના કરી, એ મારો અપરાધ ક્ષમા કરજે. હે ભાગ્ય નિધાન ! ચાલ હવે આપણે ઘરે જઈએ. ત્યાં તારી માતાને ભેટીને આનંદ પમાડ. ’ સિદ્ધદત્ત બોલ્યો—‘ હે તાત ! ચાર કોટી ધન મેળવવાથી મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે. હે તાત ! આપ પૂજ્યનો કોપ પણ મને અદ્ભુત લક્ષ્મી આપનાર થઈ પડ્યો. નિર્માલ્ય પણ દેવની શેષ સમજીને ગ્રહણ કરેલ તે અભીષ્ટ હાયક થાય છે. ’ એમ કહીને યજ્ઞે આપેલ વીશ રત્નો તેણે પિતાને આપ્યાં. તે જાણીને શ્રેષ્ઠી તથા રાજા વિગેરે બધા આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી શેઠ તેને હાથી પર બેસા-

રીને લોકોથી સ્તુતિ પામતા અને લોચનને આનંદ પમાડનાર તેને મંગલ-ઓચ્છવ સાથે પોતાના ઘરે લઇ ગયો. હવે તેનો વૃત્તાંત જાણવામાં આવતાં પૂર્ણ મનોરથવાળી તે કન્યાઓ અતિશય આશ્ચર્ય આનંદ ઉત્કંઠા અને મોહ પામી. પછી સારા લગ્ને મોટા આડંબરથી તેમણે તેઓનો વિવાહ કર્યો અને રાજાએ કન્યાદાનમાં તેને પાંચ હજાર નગરાદિક આપ્યા.

ત્યારબાદ રૂપ યૌવન અને સ્નેહથી શોભતી તે પત્નીઓ સાથે તે નિરંતર, દોશુંદક દેવની જેમ ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યો, દાનાદિ ધર્મ આચરતાં તથા દેવ-ગુરૂની પૂજા કરતાં તે ભાગ્યનિધાન સર્વત્ર પ્રશંસા અને પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. તેણે શુદ્ધ ધર્મ પમાડીને માત-પિતાને નિશ્ચિંત કર્યા, તે મરણ પામી સ્વર્ગે ગયા અને સિદ્ધદત્ત પિતાના પદે આવ્યો. વણિકપુત્રો પાસે કરાવેલ અન્નદાન અને શુદ્ધ વ્યવહારથી તેની સંપદાઓ વર્ષાકાલમાં લતાઓની જેમ વિસ્તાર પામવા લાગી. રાજાના પ્રસાદનું પાત્ર, જેના ગુણે સર્વને પ્રશંસનીય છે અને શ્રાવકધર્મ તથા ક્રિયામાં તત્પર એવો તે સાત ક્ષેત્રે ધન વાપરતાં શોભવા લાગ્યો. પોતાના મનને અનુકુળ, તથા અતિશય પ્રેમાળ એવી પત્નીઓ સાથે પદ્મિની સાથે મધુકરની જેમ તે ભોગરસનું પાન કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે ત્રણ વર્ગની સાધનાપૂર્વક કેવલ સુખ ભોગવતાં તેણે પુણ્યને લીધે એકજ અવસ્થામાં ઘણો કાળ વ્યતિત કર્યો. તે સ્ત્રીઓથી અનુક્રમે તેના તેજસ્વી પુત્રો થયા, સ્વાતિનક્ષત્રના મેઘથી સાગરની છીપો સફવૃત્ત મૌક્રિકોને ઉત્પન્ન કરેજ. બધી કળાઓમાં ચાલાક, શ્રાવક ધર્મના અનુષ્ઠાનથી શોભતા, માળાપ તરફથી લક્ષિત ધરાવનારા એવા તે પુત્રો પાણીગ્રહણ કરીને અનુક્રમે પ્રૌઢ થયા.

એકદા ત્યાં જ્ઞાની ગુરૂ પધાર્યા. તેમના મુખથી સ્ત્રીઓસહિત સિદ્ધદત્તે આનંદથી ધર્મ સાંભળ્યો, અને તેમની પાસે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી, અત્યંત વૈરાગ્ય થતાં પુત્રોને પોતાના પદે સ્થાપીને તેણે સ્ત્રીઓ સહિત વિધિથી દીક્ષા લીધી, અને ચિરકાલ રત્નત્રય આરાધીને તે દેવલોકે ગયો, તથા અનુક્રમે ધર્મ-સુખપૂર્ણ

(૬૨) શ્રાવક ધર્મની આરાધના અને વિરાધના ઉપર—

સ્વદેપ ભવોમાં સિદ્ધ થશે. (મોક્ષે જશે.) અને કપિલ, ધર્મ વિના ચિરકાલ હલકી ચોનીઓમાં ભમી, અનેક દુઃખો સહન કરી અંતે ધર્મ પામીને સિદ્ધ થશે.

એ પ્રમાણે દેશવિરતિથી સિદ્ધદત્તને મળેલ અતુલ સુખ અને તેની વિરાધનાથી કપિલને મળેલ દુઃખ સાંભળીને હે ચતુર જનો ! શુદ્ધ આર્હત ધર્મ આરાધવાનો પ્રયત્ન કરો કે જેથી સંસારનો જય કરીને અક્ષય લક્ષ્મી પામો.

એ પ્રમાણે શ્રી મુનિસુંદરસૂરિએ રચેલ, અદત્તાદાનના પરિહારાદક શ્રાવકધર્મની આરાધના અને વિરાધના ઉપર સિદ્ધદત્ત અને કપિલની કથા.

કથા ૪ થી.

ચાર નિયમ પાળવા પર સુમુખ નૃપવિગેરે ચાર મિત્રોની કથા.

જેના ભક્ત જનને જ્યથી સર્વ રીતે આવીને ભેટે છે તે શ્રી શાંતિજનને સર્વ વિદ્યોની શાંતિ નિમિત્તે હું નમસ્કાર કરું છું.

નુપ્યપણું સમાન છતાં સુખ-લક્ષ્મી જે વિષમ (ઓછી વધતી) જોવામાં આવે છે, તે સુમુખાદિના દષ્ટાંત પરથી સમજાય છે કે, તેમાં ધર્મજ મુખ્ય કારણ છે. એ ધર્મનું મૂલ શાશ્વત આનંદને ખતાવનાર અરિહંત દેવ, શુદ્ધાચારવાળા ગુરૂ, શીલ અને પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ છે. એ દેવાદિકના આરાધનથી ભવ્ય પુરૂષ સહાય રહિત અને દેશને જાણનાર ન હોવા છતાં સુમુખરાજની જેમ વિના પ્રયાસે અલીપ્ત લક્ષ્મીને પામે છે.

ઉત્તર દિશામાં ભરતક્ષેત્રના ભૂષણ રૂપ તથા ખધી નગરીઓ કરતાં ચડીયાતી એવી તક્ષશિલા નામે નગરી છે. ત્યાં ત્રિવિક્રમ સમાન પરાક્રમી શત્રુઓને દબાવનાર તથા જેનો પ્રતાપ ક્રમ વિના દિશાઓમાં ફરી વળ્યો છે એવો ત્રિવિક્રમ નામે રાજા હતો. તેને ગુણવતી અને રૂપવતી આદિ જો કે ઘણી રાણીઓ હતી, છતાં તેઓમાં સુમંગલા મુગટ સમાન શ્રેષ્ઠ હતી. સર્વ પ્રકારે સુખના સાગરરૂપ એ રાજા ચિરકાલથી ગાજતો, છતાં અસંતાનની ચિંતારૂપ વડવાનલે તેમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. તેણે જ્ઞાનીઓને ઉપાય પૂછ્યા, અનેક દેવતાઓને પૂજ્યા, તથા વિચિત્ર પ્રકારના મંત્રો જપ્યા, છતાં તે સંતાન ન પામ્યો. દક્ષ છતાં અંધ પુરૂષ જેમ પાશાથી જુગારમાં જય ન પામે, તેમ ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે લાંબો વખત રમતાં પણ તે અપત્ય (સંતાન) ન પામ્યો. એવામાં યૌવન વ્યતીત થયાં છતાં તેણે એકદા સુમુખ નામના નગરચક્ષુની માનતા કરી. દેવતાઓ ભાગ્ય કરતાં અધિક આપવાને કોઈ રીતે સમર્થ નથી. ભાગ્યથી ફલ મળતાં—‘દેવોએ આપ્યું’ એમ માણસો સમજી લે છે.

હવે એકદા અર્ધરાત્રે સુમંગલાએ ચાર દિવ્ય માળાઓ અને ચાર કમળોથી પૂજિત, ચોતરફ લીન થયેલા લમરાઓના ધ્વનિથી મનોહર, જળથી ભરેલ અને પોતાના મુખમાં પેસતા એવાં સુવર્ણના પૂર્ણકુંભને સ્વપ્નમાં જોયો. એટલે જાગત થઈને તેણે પતિને નિવેદન કર્યું. રાજાએ કહ્યું—‘આપ્ત્વને પોતાના રાજ્ય સુખોથી સંપૂર્ણ છતાં આવનાર લક્ષ્મીથી વ્યાપ્ત એવો પુત્ર થશે.’ આ વચન તોણીએ મસ્તક નમાવીને સ્વીકાર્યું અને તે બંનેને મોટો હર્ષ થયો. પછી પ્રભાતે સ્વપ્ન પાઠકોને જોલાવીને રાજાએ સ્વપ્નનો અર્થ પૂછ્યો એટલે તે જોડ્યા—સ્વપ્નનો તત્ત્વાર્થ તો જ્ઞાનીઓ જાણે, પણ હે રાજન્! અમે અમારી બુદ્ધિ પ્રમાણે કંઈક કહીએ છીએ—કુંભ તે પુત્ર, પાણી તે સુખ, કમળો તે રાજ્યો, દિવ્ય માળાઓ તે સ્ત્રીઓ, અને લમરાઓ તે રાજાઓ અર્થીજનો અને હાથીઓ વિગેરે સમજવા. તારો પુત્ર ચાર રા-રાજ્યોનો ધણી ચાર સ્ત્રીઓનો સ્વામી, રાજાઓને સેવનીય, સુખી, ચતુરંગ મહાસેનાયુક્ત અને દાની થશે. ’ એમ સાંભળતાં રાજાએ આનંદપૂર્વક તેમને સંતોષીને વિસર્જન કર્યા અને તે બધું રાણીને જણાવીને તે આનંદમય બની ગયો. પછી નિધાનને વસુધાની જેમ રાણીએ આનંદ સાથે ગર્ભને ધારણ કર્યો, અને ત્યારથી જાણે તેની સ્પર્ધા થઈ હોય તેમ રાજાની લક્ષ્મી વધવા લાગી. અવસરે રાણીને દોહલો ઉત્પન્ન થયો કે—‘રાજાની સાથે હાથી ઉપર બેસીને ઓઝવ સહિત નગરમાં ભ્રમતાં હું અર્થીજનોને ધન (દાન) આપું.’ રાજાએ તોણીનો તે દોહલો પૂરો કર્યો. ભાગ્યવંત પુરૂષોને શું દુષ્કર છે ? પછી સારા લગ્ને રાણીએ, બધાના લોચનને ઉત્સવરૂપ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ત્યારે વધામણી આપનાર દાસીને રાજાએ એટલું ધન આપ્યું કે જેથી બીજા ભવમાં પણ તેણે રાજદાસી થવાની ઈચ્છા કરી. તે વખતે રાજાએ વિશ્વને આનંદકારી પુત્રનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. જેમાં દેવ, અસુર અને માણસોમાં મનુષ્યલોક જ ઈષ્ટ થઈ પડ્યો. પછી આ સુમુખ્યક્ષે આપેલ છે ’ એમ ધારીને રાજાએ મોટા ઓઝવથી તેનું સુમુખદત્ત એવું નામ આપ્યું, પરંતુ કમે કમે તે સુમુખ એવા નામથીજ પ્રસિદ્ધ થયો, અને વૃદ્ધિ પામતાં તેણે કલાચાર્ય પાસેથી બધી કલાઓ શીખી કરી.

(શીખ્યો), જો કે તે સ્વભાવે સુલભ હતો, છતાં પ્રાપ્ત થયેલ યૌવનને લીધે વસંતથી વનમાં જેમ પુષ્પ ખીલે, તેમ તેનામાં રૂપ શોભા અધિકાધિક વધવા લાગી.

હવે શ્રી વિશાલપુરના નંદી રાજાની જાણે પૃથ્વીપર ઉતરેલ દેવકન્યા હોય તેવી કીર્તિમતી નામે કન્યા હતી. તેનામાં રૂપ, કલા અને ગુણો જેમ જેમ વધતા ગયા, તેમ તેમ જાણે સ્પર્ધાથીજ રાજાને તેણીના વરની ચિંતા વધતી ગઈ. એવામાં બંદિજનો પાસેથી સુમુખ કુમારના લોકોત્તર ગુણો સાંભળીને કન્યાએ—‘ આ ભવમાં મારો તેજ પતિ થાઓ ’ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી લીધી. રાજાએ પણ સુમુખનું સ્વરૂપ જાણીને પોતાના મંત્રીઓ સાથે વિવાહની પ્રૌઢ સામગ્રી આપીને તે સ્વયંવરા કન્યાને મોકલી. ત્યારે જાણે લક્ષ્મીનું રૂપાંતર હોય તેવી તે કન્યાને આવતી સાંભળીને પિતા-પુત્ર પ્રમોદ પામ્યા અને લોકો તેમના ભાગ્યના વખાણ કરવા લાગ્યા. તે કન્યા પણ તક્ષશિલામાં આવી, રાજાના હુકમથી સામે આવેલા મંત્રીઓએ આપેલ આવાસમાં પોતાના પરિવાર સહિત ઉતરી. પછી નંદિરાજાના મંત્રીઓએ ભેટણાં મૂકીને રાજાને વિનંતી કરી, એટલે તેણે તેમનો સત્કાર કરીને જોશીએ બતાવેલ લગ્ન નક્કો કર્યું. તે લગ્ન આવતાં દેવતાઓને પણ આશ્ચર્ય પમાડે તેવો, રાજકન્યાની સાથે તેણે પોતાના પુત્રનો વિવાહ—મહોત્સવ કર્યો. ત્યારબાદ વરને ગજ, અશ્વાદિ અને વધુને હિતોપદેશ આપીને તે નંદી રાજાના મંત્રીઓ રાજાથી સત્કાર પામી પોતાના નગર તરફ વિદાય થયા.

ત્યાર પછી કુમાર, પિતાએ આપેલ આવાસમાં રહે અને યૌવનથી શોભતી તે રમણી સાથે એક સુખતાનથી ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યો.

હવે તેજ નગરમાં સેનાપતિ, પ્રધાન અને નગરશેઠ—એમના પુત્રો, રાજકુમારના નાનપણથી સમાન વયના મિત્રો હતા. વિવાહિત થયેલા તે ત્રણે પ્રેમાળ મિત્રોની સાથે કીડા-ઉદ્યાનમાં ખેલતાં તેણે કેટલોક કાલ વ્યતીત કર્યો.

એક વખતે ભીમ (ભયંકર) બહારવટીયાને જીતવા જતા

રાજાને વિનયથી રોકીને કુમાર પોતે સૈન્ય લઈને ગયો. ત્યાં દ્વંદ્વ-
યુદ્ધથી તેને જીતી, ખાંધી લાવીને તેણે પિતાને તે સુપ્રત કર્યો.
પુત્રના પરાક્રમથી વિસ્મય પામી રાજાએ તેને પોતાનો સેવક
બનાવ્યો. હવે ખાલક છતાં અતુલ પરાક્રમી એવા સુમુખ કુમા-
રને રાજ્યલાયક સમજી અને પોતાના શિરે પલિત (પળી)
જોઈ, પ્રતિબોધ પામીને રાજાએ તેને રાજ્યાસનપર બેસાર્યો, અને
પોતે અમારી પટલ વગડાવી, જિનેશ્વર અને શ્રીસંઘની યોગ્ય
રીતે પૂજા કરીને સુગુરની પાસે દીક્ષા લીધી. પંડિતો સમયના
બાણકાર હોય છે.

હવે સુમુખ નવા રાજાએ પરાક્રમથી શત્રુઓને જીતીને
મહાદાન અને પોતાના પ્રતાપથી જગતને યશ્વમય બનાવી દીધું.
એકદા પૂર્વના સેનાપતિ વિગેરેને નિશ્ચિંત કરીને તેણે પોતાના
નવા ત્રણ મિત્રોને તેમના પદપર સ્થાપન કર્યા. તે સ્નેહાળ અને
વિશ્વાસપાત્ર મિત્રોને રાજ્યભાર સોંપીને રાજા પોતે નિશ્ચિંત થઈને
વિષયોમાં તદ્દલીન બન્યો. અંતઃપુરમાં જતાં તે પ્રાયઃ સ્નેહથી
મૂઠ બનીને સૌભાગ્યાદિ ગુણોના ભંડારરૂપ અને મનને હરણ
કરનાર એવી કીર્તિમતી સાથેજ સદા વિલાસ કરતો, અને સેના-
પતિ, પ્રધાન અને નગર શેઠના પુત્રો, પિતાના પદે આવીને
રાજ્યધુરાને તે તેના મિત્રોજ ચલાવતા હતા.

એક વખતે તે મિત્રોએ મળીને વિચાર કર્યો કે— ‘ આપણા
બળશીળ આ રાજા સુખી થઈને રાજ્ય ભોગવે છે. ’ આ વાત
દાસીએ સાંભળીને રાણીને કહી અને રાણીએ રાજાને નિવેદન
કરી. એટલે રાજાએ વિચાર કર્યો કે— ‘ આ સત્ય છે કે નહિ ? ’
તેનો નિર્ણય તો કયાંક કરવો. જો રાજ્ય ભોગવવાનું ભાગ્ય મારું
હશે, તો એમની મિથ્યા ઉક્તિથી શું ? અને જો તેમ ન હોય, તો
અન્યના બલથી પ્રાપ્ત થયેલ આ રાજ્યથી મારે શું ? માટે એ લોકોની
સાથે પરદેશમાં જઈને મારા પુણ્યની પરીક્ષા કરીશ. જો પુણ્ય
હશે, તો એમને તે બતાવીને પછી યોગ્ય લાગશે તેમ કરીશ. ’
એવો નિશ્ચય કરી, કોઈને જીતવાના બાનાથી પોતાના દેશની
સરહદ (સંધિ) પર આવીને રાજાએ પોતાના લક્ષ્યને ધ્યાનમાં

લઈને તે મિત્રોને કહ્યું—‘ અમે ચારે માત્ર બહુબળના આધારે એકવાર દેશાંતર જઈએ છીએ, અને પોતાના ભુજ બળથી ઉપાર્જન કરેલ લક્ષ્મીને અમે પ્રગટ કરીને ભોગવીશું. ’ કહ્યું છે કે—

“ દીસઈ વિવિહં ચરિયં, જાણિજ્જઈ સુયણ દુજ્જણ વિસેસો ।

નિયપુત્ત પમાણં ગુણવિયદ્દિમાય તેણ નિરૂપા નિયંતિ મહિ ॥ ”

અર્થ—‘ વિવિધ ચરિત્ર (આચાર) જોવામાં આવે, સુજન, દુર્જનો બેદ ભણવામાં આવે, પોતાના પુણ્યનાં પરીક્ષા થાય અને ગુણનો વધારો થાય—એવા હેતુથી નિપુણ જનો વસુધાપર વિહાર કરે છે. ’

એ પ્રમાણે રાજાએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો, ત્યારે સેનાપતિ વિગેરે બોલ્યા—‘ હે નાથ ! અમે ત્રણ કાલ તમારા મનને અનુસરનારા છીએ. ’ પછી પ્રથમના પ્રધાન વિગેરેને રાજ્યની બલામણુ કરીને રાજા વિગેરે તે ચારે મિત્રો રાત્રે ગુપ્ત રીતે દેશાંતર જવા નીકળી પડ્યા. માત્ર ભુજબળની સહાયતાથી બે પહોરમાં તેઓ કોઈ નગરમાં પહોંચ્યા, ત્યાં રાજાએ તેમને કહ્યું કે— ‘ માત્ર પોતાનીજ શક્તિથી આજ અહીં આપણામાં કોણ ભોજનાદિકની સગવડ કરશે. ’ તે બોલ્યા—‘ જેને તમે આદેશ કરો, તે. ’ ત્યારે રાજાએ શ્રેષ્ઠપુત્રને તેમ કરવાનો આદેશ કર્યો. પછી તેમને વૃક્ષ નીચે મૂકી શ્રેષ્ઠપુત્ર નગરમાં ગયો. ત્યાં કોઈ સહાય વિનાના વણિકના હાટે તે બેઠો. તે દિવસે તેનો પુત્ર ગામ ગયેલ હતો, અને મોટો ઉત્સવ ચાલતો હોવાથી વસ્તુ લેનાર ગ્રાહકો ઘણા આવતા, પરંતુ તે વણિક વૃદ્ધ હોવાથી બધાને ચીજ વસ્તુ આપવાને અસમર્થ થયો. એવામાં પડીકાં વિગેરે બાંધવામાં ચાલાક તે વણિક પુત્રે તેને બહુ મદદ કરી. તેની સહાયતાથી પોતાને વધારે લાભ થયેલ જોઈને હાટ બંધ કરવાનો વખત થતાં વણિકે તેને પ્રસન્ન થઈને કહ્યું—‘ હે ભદ્ર ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવ્યો છે ? ’ તે બોલ્યો—‘ હું શ્રેષ્ઠપુત્ર છું અને દેશાંતરથી આવ્યો છું. ’ વેપારીએ કહ્યું—‘ ચાલ, આપણા ઘરે. ’ તે બોલ્યો— ‘ ખુદાર મારા ત્રણ મિત્રો બેઠા છે. ’ વેપારી બોલ્યો—‘ તેમને પણ બોલાવી આવ. ’ ત્યારે તે મિત્રોને લઈ આવ્યો અને વેપારીએ લગ-

ભજ પાંચ રૂપીયા ખરચીને તેમને લોજન કરાવ્યું. એ પ્રમાણે પોતાની શક્તિ ખતાવીને શ્રેષ્ઠીસુત પ્રમોદ પામતાં તેઓ આગળ ચાડ્યા. બીજે દિવસે તેજ પ્રમાણે રાત્રીએ સેનાપતિને આદેશ કર્યો. એટલે તેણે નગરમાં જઈ, જુગારમાં પાંચસો રૂપીયા જીતીને કોઈ વણિકના ઘરે તેમને જમાડ્યા. તેથી ત્રણેયે સેનાપતિના વખાણ કર્યો અને બધા આગળ ચાડ્યા. ત્રીજે દિવસે રાત્રીએ લોજનાદિ કરવાનો મંત્રીને હુકમ કર્યો. ત્યારે સંકેત કરીને તે આગળના કોઈ નગરમાં ગયો. ત્યાં પટહ વાગતો જોઈને તેણે તેના વગાડનારને પૂછ્યું. એટલે તેણે તેનું સ્વરૂપ કહ્યું કે—“ એક કોઈ શ્રુતધારિણી જોગણે એક વખત રાત્રીની આગળ આવીને કહ્યું—‘ જે મને અશ્રુત (પૂર્વે ન સાંભળેલ) સાંભળાવે, તેને આ પાંચ હજાર રૂપીયાનું કનકપાત્ર આપું. ’ આથી પંડિતોએ તેને ગાથા, શ્લોક વિગેરે નવા નવા બનાવીને સાંભળાવ્યા, પણ તે બુદ્ધિના બળથી ધારી લઈને બોલતી કે—‘ આ તો મને પ્રથમથીજ આવડે છે. ’ તેથી પોતાની ખ્યાતિને માટે તે જોગણ આ પટહ વગડાવે છે, અને રાત્રીને અભિમાનથી કહે છે કે—“ મને કોઈ જીતનાર નથી.”

આ પ્રમાણે સાંભળતાં મંત્રી, તેને અટકાવીને રાત્રી પાસે ગયો, અને સભામાં પેટ્ટી જોગણને બોલાવીને તે મહામતિ નીચેની ગાથા બોલ્યો—

“ તુજ્ઞ પિયા મહપિત્તો, ધારેઈ અણૂગં સયસહસ્સં ।

જઈ સુઅપૂર્વં દિજ્જનઽ, અહ ન સુયં સોરયં દેસુ ” ॥૧ ॥

અર્થ—‘ તારા પિતાએ મારા પિતા પાસેથી એક લાખ રૂપીયા કરજે લીધા છે, જે આ બાપત પૂર્વે તારા સાંભળનામાં આવેલ હોય, તો તે આપ, અને જે ન સાંભળી હોય, તો કનકપાત્ર આપ. ’

એ પ્રમાણે તે જોગણ જીતાઈ જવાથી કનકપાત્ર તેને આપીને લોકોની મફકરી સાંભળી તે તરત ભાગી ગઈ. આથી રાત્રીએ મંત્રીનો સત્કાર કર્યો અને લોજનને માટે આમંત્રણ કર્યું. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું—‘ મારા મિત્રો બહાર છે. ’ એટલે રાત્રીએ તેમને બોલાવીને બધાને ગૌરવ સહિત લોજન કરાવ્યું. પછી રાત્રીની રત્ન લઈને ચોથે દિવસે તેઓ આગળ ચાડ્યા. ત્યાં રાત્રીએ કહ્યું—

‘ આજે તમારું લોજનાદિ હું કરીશ. ’ તેમણે સુમુખનું વચન સ્વી-
કારતાં સુમુખ આગળ ચાલીને ચંદ્રપુરમાં ગયો. ત્યાં થાક લાગવાથી
ભાગ્યપર ભરોસો રાખીને અશોક વૃક્ષની છાયામાં તે સુઈ ગયો.
એવામાં કોઈ શાકુનિક (શકુન જાણનાર) સામુદ્રિક અંગલક્ષણ
જાણનાર) તથા મંત્રિ પુરૂષે ત્યાં આવ્યા. એટલે શાકુનિકે (તેમને
કહ્યું—‘ હે મંત્રિજનો ! જુઓ, આ પુરૂષ મુતો છે, એના પ્ર-
ભાવથી, અશોકવૃક્ષની શાખાપર રહેલ ગીધ પક્ષીના મુખમાં કીટકો
(કીડાંઓ) પોતે આવીને પડે છે. માટે રાજ્યને પ્રાપ્ત કરતાં એને
કીટકોની માફક શત્રુ રાજાઓ, રણાંગણમાં આવીને પોતાના રાજ્ય
અને પ્રાણો આપી દેશે. ’ ત્યારે તેના શરીરે રાજાના લક્ષણો જોઈને
સામુદ્રિક બોલ્યો—‘ જો એને રાજ્ય પ્રાપ્ત ન થાય, તો હું શાસ્ત્રનો
સ્પર્શ ન કરું. તેની નિશાની એ કે—આ પુરૂષોત્તમ અશોક
વૃક્ષ નીચે મુતો હશે, ત્યાંસુધી આખો દિવસ પશુ તર-
છાયા એના પરથી ખસવાની નથી. ’ એટલે અશોક છાયાની
નિશાની કરતાં ત્યાં ખરાબર સ્થિર થયેલ સમજીને પેલા પુરૂષોએ
જઈને તે વૃક્ષાંત તરત મંત્રિને નિવેદન કર્યો. ત્યારે તેમણે
આનંદથી રાજછત્રાદિકની સામગ્રી લઈ, ત્યાં આવીને વાજાંત્ર
અને સંગીતથી તેને જગાડ્યો, અને કહ્યું કે—‘ હે રાજન ! અમે
થાપણ તરીકે રાખેલ તારું રાજ્ય તું સ્વીકારી લે. આજે દેવતાએ
ખતાવેલ તું અમારો સ્વામી છે. ’ આથી આશ્ચર્ય પામતાં તે રાજા
કંઈક બોલવા જતો હતો, તેવામાં તેમને હાથના ટેકાથી તેને
હાથીપર બેસારી દીધો. તે વખતે તેને જોઈ, ઓળખીને સંતુષ્ટ
થતા બંદિજનોએ ઘેઘણા કરી કે—‘ કોઈક કારણથી એકલો પડી
ગયેલ આ સુમુખ રાજા જયવંત રહો. ’ પછી વિશેષ આનંદ
પામતા મંત્રીઓએ છત્ર, ચામર, વાજાંત્રના આડંબર અને રાજ
ચિન્હોથી સૈન્ય સહિત તેને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો, અને રાજસ-
ભામાં આવતાં તેને સુવર્ણના સિંહાસન પર બેસારીને તેમણે બ-
હુજ આનંદ—મંગલ પૂર્વક તરતજ તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. એટલે
રાજાના સર્વ આચારને જાણનાર તથા ભાગ્ય અને બુદ્ધિના નિધાન
રૂપ એવા તે સુમુખ રાજાએ ઉચિત આહ્વાપ અને સન્માધી બધાં

લોકોને પ્રસન્ન કર્યા. હવે વધામણી અને ભેટણાં વિગેરે થયા પછી અવસરે ક્ષુધાતુર થયેલા રાજાએ મિત્રોને યાદ કરીને કોટવાલને હુકમ કર્યો કે—‘ પશ્ચિમ દિશાથી આવતા, અને સારી આકૃતિવાળા ત્રણ નવા મુસાફરોને માનથી કે બલાત્કારથી બોલાવીને સત્વર મારી પાસે લાવો. ’ રાજાના આ હુકમને માથે ચઢવી, સુભટો લઈને જતાં તેણે એક ગાઉપર તેમને જોયા અને રાજાની આજ્ઞાથી બોલાવ્યા, ત્યારે તે ચક્રિત થઈને ચિંતવવા લાગ્યા કે—‘ આપણા શત્રુરાજાનું આ રાજ્ય છે. તેથી સુમુખ રાજાને ઓળખીને શત્રુઓએ પકડયો હશે અને તેણે આપણી માહિતી આપી હશે, તેથી શત્રુઓ આપણને પકડવા માગે છે. ’ એમ ધારીને તેમાંથી બે જણ પલાયન કરવા લાગ્યા અને સેનાપતિ લડવાને સામે આવ્યો તેમને છતી ખાંધીને કોટવાલે રાજાને હવાલે કર્યા. ત્યાં આકુલ વ્યાકુલ થયેલા તેમને રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ તમે કોણ છો ? ’ ત્યારે—‘ આ રાજા સુમુખ જેવો લાગે છે ’ એમ જરા શંકા લાવીને તે બોલ્યા—‘ અમે તારા સેવકો છીએ, તું અમારા શરણરૂપ છે, માટે મુક્ત કર. ’ રાજા બોલ્યો—‘ હે મિત્રો ! પોતપોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરી ? હું સુમુખ છું. તમારી સહાયતા વિના હું વગર પરિશ્રમે આ રાજ્ય પામ્યો. માટે ભોજન-દિકની પ્રાપ્તિ માત્રના ભાગ્યથી તમે ગર્વ ન કરશો. ’ એમ કહી, છોડાવીને રાજા પગે પડતા તેમને ભેટી પડ્યો. ‘ હે નાથ ! તને આ સમૃદ્ધિ શી રીતે મળી ? ’ એમ તેમણે પૂછતાં, રાજાની પ્રેરણાથી અંગરક્ષકે તેમને બધું કહી સંભળાવ્યું. એટલે તેઓ આશ્ચર્ય પામીને રાજાને વખાણવા લાગ્યા.

પછી સ્નાન, જિનપૂજા અને તેમની સાથે ભોજન કરીને પલંગપર બેસી રાજા જેટલામાં વાર્તા વિનોદ કરે છે, તેવામાં મંત્રી-શ્વર, રાણી તથા દિવ્યરૂપ અને ભૂષણ ભૂષિત એક કન્યા આવી અને ઉચિતતા સાચવીને ત્યાં બેઠી. ત્યારે મંત્રી બોલ્યો—‘ હે રાજા ! આ દિવ્ય કન્યાને તમે પરણો. રાહિણી અને ચંદ્રમાની જેમ આ તમારો ઉચિત યોગ છે. ’ રાજાએ કહ્યું—‘ મારી ઓળખાણ વિના તમે મને રાજ્ય કેમ આપ્યું. ? અથવા તો રાજાનું કુલ ન સંભાળ. કારણકે પૃથ્વીને વીર પ્રરૂપેજ ભોગવે. પરંતુ વંશાદિ

બાણ્યા વિના મને આ કન્યા કેમ આપો છો ? આ કન્યા કોણ છે ? અને નેત્રને સંતુષ્ટ કરનારી આ સ્ત્રી કોણ છે ? અહીં પૂર્વે રાજા કોણ હતો ? અને તેણે રાજ્ય શા માટે તજ્યું ? ’ એટલે મંત્રી બોલ્યો—
“ હે રાજેન્દ્ર ! એ બધું હું વિસ્તારથી કહું છું, તે સાંભળો—

આ નગરમાં પૂર્વે મહેન્દ્ર સમાન સમૃદ્ધિવાન નરવાહન નામે રાજા હતો. તેની બધી રાણીઓમાં શ્રીકાંતા નામે પ્રધાન રાણી હતી. સામંતરાજનો પુત્ર ચંદ્રસેન એ રાજાનો બાલ્યાવસ્થાથી સમાન વયનો મિત્ર હતો, તે દેહમાગથી બુદ્ધો પડતો હતો. એક વખતે ઉદ્યાનમાં પધારેલા ધર્મધોષ ગુરૂ પાસે તે બંનેએ યથાશક્તિ સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, એમ બાલ્યાવસ્થામાં, યૌવનમાં અને રાજ્યાવસ્થામાં પણ સાથે ગમ્મત કરતાં, અશ્વિની-કુમારની માફક પ્રીતિસુખમાં તેમનો કેટલોક કાલ ચાલ્યો ગયો.

હવે સર્વત્ર રાજાના અંતઃપુરમાં પણ જતાં સખલના ન પામનાર ચંદ્રસેન એકવાર શ્રીકાંતાને જોતાં મોહવશ થયો. ત્યારથી તેના હૃદયમાં કામદેવે નારી શય્ય લોંકયું, તેથી અત્યંત સંતપ્ત થતાં કોઈપણ વિષયમાં રતિ (પ્રીતિ) ન પામતો, લોજનાદિકમાં અરૂચિ થવાથી તેણીને ચિંતારૂપ ક્ષયરોગે તેના શરીરને દિવસે દિવસે ક્ષીણ કરી મૂક્યું અને તેથી તે નિસ્તેજ બની ગયો. ત્યારે એકદા રાજાએ ગાઢ આગ્રહથી, તેમ થવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે—
‘ મિત્રથી કાંઈ છાનું ન રખાય ’ એમ ધારીને તેણે સાચે સાચું કહી દીધું. કહ્યું છે કે—

“ દદાતિ પ્રતિગૃહ્ણતિ, ગોપ્યમાલ્યાતિ છ્છતિ ।

મુંકે મોજયતે ચૈવ, ષડ્વિધં પ્રીતિલક્ષણમ્ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘ આપવું, લેવું, ગુપ્ત કહેવું, પૂછવું, ખાવું અને ખવરાવવું એ છ પ્રીતિના લક્ષણ છે. ’

તે સાંભળતાં રાજાએ કહ્યું—‘ આતો સહેજ છે, બધું સારું થશે. ’ એ રીતે તેનો અભિપ્રાય બાણ્યા વિના ચંદ્રસેન પોતાના ઘરે ગયો. પાછળથી રાજાએ વિચાર કર્યો કે—જો આ મિત્રનું અભિષ્ટ ન સધાય, તો રાજ્ય, પ્રાણ અને પત્નીથી પણ શું ? કારણ કે એ

સર્વ કરતાં મને પ્રિય છે. ' પછી સાંજે રાજાએ શ્રીકાંતાને કહ્યું—
 ' જો વિચાર કર્યા વિનાજ સાડું કે છુડું મારા કહ્યા પ્રમાણે કરે, તો
 કંઈક તને કહું. ' તે પતિવ્રતા બોલી—' હે નાથ ! તમારી આજ્ઞા
 બળવવામાં શું મારામાં ક્યાંઈ ક્યાશ જોઈ ? કે જેથી આવું બોલો
 છો. ' ત્યારે રાજાએ કહ્યું—' તો મારા ચંદ્રસેન મિત્ર પાસે તું સત્વર
 જા અને મારી જેમ એને પત્નીલાવથી સેવ. પતિનો હુકમ બળવતાં
 તને કોઈ દોષ નથી. ' એટલે—' પ્રિયતમનો આદેશ મને પ્રમાણ છે '
 એમ કહીને તેણે તેમ કર્યું. તે તરત ચંદ્રસેનના આવાસમાં ગઈ,
 ત્યાં શય્યામાં સુતેલ તેણે, દિવ્ય રૂપ યુક્ત આવેલી તેણીને આભૂ-
 પણના ઉદ્યોતથી જોઈ. અને સંબ્રાંત થઈને પૂછ્યું—' તું કોણ છે ? '
 ત્યારે રાણીએ પતિનો આદેશ કહી સંભળાવ્યો. તે જાણીને ચતુર
 ચંદ્રસેન લજ્જા અને વિસ્મય પામી વિચારવા લાગ્યો—' અહો !
 મુજ નિર્ગુણ ઉપર પણ રાજાનો કોઈ નવીન પ્રકારનો સ્નેહ છે, કે
 જે શાસ્ત્ર અને લોક વિરુદ્ધ છે, તે પણ એણે કરી બતાવ્યું. ઘણા
 પુરૂષોએ સ્નેહથી કે માનાદિકથી પોતાના પ્રાણ આપ્યા હશે, પણ
 પોતાની પ્રાણપ્રિય સતી સ્ત્રી, કોઈએ કોઈને આપી નથી. સ્ત્રીની ખા-
 તર રામે રામાયણ કર્યું, અર્જુને બાંધવોને માર્યા અને સુગ્રીવે વા-
 લિનો ઘાત કર્યો તે સ્ત્રી મારા માટે એણે તજી દીધી. એ ઉત્તમ
 પ્રાપ્ત થયેલ મારી પ્રીતિનું પણ રક્ષણ કરે છે અને હું અધમ માતા-
 સમાન રાજપત્નીની કામના કરું છું. તેથી અહો ! પુરૂષપણું સમાન
 છતાં અમારામાં કેટલું અંતર છે ? કામને વશ થઈ મેં બાયલાએ
 આ શું અકૃત્ય ચિંતવ્યું ? માટે નરજાતિને કલંક આપનાર
 મારા આ જીવિતને ધિક્કાર છે. આ પાતકથી દુર્ગતિમાં પડતાં
 મને દુઃખોજ મળવાનાં છે. તો દુશ્ચિંતિતના પશ્ચાત્તાપરૂપ અ-
 ગ્નિથી રાગરૂપ વિષરૂક્ષને દગ્ધ કરી, તરવારથી શિર છેદીને
 આત્મશોધન કરીશ. ' એમ ચિંતવી તરવાર ખેંચીને જેટલામાં
 તે પોતાના કંકર ચલાવે છે, તેવામાં સંબ્રાંત થયેલ શ્રીકાંતાએ
 તરત તેનો હાથ પકડી લીધો. એટલે તે બોલ્યો કે—' રાજપત્નિ
 પરશ્વીની કામનારૂપ પાપપંકથી લેપાયેલ મારા આત્માને હું શુદ્ધ
 કરું છું, તો આત્મઘાતથી તું મને શઃ માટે અટકાવે છે ? ' રાણીએ

કહ્યું--‘આત્મઘાતથી શરીરની જેમ પાપ આદ્યું જતું નથી, પાપ-શુદ્ધિને માટે તપ કર અને જીવતાં કલ્યાણ મેળવ.’ તે બોલ્યો--
‘હવે એમજ કરીશ. મારો મોહ ગયો. તું પતિપાસે જા. તું રાજપત્ની હોવાથી માતા તુલ્ય ગણી, પ્રજાને પૂજનીય છે.’ ત્યારે તેના સત્ત્વથી સંતુષ્ટ થયેલ રાણીએ તે બધું રાજાને કહી સંભળાવ્યું. એટલે તેણે વિસ્મય પામી અધિક સ્નેહ બતાવતાં ભોગોથી પ્રિયાને પ્રસન્ન કરી. સત્ત્વથી સંતુષ્ટ થયેલા, અન્યોન્ય પ્રશંસા કરતાં, આશ્ચર્ય પામેલા, તથા હર્ષ અને નિર્વેદ (વૈરાગ્ય) સહિત તે બંને મિત્રોએ રાત્રિ વ્યતીત કરી.

પછી પ્રભાતે સંસારથી વિરક્ત થયેલ ચંદ્રસેને, રાજાની પાસે આવીને કહ્યું--‘હું દીક્ષા લઇશ અથવા તો આત્મઘાત કરીશ. મિત્રરાજની પ્રિયાના દ્રોહરૂપ પાપપંકથી ભારે થયેલ મારી બીજી રીતે શુદ્ધિ નથી, માટે ગમે તેની અનુમતિ આપો.’ રાજાએ કહ્યું--‘આપણે ભેદ (જુદાઈ) કેમ થાય ? તું પ્રાણ કરતાં પણ મને પ્રિય છે. તો હે મિત્ર ! સ્ત્રીના બનાથી મિત્રાઈને કેમ કલંકિત કરે છે ? જો પ્રાયશ્ચિત્તથી તને સંતોષ થાય, તો ચાંદ્રાયણાદિ તપ કર; પરંતુ કાનમાં સોય ભેંક્યા જેવું વચન ન બોલ. તારો વિયોગ મારાથી સહન કેમ થાય ?’ ચંદ્રસેન બોલ્યો--‘હે બાંધવ ! તું આટલો બધો મારા પર સ્નેહ રાખે છે, તેટલામાટેજ અકૃતરૂપ-જ્ઞાનો પશ્ચાત્તાપ મારો બહુ વધતો જાય છે. તેથી ઘરેં ચેન નથી પડતું. કામ રાક્ષસથી ડરું છું, માટે આત્મઘાત કરીશ, પણ કાલ-ક્ષેપને હું સહન કરી શકું તેમ નથી.’ ત્યારે રાજા, ઈચ્છા ન હોવા છતાં, તેની આત્મહત્યાની બીકથી બોલ્યો--‘જો એમ નિશ્ચય હોય તો ભલે તારી ઈચ્છાનુસાર દીક્ષા લે. કારણકે દીક્ષા, આ લોક અને પરલોકમાં પણ ઇષ્ટ કલ્યાણને આપે છે, એ પ્રમાણે જીવતા એવા તને જોવાની ઉત્કંઠાથી હું પણ જીવતો રહી શકું.’ આથી સંતુષ્ટ થઈને તે વનમાં ધર્મધોષ ગુરૂ પાસે ગયો, ત્યાં ધર્મ અને તેનું ફલ સાબળતાં વૈરાગ્ય પામીને તેણે વ્રત લીધું, અનુક્રમે સિદ્ધાંત ભણી. ચિરકાલ તીવ્ર તપ તપીને તે માહેન્દ્ર દેવસોકમાં

શકે સામાનિક મહાન દેવ થયો. ચિરકાળથી રાજાને મિત્રના વિયોગથી થતી પીડા, સંસારસુખના સર્વસ્વ કારણરૂપ અને સદ્ગુણવતી એવી શ્રીકાંતાએ દૂર કરી. કહ્યું છે કે—

“ સંસારતાપસ્ત્રિન્નાનાં, તિસ્તો વિશ્રામ ભૂમયઃ ।

અપત્યં ચ કલત્રં ચ, સર્વજ્ઞસ્યાગમોઽથવા ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—‘સંસારના તાપથી ખેદ પામેલા જીવોને અપત્ય (સંતાન), ભાર્યા અને જીન-આગમ-એ ત્રણ વિસામાના સ્થાન છે.’

હવે વખત જતાં મેઘ જેમ ચળકતી મણિને ઉત્પન્ન કરે, તેમ મણીવતીએ ભોગવતી કન્યાને જન્મ આપ્યો. તે અનુક્રમે ચોસઠ કળાઓ શીખી યૌવન પામી અને જાણે સાક્ષાત્ સૌભાગ્યલક્ષ્મી હોય તેમ સ્ત્રીના સર્વ ગુણો તેમાં દાખલ થયાં. પછી લાંબો વખત જતાં પણ તે રાજાને બીજું સંતાન ન થયું. એવામાં એકદા રાત્રે સુતેલા રાજાને કોઈ દિવ્ય પુરૂષે કહ્યું કે—‘હે રાજા! ખંને રીતે સત્વર જાગત થા. તારું ઘર બળતાં આ ચોરો સર્વસ્વ લુટી રહ્યા છે.’ ત્યારે રાજા જાગત થઈ એકદમ શ્વેલ પામતાં ઉઠીને ચોતરફ જોવા લાગ્યો, પરંતુ તેણે બળતું ઘર કે ચોરો ક્યાં દીઠા નહીં. એટલે દેહાલંકારના તેજથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતા તે દિવ્ય નરને જોઈ રાજાએ નમસ્કાર કરી, અંજલિ જોડીને કહ્યું કે—‘હે પ્રભો! તું કોણ છે? ખંને પ્રકારે જાગવું શું? અગ્નિ શું? અને ચોરો કોણ? તું ભાગ્યયોગે દૃષ્ટિગોચર થયો છે તેથી એ પ્રધું સમજાવ, હું સમજી શકતો નથી.’ ત્યારે તે બોલ્યો—“હું દેવ છું. પ્રબોધ (જાગરણ) તે દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારે નિદ્રા-મોહનો ત્યાગ કરવાથી આ લોક અને પરભવે હિતકારી થાય છે. જીવ તે ગૃહસ્થ (ઘરમાં રહેનાર) છે, અને શરીર તે ગૃહ છે, જરા-અગ્નિ એને બાળે છે, તથા વિષય-કષાયરૂપ ચોરો સુકૃત-ધનને લુટી રહ્યા છે. જ્યાંસુધી જરા આવીને ન સતાવે, ત્યાંસુધીમાં મોહ અને વિષય-કષાયનો ત્યાગ કરીને સ્વહિતકારી સુકૃતનું આચરણ કર. હે રાજા! એક સ્વાર્થમાંજ તત્પર, લિપ્ત લિપ્ત વૃત્તિવાળા, અસ્થ દિવસોના સંયોગી, નશ્વર, રક્ષણ કરવાને અસમર્થ તથા દુઃખ આપનારા એવા

સ્વજનોમાં મોહ કેવો ? પુરૂષને જેટલા પત્ની, પુત્રાદિ થાય છે, તેટલા, એના હૃદયમાં શોકના ખીલા ઠોકાય છે. ધનવાન, ધનથી, સંકટ પડતાં પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી અને ધનવાનથી તે ધનનું રક્ષણ થઈ શકતું નથી, તો પણ એનામાં જે મોહ રાખવો, તે મૂર્ખતાનું લક્ષણ છે. નરભવમાં અસાર દેહ પામીને પાપ કોણ કરે ? એરંડાનો આશ્રય લઈને હાથી સાથે વિરોધ ન કરવો. મોટા પુણ્ય ધનથી તેં આ કાચારૂપ નૌકા ખરીદી છે. માટે જેટલામાં એ ભાંગે નહિ, તેટલામાં સત્વર ભવસાગર તંરીજા. જરાથી શરીર લેવાઈ જતાં ધર્મભાર ઉપાડવો મુશ્કેલ છે, માટે તેના આવ્યા પહેલાંજ સુરજને આત્મહિત સાધી લેવું. દાંતની બત્રીશી પડી ગઈ, બલ નષ્ટ થયું, સ્વેત વાળથી શિર છવાઈ ગયું, અહો ! તો પણ વિષયરૂપ કર્દમની દુર્દમ ઈચ્છાને લીધે જડ પુરૂષોએ આત્મહિત ન કર્યું. કષાયરૂપ લૂથી તમ થયેલ પુરૂષ વિષયોથી તુમિ પામતો નથી. જગની જેમ તે વિષયો ભોગવ્યા છતાં તે તૃષ્ણાતુર રહીનેજ દુર્ગતિમાં જાય છે. આરંભજન્ય પાપોથી મૃત્યુ કે દુર્ગતિમાં પડતાં તારૂં રક્ષણ કરવાને પદ્ધતિઓ, અશ્વો, હાથીઓ કે રમણીઓ કોઈ પણ સમર્થ નથી. હે રાજન્ ! આ આયુષ્ય નિરંતર ઓછું થાય છે, અને નરભવ વિગેરેનો યોગ પાછો મળવો મુશ્કેલ છે, માટે અનુપમ ધર્મનું આરાધન કર કે જેથી સત્વર અનુપમ સુખ પામે. ”

એ પ્રમાણે હિતકારી દેવનું વચન સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે—‘ વિભો ! હું પ્રબોધ પામ્યો, પણ તને જેતાં મારા મનમાં સ્નેહ કેમ વધે છે. ? ’ ત્યારે તે બોલ્યો—‘ તારો ચંદ્રસેન મિત્ર, તપના પ્રભાવથી હું દેવ થયો છું. માટે તને પ્રતિબોધ આપવાથી પૂર્વે ઉપકાર કરતાં જામેલ મૈત્રીને હું કૃતાર્થ કરું છું. ’ એટલે રાજા હર્ષાશ્રુ લાવીને બોલ્યો—‘ હે બંધો ! તારી કૃપાથી હું કૃતાર્થ થયો. આ સ્નેહ શું એજ ભવમાં થયો ? કે ભવાંતરમાં પણ હતો ? તે કૃપા કરી કહે. ’ દેવે કહ્યું—“ એ આપણો સ્નેહ ભવાબ્યાસથી થયો છે, તે વિશેષ પ્રતિબોધને માટે તને કહું છું, તે સાંભળ:—

“ સિદ્ધવટ ગામમાં પ્રેમાળ બે બ્રાહ્મણ બાંધવ હતા, તે ગોભૂતિ અને વસુભૂતિના નામથી પ્રસિદ્ધ થઇ જ્યોતિષના અભ્યાસી થયા, હરિમિત્ર નામના શ્રાવક મિત્રે પ્રતિબોધ આપ્યા છતાં, મિથ્યાત્વથી વાસિત તે બંનેએ જૈન ધર્મનો આદર ન કર્યો, પણ તેમાં મિશ્રભાવ લાવી તે બંને મિત્રના દાક્ષિણ્યથી જ્યાં ત્યાં ગમે ત્યારે તે ધર્મને વખાણતા હતા. મિત્ર શ્રાવકના સંવાસથી તેના અનુષ્ઠાનને જાણતા તે બંને પંચ નમસ્કારાદિ હાસ્યથી વારંવાર બોલતા હતા, પણ કૂર આરંભના યાગાદિ (યજ્ઞાદિ) કાર્યો તે કરતા ન હતા અને બ્રાહ્મણને લગતી સ્નાનાદિ ક્રિયાથી તેમણે જન્મ પૂરો કર્યો. એટલે મરણ પામીને તેજ ગામમાં કોઈ ડૉટુંબિકના ઘરે તે બંનેબળદ થયા અને ધોંસરીમાં જોડાઈને ગાડાં તથા હળ વહન કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે તીર્થયાત્રાને માટે તે બંનેને વેચાતા લઈ ગાડામાં જોડીને હરિમિત્ર શ્રાવકો સાથે શત્રુંજય તરફ ચાલ્યો. એવામાં રસ્તે ગાડાપર ચડતાં ઉતરતાં શ્રાવકોએ વારંવાર કહેલ— ‘ નમો અરિહંતાણં ’ એ પાઠ, તે બંને બળદોએ સાંભળ્યો. એટલે — ‘ આ અક્ષરો પૂર્વે કયાં સાંભળ્યા છે, એવા તર્કવિતર્ક કરતાં તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. શ્રાવકો સાથે મૈત્રી કરવાનું એ કૃણ. ત્યારે પોતાની પશુતાથી ખેદ પામેલા, પૂર્વ ભવની ક્રિયાને નિંદતા તે બંને સતત નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને આહારાદિ પણ લેતા ન હતા. એટલે તેમને તેવી સ્થિતિમાં જોઈ, રોગાદિની શંકાથી તે શ્રાવકે દયા લાવી તેમના સ્થાને બીજા વૃષભ જોડીને તેમની યોગ્ય શુશ્રુષા કરી, તથાપિ તેમણે તેવી સ્થિતિ મૂકી નહિ. એવામાં ત્રીજે દિવસે તે શ્રાવક શત્રુંજયપર આવતાં આદિનાથ ભગવંતને નમ્યો. ત્યાં ચારણ મુનિ પ્રભુને વંદન કરવા આવેલ હતા, તેમને તેણે તે બળદોના તેવા સ્વરૂપનું કારણ પૂછ્યું. એટલે મુનિએ તેમને થયેલ પૂર્વભવનું સ્મરણ વિગેરે કહી સંભળાવ્યું, ત્યારે તેણે બંનેને મુનિ પાસે લાવીને સદ્ધર્મનો બોધ અપાવ્યો. મુનિએ કહ્યું— ‘ હે વૃષભો ! તમે મિથ્યાત્વનું ફલ જોયું, માટે શ્રાવકધર્મનો સ્વિકાર કરો કે જેથી સ્વર્ગાદિકની સંપત્તિ મળે.’

ઈત્યાદિ મુનિવચનથી પ્રબોધ પામીને તેમણે અણુવતસહિત સમ્યક્ત્વનો બહુમાનપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો, અને મિત્રે પૂર્વે આપેલ હિતોપદેશની દરકાર ન કરવાથી ગાઢ પશ્ચાત્તાપ કરતા બંને વૃષભોએ આંખમાં આંસુ લાવીને તેને ખમાવ્યો, ત્યારે હરિમિત્ર, તેમને ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ, તેથી પ્રમોદ પામીને બોલ્યો—‘હે મિત્રો ! બોધિબીજના લાલથી તમારો પશુજન્મ પણ વખાણવા લાયક છે. માટે ખેદ ન પામો. હું સાધર્મિપણાથી આંધવની જેમ સદા તમારો ધર્મનિર્વાહ કરીશ.’ આથી હર્ષ પામી, આદિનાથને નમીને અકૃમના પારણે તેમણે શ્રાવકે આપેલ પ્રાસુક આહાર કર્યો. પછી શ્રીયુગાદીશની પૂજા વિગેરે કરી આનંદ પામતો સુમિત્ર, તે બંને બગદસહિત કેટલેક દીવસે પોતાના ઘરે આવ્યો. ત્યાં મિત્રસ્નેહથી અને સાધર્મિકભાવનાથી હરિમિત્રે તેમનું પ્રાસુક આહારથી પોષણ કરતાં તે વિવિધ તપ કરવા લાગ્યા, અને આંતે તેણે સમ્યગ્ રીતે અનશન કરાવતાં તે બંને મરણ પામીને પુણ્યના પ્રભાવથી સૌધર્મદેવલોકમાં પ્રૌઢ દેવતા થયા. અને હરિમિત્રને પોતાની ઋદ્ધિ બતાવતાં પ્રતિબોધ પામેલ તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ કરી, સર્વ ઇચ્છાનુરૂપ સ્વર્ગના સુખો ભોગવી, ત્યાંથી ચવીને આપણે થયા. તેથી પૂર્વના સંસ્કારને લીધે સ્નેહ થાય છે.”

એ પ્રમાણે સાંભળતાં રાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થતાં તે વિરક્ત થઈને બોલ્યો—‘હે બંધો ! હું હવે સત્વર દીક્ષા લઈશ, રાજ્યમાં મારું મન રમતું નથી; પરંતુ રાજ્ય અને કન્યા કેને આપું ? તે મને કહે.’ ત્યારે દેવ બોલ્યો—‘એક માસના અંતે કન્યા અને રાજ્યનો પતિ અહીંજ આવશે, માઘમાસની શુકલ પંચમીના દિવસે પ્રભાતે અશોક વૃક્ષની નીચે સરોવરના કાંઠે સુખે સુતાં જેના પરથી છાયા ખસશે નહી, જેની ઉપર આવેલ શાખાપર સુતેલ ગીધ પક્ષીના મુખમાં કીડાઓ પોતે પ્રવેશ કરશે, તે તારા રાજ્ય અને કન્યાનો પતિ થવાનો છે, રાજ્ય તથા કન્યાનો પતિ થઈને ન્યાય—ધર્મના અનુસારે હે રાજા ! તે તારી પ્રજા અને પુત્રીને ચિરકાલ સુખકારી થશે.’ રાજાએ કહ્યું—‘જે એ વાત સત્ય હોય, તો ભવથી ભય પામેલ હું પ્રભાતે દીક્ષા લઈશ. તે તારી મિત્રાઈ સત્ય કરી

ખતાવી.’ એટલે—‘ એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ ન કર ’ એમ કહી-
ને દેવ અંતર્ધાન થયો, અને રાજ્યએ ધર્મ જાગરણથી રાત્રિ
વ્યતીત કરી, પછી પ્રભાતે તેણે મંત્રી વિગેરેને કહ્યું કે હું હવે
તરત દીક્ષા લેવાનો છું. રાત્રે મને મિત્રે પ્રતિજ્ઞાધ આપ્યો
છે, તેથી ઘરે સુખ પામતો નથી, ’ મંત્રીઓ બોલ્યા—‘ તમારા
રાજ્ય ભારને કોઈ વહન કરનાર નથી, માટે વિલાંબ કર. ’ ત્યારે
રાજ્યએ દેવનું કથન તેમને કહી સંભળાવ્યું. એટલે પ્રધાનદિક
બોલ્યા—‘ તો એક માસ રાજ્ય ચલાવો, પછી જમાઈને પુત્રીની
સાથે રાજ્ય આપીને ઇચ્છા પ્રમાણે કરજો. ’ રાજ બોલ્યો—‘ જરા-
અગ્નિથી શરીર રૂપ ઘર બની રહ્યું છે, ખાવાની ઇચ્છાથી મૃત્યુરૂપ
ભંચકર રાક્ષસ સામે દોડી આવે છે, તથા કષાયરૂપ સર્પો ચોતરફ
કુંકાડા મારી રહ્યા છે, આવા સંયોગોમાં મોહ—નિંદ્રાથી વિષય-
રૂપ કચરામાં રાજ્યરૂપ વિષવૃક્ષ નોંચે સુતેલ એવા મને આજે મિત્રે
પ્રતિજ્ઞાધ પમાડ્યો, તો હે મંત્રીઓ ! આ ભયાનક લવ-અરણ્ય-
માં એક ક્ષણ પણ રહેવાને હું શી રીતે સમર્થ બનું ? લવસપ્તમ
દેવોના સાત લવ સિવાય આયુષ્યના પાતને જાણનાર કયો પુરૂષ
અરૂપ પણ આયુષ્યને ગુમાવે ? માટે હે મંત્રીઓ ! આ રાજ્ય અને
કન્યાનું પાલન કરી, દેવે ખતાવેલ પુરૂષને તે આપજો. આ મારી
આજ્ઞાનો તમે સ્વીકાર કરો, ’ એટલે તેમણે સ્વીકાર કરતાં અમારી
પટહ વગડાવી. દાનાદિપૂર્વક યથોચિત સર્વ પૂજ્ય-વડીલોનો આદર
સત્કાર કરી, તે શૂરવીર રાજ્યએ અંતઃપુર તથા સંબંધીઓને
શોકમાં નાખી, લક્ષ્મીને તથા શ્રી ગુરૂ પાસે દીક્ષા લીધી. અને આ
રાણી પતિના વચનથી કન્યાના પાણીચક્રણ સુધો રહી છે. તેને
આજ પરણાવીને તે પ્રભાતે દીક્ષા લેવાની છે. હે રાજા ! એ પ્રમાણે
રાજ્ય અને કન્યા આપવાનું કારણ તથા નરવાહન રાજાને દીક્ષા
લેવાનું કારણ તને કહી સંભળાવ્યું. એ રીતે જ મિત્રોનો મંગલ-
કારી વૃત્તાંત મેં તમને કહી ખતાવ્યો. માટે ગુણેમાં સર્વ કરતાં
ચડીયાતી આ કન્યાનો તમે સ્વીકાર કરો. ”

પ્રથમ રાજાના મંત્રીનું આ વચન સંભળી આનંદ અને
આશ્ચર્ય પામતા સુસુખ રાજાએ મૌનથી પણ તે કન્યાનો સ્વીકાર

કર્યો. એટલે રાત્રે કન્યા પરણાવી, દંપતીને શીખામણ આપીને પ્રભાતે શ્રી કાંતાએ વ્રત લીધું. પોતાના હિતમાં કોણુ વિલંબ કરે ? હવે દિવ્ય રૂપ અને સ્નેહવતી તે પ્રિયા પામીને સુમુખ રાજા તેને રાજ્ય કરતાં પણ અધિક માની તેની સાથે સતત વિલાસ કરવા લાગ્યો. પતિના સ્નેહથી સુખી થતાં તે લોગવતી પણ પોતાના માખા-પનો વિયોગ ભૂલી ગઈ. તરૂણાવસ્થામાં સ્ત્રીઓને પ્રાયઃ પોતાનો પતિજ બહાલો હોય છે. પછી રાજ્યસંબંધી લોગ લોગવવામાં જેને નિશ્ચય થયો છે એવા તે રાજાએ મંત્રી વિગેરેને રાજ્યભાર સોંપીને પોતે ચિંતા તણ દીધી. અને નિરંતર અંતઃપુરમાં રહેતાં તે ગીત, નાટકમાં મસ્ત રહી લોગવતી સાથે લોગ વિલાસ કરવા લાગ્યો. એટલે ‘ આ નવો રાજા લોગમાં આસક્ત છે અને રાજ્ય સ્થિતિ વિગેરેથી અજ્ઞાત હોવાથી અસમર્થ છે ’ એમ ધારીને મંત્રીઓ વિગેરે તેની અવજ્ઞા કરવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પરંતુ રાજાનો સેવક વર્ગ પણ તેમને વશ થઈ ગયો, કારણકે જે સાક્ષાત્ આપે છે, પ્રાયઃ તેને તે પ્રિય થઈ પડે છે. ત્યારે સેનાપતિ વિગેરે તથા મિત્રોએ તે મંત્રીઓને કહ્યું—‘ આ ભાગ્ય નિધાનની અમારી માફક તમારે અવજ્ઞા કરવી વાજબી નથી. ’ તે બોલ્યા— ‘ આ સમસ્ત રાજ્ય અમને વશ છે, જેના સુખો અમારા તાબામાં છે અને નારીમાં આસક્ત એવા એ રાજાની શું બીક છે ? ’ એટલે તે મિત્રોએ આ પ્રવૃત્તિ બંધી રાજાને કહી સંભળાવી. તેથી રાજાને કંઈક ચિંતા થઈ અને તે રાત્રે અલ્પ નિંદ્રામાં સુતો, એવામાં મધ્ય રાત્રે કોઈ દેવે આવીને કહ્યું—‘ જાગે છે કે સુતો છે ? ’ રાજા બોલ્યો—‘ ચિંતા નિંદ્રાને સતાવે છે. ’ દેવે કહ્યું—‘ તે શી ચિંતા છે ? ’ એટલે રાજાએ મંત્રી વિગેરેનો અવિનય કહી સંભળાવ્યો. દેવ બોલ્યો—‘ એદ ન કર. હું તારી ચિંતાને દૂર કરનાર બેઠો છું. ’ સ્નેહને લીધે પોતાના મિત્રની પુત્રીના પતિ એવા તારૂં રક્ષણ કરવાને માહેંદ્ર દેવે મને આદેશ કર્યો છે, હું નગર દેવતા છું. ’ એમ કહીને દેવ અંતર્ધાન થયો. એટલે રાજા આનંદથી નિદ્રા લઈ પ્રભાતે જાગ્યત થઈ, નિઃકર્મ કરીને રાજસભામાં આવ્યો, અને સેવાને માટે આવેલા મુખ્ય મંત્રીને તેણે કહ્યું કે—‘ ઘણા વખતથી

આજેજ અંતઃપુરથી અહીં આવતાં મારા પગ દુઃખે છે, માટે હે મંત્રિન્ ! તું પોતે તેલ લઈને ચાલાકીથી મર્દન કર. ’ આથી મંત્રીને વિચાર થયો કે—‘ આ રાજ્યથી મસ્ત થઈ ગયો છે, તેથી મને પણ આવો આદેશ કરે છે. ’ એમ ચિંતવીને તે બોલ્યો—‘ હે રાજન્ ! સુકુમાલપણાને લીધે તારા ચરણ ચાલવામાં અસમર્થ થઈ ગયા છે, માટે પત્થરથી તેને ઘસી, કર્કશ બનાવીને સમર્થ બનાવ. ’ આ તેના અવજ્ઞા વચનથી રાજાએ ક્રોધાયમાન થઈને કહ્યું કે—‘ હે સુભટો ! આ દુષ્ટને મારી બાંધીને જેલમાં નાંખી દો. ’ એમ સાંભળ્યા છતાં જ્યારે તેમ કરવાને કોઈ ઉભો ન થયો, ત્યારે રાજાએ દેવને યાદ કરી ચિત્રમાં રહેલા પુરુષોને દૃષ્ટિથી પ્રેરણા કરી. એટલે તરતજ ભીંતપરથી ઉતરી જેના શરીર મોટા થઈ ગયા છે એવા તેમણે આજ્ઞાભંગ કરનારા તથા આક્રંદ કરતા મંત્રીઓ વિગેરેને સખત માર મારીને એકદમ બાંધી લીધા. અને કેદખાનામાં લઈ જતાં તે બોલ્યા કે—‘ તુંજ અમારો સ્વામી છે. અમ દીનને શરણુ આપી, અપરાધ ક્ષમા કરીને મુક્ત કર. ’ ત્યારે હયા આવતાં રાજાએ દૃષ્ટિ માત્રથી તેમને છુટા કર્યા. એટલે તે તથા બીજા પણુ રાજાને પગે લાગી, લય પામીને કહેવા લાગ્યા—‘ હે સ્વામિન્ ! મહા પ્રભાવી તારી અવજ્ઞા કરતાં તેના માઠા ફલને જોનારા અમ કિંકરો પર પ્રસાદ કરીને જીવન પર્યંત અમારો સ્વીકાર કર. ’ ત્યારે તેમની પીઠપર હાથ સ્થાપીને રાજાએ તેમનો સત્કાર કર્યો. ત્યારથી દૃષ્ટિમાત્રથી પ્રેરણા કરતાં, તે રાજાનો હુકમ બજાવતા હતા. કહ્યું છે કે—

“ અવંધ્યકોપસ્ય નિહન્ટુરાપદાં, ભર્વાન્ત વશ્યાઃ સ્વયમેવ દેહિનઃ ।

અમર્ષશૂન્યેન જનસ્ય જન્તુના, ન જાતહર્દેન ન વિદ્વિષાઽઽદરઃ” ॥૧॥

અર્થ—‘ આપદાઓનો નાશ કરનાર અને જેનો ક્રોધ વૃથા ન હે.ય એવા રાજાને પ્રાણીઓ (લોકો) પોતે વશ થઈ જાય છે, પણ અમર્ષશૂન્ય જાણુસ, બીજાને આદર બતાવી શકતો નથી તથા અમર્ષશૂન્ય શત્રુ, બીજાને લય ઉપજાવી શકતો નથી. ’

પોતાના ઉત્સંગમાં મુગ્ધને રાખ્યા છતાં ચંદ્રમા મૃગલાંછન

કહેવાય છે અને નિષ્કુર રીતે ઘણા મૃગોને મારી નાખનાર કેસરી મૃગાધિપ ગણાય છે.

પછી સેનાપતિ તથા મિત્રોને સુમુખરાજાએ પરમ સંપત્તિ આપી, અને પ્રથમની જેમ તે તેમજ ખીજા મંત્રીઓને રાજ્ય ભારમાં જોડી દીધા. ન્યાય, ધર્મ અને સુખના આધારરૂપ એ રાજાએ રાજ્ય ચલાવતાં પ્રજા પણ તેવી ધર્મિષ્ઠ અને નિર્ભય થઈ રહી. તેના પ્રતાપ, પ્રભાવ, યશ અને કીર્તિ સર્વત્ર દૂર પ્રસર્યા અને સમસ્ત સંપત્તિ તેની સન્મુખ આવી.

એ પ્રમાણે ભોગવતી સાથે ભોગ ભોગવતાં કેટલોક કાલ જતાં એકદા દ્વારપાલે આવીને સભામાં રાજાને વિનંતી કરી કે— ‘હે સ્વામીન્ ! વીરપુરથી આવેલ પંડિત આપને મળવા ઇચ્છે છે.’ એટલે રાજાની આજ્ઞા થતાં તે તેને સભામાં લઈ આવ્યો. ત્યાં તે વિપ્ર પંડિતે રાજાને આશિષ આપતાં કહ્યું કે— ‘હે રાજાન્ ! સર્વજ્ઞ તારૂં કટ્યાણુ કરો, સૂર્ય (રવિ) તને આરોગ્ય આપો, સોમ (ચંદ્ર) શોભા, મંગલ, શત્રુનો જય કરો, બુધ, નિર્મળ જોધ અને બૃહસ્પતિ (ગુરુ) બુદ્ધિ આપો, શુક્ર, સૌભાગ્ય, શનિ, વિભુતા, રાહુ, પ્રતાપસમૂહ અને કેતુ કીર્તિ તથા સુખ આપો.’ એમ આશિષ દઈ, રાજાએ આપેલ આસનપર તે બેઠો. એટલે સ્વાગતાદિ પૂછીને રાજાએ તેને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તે બોલ્યો— ‘હે રાજાન્ ! અહીં સભામાં ન કહેવાય તેવું મારે તમને કહેવાનું છે, માટે બધાને વિસર્જન કરો, તો હું નિઃશંક થઈને પ્રયોજન કહી શકું.’ ત્યારે બ્રૂસંજ્ઞાથી બધા સભાસદોને રવાના કરીને રાજાએ પેલા ત્રણ મિત્રો તથા બે જુના મંત્રીને ત્યાં બેસારી, તેને કહેવાનું કહ્યું. એટલે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—

“લક્ષ્મીના એક નિધાન રૂપ તથા કિલ્લાની કુંડલીથી વીંટાયેલ એવું વીરપુર નામે નગર છે. શત્રુઓને ત્રાસ પમાડનાર નરસિંહ નામે ત્યાં રાજા હતો. જોકે તે સર્વ પ્રકારના રાજગુણોથી વખાણવા લાયક હતો, પરંતુ તે કૌલ (શાક્તિક) મતને અનુસરનારો હતો. તેને વીરમતી નામે ગુણીયલ પટરાણી હતી, અને

નામ પ્રમાણે ગુણવાન્ મહામતિ નામે પ્રધાન હતો. તે રાણીને અનુક્રમે વિનયી અને સાક્ષાત્ સૌભાગ્યલક્ષ્મી સમાન જયશ્રી નામે પુત્રી થઇ. વિધાતાએ ત્રણે જગતની સ્ત્રીઓના સાર ગુણો લઇને જ જાણે તેણીને બનાવી હતી, તેથી જયશ્રી આગળ તે બધી નિસ્સાર જેવી લાગતી હતી. યૌવનમાં તે એવી અદ્ભુત રૂપ સંપત્તિ પામી કે જેથી વિષ્ણુ લક્ષ્મીની અવજ્ઞા કરીને તેણીનું બહુમાન કરતો. એકદા વરની ચિંતાને માટે રાણીએ તેને રાજા પાસે મોકલી. એટલે તેણે સ્નેહથી ખોળામાં બેસારીને તેને માથામાં ચુંબન કર્યું. તે વખતે અષ્ટાંગ નિમિત્તને જાણનાર કોઇ બ્રાહ્મણ આવ્યો, અને આશિષ દઇને રાજાએ અપાવેલ આસનપર તે બેઠો. પછી સ્વાગત પ્રશ્ન તેમજ લાવેલ કૃણાદિથી તેને પ્રસન્ન કરીને તે કન્યા બતાવતાં રાજાએ તેને પૂછ્યું—‘ હે ચતુર ! આના લક્ષણો કેવા છે, ભવિષ્યમાં કેવા ગુણો એને પ્રાપ્ત થશે અને વર કેવો મળશે, તે કહે. ’ ત્યારે પુસ્તક ખોલીને નિમિત્તીયાએ રાજાને કહ્યું—‘ સ્ત્રીઓના સામાન્ય લક્ષણો તથા આના લક્ષણાદિ કહું છું, તે સાંભળો—

જો સ્ત્રીનું પગનું તળીયું ઉપ્પુ, રક્ત, પુષ્ટ, પચ્ચીનારહિત, કોમળ, સમાન, સ્નિગ્ધ અને જમીનપર બરાબર રહી શકે તેવું હોય, તો તેને ભોગની સામગ્રી મળે છે. જેની સૂપડા જેવી પગની એડી હોય, તે દાસી થાય, લાંબી હોય તે કોપવાળી થાય, જેનું પાદતલ વાંકું હોય, તે દરિદ્ર અને જેની એડી ઊંચત હોય, તે દુઃશીલા થાય. કુલટા રસ્તે જતી હોય, તો રજને તે ઉછાળે છે. ટુંકી, લાંબી, સ્થૂલ અને છુટી અંગુલિઓ પ્રશસ્ત ન ગણાય. જેના પગની એક પણ અંગુલિ હીન હોય, તે ગમે તેની સાથે પ્રાયઃ કલહ કરે છે. અંગુઠા કરતાં જેની તર્જની (અંગુઠા પાસેની) આંગળી લાંબી હોય, તે કન્યા દુરાચારિણી હોય. જેની અંગુલિ પૃથ્વીનો સ્પર્શ ન કરતી હોય, તે પતિને હિંતકારી ન થાય. જેનો સ્કંધ ઉંચો હોય તે કુલટા, અને સ્થૂલ હોય, તો ભાર ઊપાડનારી વાંકા સ્કંધવાળી વંધ્યા, અને સ્કંધે વાળ હોય તે દુઃખી થાય. સ્થૂલ શ્રીવા (ડોક) હોય તો વિધવા અને વાંકી હોય તો દાસી થાય; નસોવાળી હોય, તો વંધ્યા, ટુંકી હોય, તો નિર્ધન અને લાંબી

હોય તો તે કુલટા થાય. જેની હડપચી બે અંગુલ પ્રમાણુ, ગોળ, પુષ્ટ અને સુકોમલ હોય, તે પ્રશસ્ત, તથા સ્થૂલ, બે ભાગે, રોમવાળી તથા લાંબી હોય, તે અપ્રશસ્ત સમજવી. બત્રીશ દાંત હોય તે સુખ પામે, નીચલા ભાગમાં અધિક દાંત હોય, તે રમણી માતાનું ભક્ષણ કરનારી, નીચે ઉપર બે તે છુટા હોય, તો કુલટા અને ઉંચા નીચા હોય, તો પતિરહિત થાય. બે જીભ માંસલ (પુષ્ટ) હોય, તો દરિદ્ર થાય, વિશાલ અને લાંબી હોય, તો શોક કરાવે, અને શ્યામ હોય, તે યુવતિ, વર્ણુચ્છેદ કે કલહને પામે છે. બે નાસિકા વચમાં બેસી ગઈ હોય, આગળ સ્થૂલ, અગ્રભાગે દ્વિધા, અતિદીર્ઘ અને વિસ્તીર્ણ, સંકુચિત, અગ્રભાગે રક્ત હોય, તો વૈધવ્ય અને કલેશ આપે. જે સ્ત્રીના મૃગ, શશલા, મયૂર, વરાહ અને કમળના જેવા વશાલ નેત્ર હોય, તે વખાણાય છે, અને જેના સજલ તથા અતિરક્ત નેત્ર હોય, તે અવશ્ય કુલટા થાય, સ્ત્રીના, રોમવાળા, નસોવાળા, ટુંકા અને કુટિલ કાન નિંદનીય ગણાય, અને ત્રણ અંગુલિ પ્રમાણુ તથા નીચે નમી ગયું ન હોય એવું લલાટ, સ્ત્રીઓને સૌભાગ્ય આપે છે. એ પ્રમાણે અંગના કમથી સ્ત્રીના લક્ષણો બતાવ્યાં. હવે જેનું હસ્તતલ બહુ રેખાવાળું હોય, તે સ્ત્રી ભર્તારને મારે છે, જેનો સ્વર લૂખો હોય તથા હસ્તતલ વિવર્ણ અને રેખા રહિત હોય તે પણ દુઃખ ઉપજાવે છે. જેના હસ્તતલે અંકુશ, કુંડલ, ચક્ર, મયૂર અને છત્ર હોય, તે પુત્રવતી અને રાજાની રાણી થાય. જેની હસ્તરેખાઓમાં કિલ્લો, તોરણ, પદ્મ, પૂર્ણકુંડલ અને મંદિર હોય, તે દાસકુલની છતાં રાણી થાય. જેના હાથ કે પગમાં કળશ, આસન, અશ્વ, હાથી, રથ, લક્ષ્મી, વૃક્ષ, યૂપ, ખાણ, માલા, ચામર, કુંડલ, અંકુશ, યવ, શૈલ, ધ્વજ. શસ્ત્ર, મત્સ્ય, સ્વસ્તિક, વેદિકા, પંખો, શંખ, છત્ર, અને કમળ હોય, તે પુરૂષ રાજા થાય અને સ્ત્રી રાણી થાય. અંગુલના મૂલમાં બે પ્રસવની મોટી રેખાઓ હોય, તો પુત્રો અને સારી રમણીઓ આવે, તે બે વચમાં તૂટ્યા વિનાની લાંબી હોય, તો મોટું આયુષ્ય થાય અને વચમાં તૂટેલી અને ટુંકી હોય તો અદ્યપ આયુષ્ય થાય. જેના લાલમાં ત્રિશૂળ હોય, તે બધી સ્ત્રીઓની સ્વામિની થાય અને હસતાં જેના બેકપા

સ્વસ્તિક દેખાય તે પણ તેવીજ થાય. જેના રોમ, ગાત્ર અને કોપ કોમળ હોય, જેના વચન તથા કેશ મૃદુ હોય, જેના રોમ અને નિદ્રા અદ્ય હોય, તથા જેના આહાર, પરસેવો અને હાસ્ય અદ્ય હોય તેવી સ્ત્રી ભાગ્યથીજ મગી શકે. જે બહુ કૃશ, લાંબી, ટુંકી, સ્થુલ. શ્યામ. ચંપક કરતાં ગૌરી, કપિલા (પિંગલવર્ણી) હોઈ રોમ હોય, ઘર્ધર અવાજવાળી અંગના હોય, તે તજવા લાયક છે. જે બ્રહ્મી કે લલાટમાં મશક (તલ) હોય તો તે લક્ષ્મીવતી કે રાણી પણ થાય અને ડાબા ગાલપર હોય, તે મિષ્ટાન્નમાં પ્રેમાળ થાય. જે રક્ત તિલ લાંછન હૃદયમાં હોય, તે ધાન્ય, ધન અને સુખ સહિત રાજની માતા અથવા રાણી થાય, અને નાસાના અગ્રભાગ પર મશક હોય, તો પણ તે રાજમાતા કે રાણી થાય. જે નાસિકાના અગ્રભાગ પર કાજળવર્ણી મશક હોય, તો તે વ્યભિચારિણી અને હીન થાય, તથા ધન ધાન્યથી હીનને શ્યામ તલના લાંછન સહિત બે ગોળી હોય. મશક, તિલક કે લાંછન, કહેલ સ્થાનો વિના ડાબે પડખે અશુભ સમજવું, અને જમણે પડખે ઘણીવાર સ્ત્રીઓને કલેશકારી થાય છે. સુતાં અને હસતાં જેના સુખમાંથી લાળ પડતી હોય, બંને નેત્રમાં આંસુ આવતા હોય થતા બંને ગાલે ખાડા પડેલા હોય, તે જરૂર અસતી હોય. સ્વેચ્છાએ જતાં દૈવયોગે જેણીનું વસ્ત્ર પટપટાયમાન થાય તે અને જે હાસ્યસ્વભાવી તથા શબ્દ કરતી જતી હોય તે સ્ત્રી તજવા લાયક સમજવી. જે રાત્રે સુતાં જેમ તેમ ઊલે અને દાંત પીસે. તે સ્ત્રીનો નદી, પર્વત કે લતાદિના નામથી ત્યાગ કરવો. સ્ત્રીને ડાબે પડખે આવર્ત શુભ ન ગણાય, તે તેનો સંહાર કરનારા છે, તે ભાલમાં અગર જમણે પડખે હોય તો શુભ ગણાય. હવે સંગ્રહ કરીને કહે છે— જેની પિંગલવર્ણી આંખ, ગાલે ખાડા, ગધેડાની જેમ બહુ બકવાદ, સ્થૂલ મસ્તક, ઉંચા વાળ, લાંબા હોઠ, દીર્ઘ મુખ, છુટા દાંત, લાંબા હોઠ અને જીભ, શુષ્ક શરીર, બ્રહ્મી સાથે મળેલ, ઉંચે બહુ હાસ્ય, મોટી નાસિકા હોય તે બ્રહ્મ શીલ અને સુતના સુખરહિત હોય, માટે તે કન્યા વર્જનીય બતાવેલ છે. જેના ઉર પુષ્ટ, ગાલ ભરેલા, સરખા શ્વેત દાંત, પક્ષના પત્ર જેવી વિશાળ આંખ, ખિંખ

જેવા હોઠ, ઉન્નત નાસિકા, હાથીના જેવી ગતિ, દક્ષિણાવર્ત નાભિ, કોમળ અંગ, મનોહર બ્રગુટી, હાસ્યથી કમલ સમાન મુખ, સુસ્વર, સારા કેશ હોય, તે પુત્રવતી અને સુલગા સ્ત્રી સમજવી, તેનો પતિ પ્રાયઃ રાજા થાય. જે દેવ, ગુરૂ, માબાપ, સાસુ, સસરાની ભક્તિ કરનાર, ભાઈ, બાંધવોપર સ્નિગ્ધ, ધર્મ, ગૃહાચારને જાણનાર, આલસ્યરહિત, વિનય, ઔચિત્યમાં દક્ષ, ગીતાદિકલા તથા રસોઈ વિગેરે વિજ્ઞાન તથા શીલને ધારણ કરનાર સ્ત્રી લક્ષણ રહિત છતાં મુખ પામે છે અને લક્ષણ રહિત છતાં ઉક્ત ગુણોથી રહિત હોય તે અયોગ્ય છે.

એ પ્રમાણે સ્ત્રીનાં સામાન્ય લક્ષણ અને અને અલક્ષણ સાંભળી રાજાએ આશ્ચર્ય તથા આનંદ પામીને નૈમિત્તિકને કહ્યું—‘ હે સુર ! કંઈક વિશેષ જ્ઞાન સાંભળવા ઇચ્છું છું. કન્યાના લક્ષણાદિ કહે, કે જેથી આશ્રમ સફલ થાય. ’ ત્યારે નિમિત્તીયો બોલ્યો—‘ હે રાજા ! આ કન્યા સુલક્ષણ છે, એ કલ્પલતાની જેમ પતિ વિગેરેને અભીષ્ટ આપનાર થશે, એના હાથ, પગ ચક્રાદિથી અંકિત છે અને ભાલમાં સ્વસ્તિક છે. જે એ કન્યાને પરણશે, તે બધા રાજાઓને સેવનીય થશે. વળી એ પુત્રવતી, દેવ, ગુરૂની ભક્ત, યશસ્વતી, સુશીલા, મુખ સહિત અને ભર્તાને સદા ઇષ્ટ થશે. ’ એમ સાંભળીને પ્રમોદ પામતા રાજાએ તેને દાન દઈ, વિસર્જન કરી, દિન કૃત્ય સાધીને રાત્રે પ્રિયાસહિત શયન કર્યું. અને રાત્રીના છેલ્લા પહોરે નિદ્રા તણને તેણે વિચાર કર્યો કે—‘ આ સર્વ લક્ષણવાળી કન્યા, કયા ભાગ્યશાળીને આપવી ? અહો ! જેને હું એ આપીશ, તેની મારે સેવા કરવી પડશે, કારણકે જ્ઞાનીનું વચન મિથ્યા ન થાય, પોતે ઉત્પન્ન કરેલ, યતનથી ઉછરેલ, અભીષ્ટ અને પાલન કરાયેલ છતાં કૃપણની લક્ષ્મીની જેમ પુત્રી, પરનેજ ઉપકાર કરે છે. અહા ! દૈવને ધિક્કાર છે, કે જેણે આને મારી પુત્રી પણે ઉત્તમ કરી. જો મારી ભાર્યા બનાવી હોત, તો હું જગતને જીતનાર થાત. અથવા તો આ બાલા અત્યારે મને આધીનજ છે. જો હું પોતે એને પરણું, તો મારી પોતાની વસ્તુમાં કોણ અટકાવનાર છે ? પોતે ઉત્તમ કરેલ, ઉછેરીને મોટી કરેલ તથા રૂપમાં દેવાંગના કરતાં

ચડીયાતી, કદપલતાની જેમ એનું લોગ કલ હું શા માટે ન લઉં ?
 જો સ્ત્રીના લોગમાં દોષ હોય, તો પોતાની અને પારકી કોણ ? અને
 જો આત્માને તૃપ્તિ નથી તો પારકી અને પોતાની કોણ ? પોતાની
 કે પારકી સ્ત્રીમાં પંચકલ કંઈ વધેશ નથી. તો કન્યા લોગવ-
 વામાં શા દોષ છે ? વળી સુખના ધર્નોક્તિથી મોહિત થયેલા જને-
 એ એમાં દોષ જોયો છે. વળી સુખના એક સ્થાનરૂપ અને પ્રેમપાત્ર
 પ્રેમદાનું તો અપમાન નજ થાય. 'એમ ધારી રાજાએ તેણીની
 અનુમતિ લેવાની ઇચ્છા કરી અને કહ્યું—' હે રમણી ! જો તારી
 અનુમતિ હોય તો હું જયશ્રીને પરણું; અને તે પછી સર્વ રાજા
 એની જયશ્રીને સ્વાધીન કરું. ' એટલે કાન આડે હાથ દઈને તે
 બોલી—' હે સ્વામિન્ ! લોકશાસ્ત્રથી વીરૂદ્ધ અને બંને લવને હું
 નાર એવું વચન કેમ બોલો છો ? ' ત્યારે નૈમિત્તિકનું વચન કહીને
 રાજા બોલ્યો—' તમે બહુ રમણીઓ છતાં લાંબા વખતે પણ
 પુત્ર ન થયો, આ એક કારણ છે. પુત્ર વિના મારી પાછળ રાજ્ય
 કોણ ચલાવશે ? નૈમિત્તિકે એને પુત્રવતી કહેલ છે, તો પ્રભુ માટે
 હું એને ઇચ્છું છું. વળી વેદમાં સંલગાય છે કે બ્રહ્માએ પુત્રીને
 નથી લોગવી શું ? દ્વૈપાયને, પુત્રવધૂઓને લોગવી. માટે એ શાસ્ત્ર
 વિરૂદ્ધ નથી. અને વળી એ ઇષ્ટ પુત્રીની સાથે આપણો, એમ કરતાં
 બિયોગ ન થાય. સુનિશ્ચિત હિતકારી કામમાં લોકોક્તિને કોણ જા-
 ભુકારે છે ? કહ્યું છે કે—

“ સર્વથા સ્વહિતમાચરણીયં, કિંકરિપ્યતિજનો બહુજલ્પઃ

વિદ્યતે સ નહિ કશ્ચિદુપાયઃ સર્વલોકપરિતોષક રોયઃ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—' સર્વથા પોતાનું હિત સાધવું, બહુ બોલવાનું શું કરવાના
 હતા. એવો કોઈ ઉપાય નથી કે જેથી બધા લોકોને સંતુષ્ટ કરી શકાય. '

તમે સપત્નીનો લય લાવશો નહીં. બધા તારે અને મારે વશ
 છે. તારી અનુમતિ માગું છું, તારા સ્નેહથી જ હું નિર્ભય રાહી છું. '
 ત્યારે—' આને સમજાવવાને હું સમર્થ નથી, મંત્રીઓ સમજા-
 વશે. ' એમ ચિંતવીને રાણી બોલી—' આ બાબતમાં મંત્રીઓની
 સલાહ લેવી જોઈએ. રોગીનો મિત્ર વૈદ્ય, લવયી ઉદ્દેગ પામનારનો
 મિત્ર મુનિ, ગૃહસ્થ અને કામીનો મિત્ર પત્ની અને રાજાનો મિત્ર
 પ્રધાન છે. કહ્યું છે કે—

“ સ વિસ્ત્રા સાધુ ન શાસ્ત્રિયોઽધિય, હિતે : સંગૃણુતે સર્કિપ્રમુઃ ।
સદાનુકુલેષ્વિહં કુર્વતે રતિં, નૃપેષ્વ્રમાત્યેષુ ન સર્વસંપદઃ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—જે સ્વામીને બરાબર હિત શિક્ષા આપે, તે કુમિત્ર અને હિત ન સાંભળે, તે કુસ્વામી. જે રાજા અને મંત્રી સદા અનુકૂલ હોય, તે સર્વસંપદાઓ આવીને પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે પ્રભાતકૃત્ય કરીને રાજા, જે સભામાં રાજસભામાં બેઠો, તેવામી વીરભતીએ દાસી મારકુતે મંત્રીમતી નિવેદન કર્યું. એટલે— ‘હું યથાશક્તિ ઉમ્મીય લઘશ’ એમ કહીને તે રાજા પાસે ગયો અને યથાચિત્ત સ્થાને બેઠો. સભા એ રાજ્યનું ભૂષણ છે. પછી પોતાની કાંઈ સિદ્ધિને માટે મંત્રી વિએરેની અનુમતિ લેવા જતાં રાજા બોલ્યો ‘પ્રજા, રાજાના કયા સ્થાને ગણાય ?’ ત્યારે તેના અભિપ્રાયને સમજતાં મંત્રી કંઈ પણ ન બોલ્યો, તેવામાં શૂર સેનાપતિએ કહ્યું કે— ‘પ્રજા, તમારા સંતાન સમાન ગણાય.’ રાજાએ કહ્યું— ‘તો તમારી પુત્રીને પરણતાં મને દોષ લાગે કે નહિ ?’ સેનાપતિ બોલ્યો— ‘દોષ ન લાગે.’ ત્યારે રાજાએ કહ્યું— ‘તો સ્વપુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરતાં પણ દોષ નથી. રાજાના સંતાનપણાના સાદૃશ્યથી હું પુત્રીનું પાણિ ગ્રહણ કરું છું.’ એટલે સેનાપતિ કહ્યું— ‘સ્વામિન ! આ અવાચ્ય (ન બોલવાનું) શું બોલો છો ?’ મંત્રી જનોમાં પણ જે અકૃત્ય છે, તે માત્ર આયત્તે સંતર્પણ બરોબર છે. મોટા રાજાએ પણ લોકો પવાદનું કામ કરે. એક અભિમાત્ર છિદ્રથી પણ વહાણ શું સમુદ્રમાં ફળી જાય નથી ? મંત્રી મારી રૂપવતી, લાવણ્યવતી અને સારા લક્ષણવાળી થણી સેનાપતિ, તે કુલીન કાંતાઓને પરણીને આ અકૃત્યથી વિરામ પામ. જેમ જીવને ઇન્દ્રિયાદિક, તેમ રાજ્યના, નય, પ્રતાપ, સુખતા, વિવેક, કીર્તિ, કોશ, બલ, યશ, મંત્ર અને શક્તિ—જે સર્વ પ્રાણ છે. રાજ્ય, જીવિત અને ધનથી પણ ધીર જનો જે સુભાગ કીર્તિને અત્યંત સ્થિર બનાવવા મથે છે, અપવાદ અપાવનાર સૌની અંતર, એ પોતાની કીર્તિને શા માટે મલિન કરે છે ? એ રીતે ઉપદેશપૂર્વક રાજાને કોધાગ્નિ વધારે જવલંત થયો. સર્પને દુધ પાવાથી તેના વિષમાં વધારો થાય છે. સેનાપતિનું કથન,

પોતાના અભિપ્રાયથી પ્રિદ્ધ સમજીને રાજા ક્રોધાતુર થઇને બોલ્યો—
 ‘ હે મૂઢ ! તું પોતાનું કથન પણ કેમ સમજતો નથી ? હે દુષ્ટ !
 મારી સમક્ષ પણ આવું વચન બોલ્યો, માટે તું નિશ્ચય કરવા યોગ્ય
 છે. ’ એમ કહેતાં ક્રોધાચ્છાદિત થઇ રાજાએ તેને બંધાવીને કેદખા-
 નામાં નખાવી દીધો. પછી એકાંતમાં મંત્રીની અનુમતિ લેવાને નૈમિ-
 ત્તિકનું કથન વિસ્તારથી અને પોતાનો અભિપ્રાય રાજાએ તેને કહી
 સંભળાવ્યો. એટલે સેનાપતિને થયેલ દંડ જોઈ, રાજાને કૌલધર્મી
 જાણતા અને ઉપાયમાં ચતુર મંત્રીએ કાલક્ષેપ કરાવવાની ઇચ્છાથી
 રાજાને કહ્યું—“ રંભા કરતાં પણ રૂપાળી આ કન્યાને પરણવાને તું જ
 લાયક છે. ઘરે ઉત્પન્ન થયેલ પોતાની કામધેનુને કોણ વેચે ? લોકોજ
 કેવળ હુમ્મુખ છે, કે જેથી ગમે તેમ બોલ્યા કરે છે. માટે હે સ્વા-
 મિન્ ! કાર્યસિદ્ધિ થાય, તેવો ઉપાય બતાવું અને લોકો પણ બો-
 લતા બંધ થાય. સાંભળો— ‘ હે રાજન્ ! છ મહિના સુધી એ કન્યા
 મારે ઘરે આપો. તારાજ દાસ-દાસીઓ એની સંભાળ રાખશે.
 એટલે મંત્રીએ આ પોતાની પુત્રી, લાલનાદિ કોડ પૂરા કરવાને સં-
 તાન રહિત રાણીને જન્મદિનથી આપી હતી. અત્યારે તે યૌવન
 પામી, તેથી તેને પરણાવવાને પાછી લીધી. ’ એ પ્રમાણે એકવાર
 લોકવાયકા લલે પ્રસિદ્ધ થાય. અવસરે બીજો વર ન મળવાથી તે
 તનેજ આપીશ. એમ પરણવા જતાં ઇષ્ટસિદ્ધિ થતાં પણ તું નિંદા
 પાત્ર નહિ થાય. ”

આ પ્રમાણે સાંભળતાં રાજાએ મંત્રીના વખાણ કરતાં તેજ
 પ્રમાણે કયું. આવા કાર્યોમાંજ મંત્રીઓની મતિ સફલ થાય છે.
 કારણ કે—

“ ઉદન્વચ્છિન્ના મૂઃ સ ચ નિધિરપાં મોજનશતં,
 સદા પાન્થઃ પૂષા ગગન પરિમાણં કલયસિ ।
 इति प्रायोभावाः स्फुरदवधिसुद्रामुकुलिताः
 सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ” ॥ ૧ ॥

અર્થ— ‘ સમુદ્રથી લેદાયેલ ભૂમિ અને સમુદ્ર, પાણીનું પરિમાણ, મુ-
 સાફર સો યોજનનું પરિમાણ અને સૂર્ય, ગગનનું પરિમાણ જાણે છે. આ બધા

પદાર્થો પ્રાયઃ અવધિની મુદ્રાથી બંધાયેલા છે, પરંતુ સજ્જનોની બુદ્ધિનો વિકાસ તો નિરવધિ થઈને વિજયવંત વર્તે છે. ’

એકદા શંકા લાવતા રાજાએ, ઇષ્ટધાતક અને શલ્યરૂપ તે સેનાપતિને મારવાને માતંગને આદેશ કર્યો. તે વાત પોતાની બુદ્ધિથી જાણીને મંત્રીએ ઘણું દ્રવ્ય આપી, માતંગ પાસેથી તેને છોડાવી પોતાના ઘરે ગુપ્ત રાખ્યો. અને માતંગે તેવા પ્રકારનું લેખ્ય-મય શિર પોતાની બુદ્ધિથી બનાવી, દૂરથી રાજાને સાંજે તે બતાવતાં છેતરી લીધો. હવે પોતાની સુતાની કામનાથી તમ થયેલ રાજા દિવસોને ગણતો, પડિતોએ સમજાવતાં પણ તે કોઈ રીતે સમજી શકી નહિ.

એક વખતે મંત્રી, સેનાપતિ અને વીરમતી રાણી એકાંતમાં ભેગા થઈને પરિણામે હિતકર કાર્યનો વિચાર કરવા લાગ્યા. તેમાં રાણી બોલી—‘ હે મંત્રિન્ ! એ અબોધ્યરાજાને જો તું બોધ પમાડી ન શક્યો, તો બીજા ઉપાયની શોધ કર. ’ સેનાપતિ બોલ્યો—‘ પોતે મરવું અથવા મારવું, પણ વિશ્વ નિંદનીય રાજાનું આ અકૃત્ય સહન નહિ થઈ શકે. ’ મંત્રી બોલ્યો—‘ પોતે મરવું કે રાજાને મારવું, તે પણ ધર્મજ્ઞ જનને યુક્ત નથી, અને તેમાં ભવિષ્યનું હિત નથી. પરંતુ બીજા રાજાને સ્થાપીને તેને કન્યા આપવી. અને તેને આશરે પ્રજા સહિત આપણે સુખે રહીએ. પણ તેવો કોઈ યોગ્ય કુલીન, બલવાન, ન્યાય, ધર્મ અને ગુણયુક્ત યુવાનની શોધ કરવી જોઈએ કે જે એને જીતવાને સમર્થ થાય. હાથી સૈન્યનો અધિપતિ શીલ, મંગલ કોટવાળ, અને સિદ્ધહૃત મારે વશ છે, માટે એ કામ હુકર નથી. આપણે હૃતને બોલાવીને તેવા પુરૂષોનો સંભવ પૂછીએ. તેણે બહુ જોયું છે, તેથી જો જાણતો હોય, તો તમારું ધારેલું થાય. ’ એટલે રાણી અને સેનાપતિએ કબૂલ કરતાં તેણે હૃતને ગુપ્ત રીતે બોલાવ્યો, અને તે વાત પૂછતાં હૃત બોલ્યો:—

“ ચંદ્રપુરમાં સર્વ ગુણયુક્ત, પોતાના ભાગ્યથી રાજ્યલક્ષ્મી મેળવનાર અને દેવતાનો મિત્ર એવો સુમુખ નામે યુવાન રાજા છે. ગુણનો સમુદ્ર અને તેજમાં સૂર્ય કરતાં અધિક એવા તે રાજાની

આગળ, અન્ય રાજાઓ કુવા જેવા કે તારાઓ જેવા લાગે છે. જેની માત્ર દૃષ્ટિથી પ્રેરાયલા ચિત્રસુલટોએ વશ કરેલા ક્ષત્રીઓ, તેના કિંકર જેવા બની ગયા છે, તે તમારું ધ્વનિહીન સાધે તેમ છે, એટલે રાજાને શંકા ન થાય તેમ મને ।મત્રને બોલાવીને હર્ષિત, થયેલ મંત્રી વિગેરેએ બધું સમજાવ્યું. આ કાર્ય અન્યને અસાધ્ય ધારી, આદરથી મને વીનવીને તને બોલાવવા વિચક્ષણ એવા મને અહીં મોકલ્યો છે. અન્ય શંકા નિવારવાને મંત્રીએ રાજાને જણાવી પોતે અને રાજાએ પણ વિવાહની તૈયારી કરાવી. અહીં આવતાં, તને જોઈને મારા જન્મને સફલ માનું છું. માટે હવે ત્યાં આવી જયશ્રીને પરણીને જયલક્ષ્મીને વશ કર. તું વીરપુરમાં આવીશ, એટલે તે કૌલ રાજા ભાગી જશે, અને રાજ્યશ્રી તથા જયશ્રી સનાથ થશે. તે સામાન્ય સ્ત્રી માત્ર ન ધારજે, પણ ગુણોથી તે ત્રણે જગતમાં, શ્રેષ્ઠ છે, જેને બનાવવાની ઇચ્છા થતાં વિધાતાએ અબ્યાસને માટે દેવાંગનાઓ બનાવી. જેમ લક્ષ્મી વડે હરિની, તેમ તેજ પત્નીથી તારી રૂપસંપત્તિ કૃતાર્થ થવાની છે. હરિને લક્ષ્મીની જેમ, તે બીજા કોઈની પત્ની થવાને લાયક નથી. તેણી વીના રાજ્ય લક્ષ્મીથી તું જગતનો ઉપકાર કરતાં પણ શોભતો નથી. જળવૃષ્ટિથી વસુધાને તૃપ્ત કર્યા છતાં મેઘ, વીજળી વિના શોભતો નથી. અથવા તો પ્રજાની અનુકંપાના મુખ્ય ફલમાં પ્રવૃત્ત થયેલ તું તેને પ્રસંગથી પામી શકીશ, પૃથ્વીને શીતલ કરવા ઉન્નતિ પામતો મેઘ, શું આકાશમાં વીજળીથી સંયોગ પામતો નથી ? હેસુર ! કાર્યનો સાર તને મેં કહી બતાવ્યો, માટે એ તારું પોતાનું જ કામ સમજ લે. ' એ પ્રભાણે બ્રાહ્મણનું કથન સાંભળી રાજાએ મંત્રી વિગેરેના મુખ તરફ જોયું. ત્યારે મંત્રી બોલ્યો— 'હે નય પથજ્ઞ ! ષટ ગુણોથી પૂર્ણ તને કહેવાનું શું હોય ? પ્રજાના હિતને માટેજ તમારા જેવા પૃથ્વીપર અવતાર લે છે. વીરપુરની પ્રજાને માટે કૌલ રાજાનું મથન કરતાં તું જયશ્રીને પામીશ. દેવોને માટે સમુદ્રનું મથન કરતાં હરિને શું લક્ષ્મી ન વરી ? ઉત્સાહી પુરૂષોને પરકાર્ય સાધતાં વિલંબ કરવો, તે કલંક રૂપ છે. ' તે વખતે યુવરાજ વિગેરેએ હુકાર કરવાથી તે અર્થને

વધારે મજબૂત કર્યો. પછી સભા વિસર્જ કરી, દૈનિક કૃત્ય આચરીને શુભ અવસરે રાખ, સૈન્ય અને તે વિપ્ર સહિત તરત વીરપુર તરફ ચાલ્યો. કાર્ય કરવામાં વિલંબ ન કરવો તે જ્યેષ્ઠનું લક્ષણ છે. હવે વીરપુરની નજીક આવતાં તેણે તે રાજાને દૂત મોકલ્યો, અને તે જઈ નમન કરીને રાજાને કહેવા લાગ્યો—

“ નય અને પરાક્રમમાં પ્રવીણ સુમુખ નામે રાજા તારા દેશના સીમાડામાં આવેલ છે, તે જયની ઈચ્છાથી તને આદેશ કરે છે કે—‘ હે રાજા ! જયશ્રી કન્યા, મને આપીને મારી સેવા કર, અને તું નાલાયક તથા નાસ્તિક છતાં પિતાએ આપેલ રાજ્ય ભોગવ. જે તેમ ન કરે, તો રણભૂમિમાં ખંને જયશ્રી આપ; પછી એમ ન બોલજે કે મને કહેવરાવ્યું નહિ. કારણ કે મહાપુરુષ છલથી ઘાત કરનાર ન હોય. ’ એટલે ક્રોધાયમાન થયેલ રાજા બોલ્યો— ‘ એ સુમુખ રાજા કોણ છે ? કે જે વિમુખ છતાં સંગ્રામમાં આવવાને મારી આગળ સમર્થ થાય. જેની આગળ વૈરીઓનું અસ્તિત્વનથી, તે હું નાસ્તિક છું. જે એક ક્ષણ પણ રણાંગણમાં ઉભો રહે, તેની હું ઉમેદ પૂરી કરું. ’ ત્યારે દૂત સંતુષ્ટ થઈને વિચારવા લાગ્યો કે— ‘ આની દૈવાધીન વાણીથી મારા સ્વામીની યુદ્ધની ઉમેદ જરૂર પૂરી થશે. ’ પછી તેણે કહ્યું કે— ‘ જે એમ હોય તો જુદગર્જના મૂકી દો અને યુદ્ધને માટે સત્વર સજ્જ થાઓ. આવા કામમાં વિલંબ કરવો એ કાયરતા છે. ’ ત્યારે રાજાએ કહ્યું— ‘ તું જા અને હું આ આવ્યો. ’ એમ કહીને તેણે પોતાનું સૈન્ય એકત્ર કરવા ઉતાવળથી રણભેરી વગડાવી. હવે દૂતે જઈને તે બધું સુમુખ રાજાને કહી સંભળાવ્યું. એવામાં નરસિંહ રાજા પણ સૈન્ય સહિત તરત નગરથી બહાર નીકળ્યો અને વાઘનાદથી તથા હાથીઓના ગર્જનથી દિશાઓને બધિર બનાવતો અને અશ્વોના પદાધાતથી તેમજ રથચક્રોથી પૃથ્વીને કંપાવતો તે આવ્યો. પોતાના દેશથી દૂર છતાં રણોત્સાહથી તે તરત સીમાડામાં આવી પહોંચ્યો. શત્રુએ કરેલ પોતાના દેશનું દબાણ કયો વીરમાની સહન કરે ? ત્યાં હાસ્તિકો (ગજસવારો) હસ્તિકો સાથે, અસવારો અસવારો સાથે, યોધાઓ,

યોધાઓ સાથે અને રથકારો, રથકારો સાથે મળ્યા. તે વખતે રજથી સૂર્ય આચ્છાદિત થઈ જતાં શસ્ત્રોના તેજથી આકાશ પ્રકાશિત થતાં તેમના વાજાંત્રોથી દિશાઓ ગાજતાં યુદ્ધ શરૂ થયું. રણમેદા-નમાં ફૂદી પડેલા સુલટો તરવારો, ભાલા, ખાણો, મુઠ્ઠાગરો, ગદાઓ, ચક્રો, યદિઓ અને મુદિઓ થી શત્રુઓને મારવા લાગ્યા. શૂરવીરોએ પાડેલ હાથીઓ, અશ્વો, યોધાઓ અને ભાંગેલા રથોથી પૃથ્વી, દુઃખે સંચરી શકાય તેવી થતાં તે યુદ્ધ વિશ્વને ભયંકર થઈ પડ્યું. ત્યાં આ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલતું હતું, તે વખતે મંત્રી, શીલ અને સેનાપતિ વિગેરે, કેટલાક સૈનિકો સાથે અલગ થઈ, નગરમાં જઈ સંકેતથી સાથે મળ્યા અને ભંડાર તથા કિલ્લા વિગેરેનો કબજો લઈને નગરદ્વારમાં યુદ્ધ કરવાને ઉભા રહ્યા. હવે અહીં સુમુખના સૈનિકોએ નરસિંહના લશ્કરને ભાંગતાં તે રણાંગણથી ખસીને કિલ્લા નો અશ્રય લેવાની બુદ્ધિથી નગરમાં પેઠો, ત્યાં શૂર અને શીલ વિગેરેએ અટકાવ્યો, તેમને ફરી ગયેલા બાણી, શત્રુના સૈન્યથી પરાલવ પામતો તે અદ્ય પરિવાર સાથે લઈને ભાગી ગયો. દીન અને શરણુ રહિત તે ગિરિકૂટ પર્વત પર વનેચરો સાથે જીંપડું બંધીને રહ્યો. તે નાઠો, એટલે તેની ઉપેક્ષા કરી, મળેલા તે મંત્રી વિગેરેનો સત્કાર કરીને તેમની સાથે સુમુખ રાજાએ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી પૂર્વ રાજાના સિંહાસનપર તેને બેસારી મંત્રી વિગેરેએ વીરપુરના રાજ્યપર તેનો અભિષેક કર્યો. રાજાની અનુમતિથી તે મંત્રી વિગેરે સ્વામિ ભક્તિને લીધે નરસિંહ રાજાને સ્ત્રીઓ અને ખબનો મોકલી દીધો. તેથી હર્ષિત થઈ, ગામડું વસાવી, તે સુમુખની આજ્ઞાથી ત્યાં પત્નીઓ સાથે સુખે રહેવા લાગ્યો. પંડિતો સમયના બાણ હોય છે, પરંતુ તે વીરમતી રાણી નાસ્તિક પતિને અનુસરી નહી. દુઃખથી મરણને ઈચ્છતી તેને કોઈ સુવ્રતા સાધ્વીએ બોધ આપ્યો. એટલે સંવેગથી સંસારસુખની આશા તણ, મંત્રીને પોતાની પુત્રી સોંપીને તેણે જૈન દીક્ષા લીધી. પછી મહા-બુદ્ધિ મંત્રીએ પૂર્વે બુદ્ધિથી વશ કરેલ જયશ્રીને, શુભ લગ્ને સુમુખ રાજાને આપી. એટલે મોટા ઓચવથી દેવોને પણ દુર્લભ એવી તે કન્યાને પરણીને તે અન્યોન્ય પ્રેમ સંકાતી (મિશ્રણ) થી તેણીની

સાથે સ્વેચ્છાએ સદા રમવા લાગ્યો. તેણીના દર્શનથી રાજાને જે પ્રીતિ થતી, તે પ્રીતિથી તે, રાંભાના સંલોગ સંબંધી ઇંદ્રના સુખને પણ જીતી લેતો હતો. અને તેની સાથે લોગવિલાસ કરતાં જે તેને સુખ થતું, તેના ગુણોનીજેમ તેની તો ઉપમાજ ન હતી. હવે મહાબુદ્ધિ મંત્રી, શૂર સેનાપતિ, શીલ હસ્તિનો સેનાનાયક, મંગલ કોટવાલ, અને સિદ્ધહત પ્રાદાણ એબધા ધર્મ-પક્ષમાં રહેલા અને ઉપકારી હોવાથી રાજાએ તેમને મોટા સંપત્તિવાળા બનાવ્યા. પોતપોતાના પદે નીમાયેલા તે આનંદથી રાજ્ય કારભાર ચલાવતા અને રાજા, દેશ તથા ખજાના વિગેરેથી દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામ્યો. હવે કેટલોક વખત જતાં એકદા તક્ષશિલાનગર, રાજાની મૂલ રાજધાનીથી એક ઉંટવાળો આવ્યો. રાજાની આજ્ઞાથી સભામાં આવી, રાજાને નમીને રાજાએ અપાવેલ આસન પર તે બેઠો. સ્વાગત કુશલાદિ પ્રશ્નોથી પ્રસન્ન થયેલ તેણે નિવેદન કરીને રાજાને વિજ્ઞપિપત્રિકા આપી, એટલે તે ખોલીને વાંચવા લાગ્યો:—

“સ્વસ્તિશ્રી વીરપુર સુસ્થાને શ્રીસુમુખ રાજાને તક્ષશિલાથી સુમતિ નામે મંત્રી નમન કરીને વીનંતિ કરે છે કે—તમારા પ્રસાદથી અહીં કુશલ છે, આપની કુશલતા જણાવવા મહેરબાની કરશે. વિશેષમાં આપના ભાગ્યની અધિકતા સાંભળવાથી અમારા કણોને નિરંતર અમૃતનું સિંચન થાય છે, છતાં હે સ્વામિન્ ! આપના દર્શનરૂપ ક્ષુધાથી અમારાં નેત્રો સંતાપ પામે છે, કીર્તિમતી રાણીએ સ્નાનાદિ શરીર સંસ્કાર તજી દીધા છે. યોગિની જેમ પરમ તત્ત્વનું ધ્યાન કરે, તેમ એક તમનેજ ચિંતવતી તે લોચનજળથી હૃદયને સિંચન કર્યા છતાં બહુ સંતાપ પામે છે. દુર્વાર વિરહાગ્નિથી સર્વાંગે બળતી તે તમારા સંગમરૂપ ઔષધ વિના અત્યારે પ્રાણસંદેહને પ્રાપ્ત થઈ છે. તેણીના જીવનનો ઉપાય તમે પોતે જાણો છો, એટલે શું કહેવું ? અને વળી સૂરતેજ રાજાને જે તમે અધિકારી બનાવ્યો છે, તે સ્વામી વિનાનું રાજ્ય જાણીને અત્યારે છળ શોધ્યા કરે છે, સ્ત્રી પશુઓના હરણથી તે અનેક રીતે ઉપદ્રવ કરે છે. આપની આજ્ઞાથી હું તેની સાથે લડવા ઇચ્છું છું, પરંતુ તે અતિ પ્રયત્ન હોવાથી જીત મળવાનો સંશય છે. માટે હે તાત ! તમે સત્વર

અહીં આવી, હે રાજન્ ! પ્રબળને સુખ પમાડો. પૌર લોકો સહિત સુખી રાજવર્ગ આપને નમન કરે છે. ઇતિ મંગલમ્. ”

એ પ્રમાણે વિજ્ઞાસિનો અર્થ અવધારી, શત્રુપર ક્રોધ લાવી, પત્ની અને પ્રબળને સુખી કરવાને તે ઉત્કંઠિત થયો. પછી મંત્રીઓ સાથે મસલત ચલાવી, તે રાજ્યની સુવ્યવસ્થા કરી, જયશ્રીની સાથે તે તરત ચંદ્રપુરમાં આવ્યો. ત્યાં રાજ્યની સંભાળ કરનારને શીખા-મણુ આપી, ભોગવતીને સાથે લઈને તક્ષશિલા તરફ ચાલ્યો. રસ્તામાં સૈન્યોથી પૃથ્વીને દબાવતો, સરોવરોને સોસાવતો અને રજથી દિશાઓને આચ્છાદન કરતો તે તક્ષશિલા આગળ આવ્યો. ત્યાં મંત્રી, સામંત, અને પૌર જનોથી સત્કાર પામતા રાજાએ નગરીમાં પ્રવેશ કરીને સર્વજનોને અતુલ આનંદ ઉપજાવ્યો, અને અવસરે તેણે કીર્તિમતી પ્રિયાને આલિંગન આપતાં અને ભોગવિલાસ કરતાં આનંદ પમાડ્યો. એકદા તેણે પોતે ચતુરંગ સેના લઈ જઈને પંડિતમાની સૂરતેજને રણાંગણમાં બોલાવ્યો. ત્યાં લાંબો વખત ઘોર યુદ્ધ કરી, તેના લશ્કરને ભાંગીને દ્વંદ્વ યુદ્ધથી લડતાં સુમુખે તેને બાંધી લીધો. એટલે—‘તુંજ મારે શરણુ છે’ એમ બોલતા તેને મુક્ત કરી, તેની રાજધાનીમાં જઈને સુમુખે તેને સત્કારપૂર્વક સેવક બનાવ્યો, પછી સૂરતેજે, ઉત્તેજસ્વી નર-રત્ન સુમુખને, સ્ત્રીના સર્વસ્વ ગુણને ધારણ કરનાર પોતાની પ્રીતિ-મતી કન્યા આપી. ત્યારબાદ તેની ભેટ સ્વીકારી પ્રિયાસહિત પોતાની નગરીમાં આવીને સુમુખ રાજાએ સમુદ્રપર્યંત પૃથ્વીનું રાજ્ય કર્યું. તેણે બધા રાજાઓને કર આપનાર બનાવ્યા અને પ્રબળને કર મુક્ત કરી, તથા દાનથી તેણે યાચકોને શ્રીમંત બનાવી દીધા. તેના વૈરી રાજાઓએ રણાંગણમાં માત્ર તૃણથી પોતાનું ગૌરવ માની લીધું. તથા કેટલાક સત્રુઓએ વનમાં કંદ ફલાદિ-કથી પારણ કરતાં ગૌરવ માન્યું. પોતે એકાકી અને વિદેશમાં હોવા છતાં ત્રણ કન્યા અને રાજ્યની પ્રાપ્તિથી પોતાના પુણ્યનો નિર્ણય કરીને તેણે પુણ્ય કરવામાં વધારે પ્રીતિ કરી. પછી પ્રથ-મની જેમ મંત્રી વિગેરે મિત્રોને રાજ્યકારભાર સોંપી તે નિઃશંક થઈને ભોગવિલાસ કરવા બેઠ્યો, તે ચારે રમણીઓ સાથે તે

ત્રેમથી અધિક રમવા લાગ્યો, અને તેના કીર્તિ તથા પ્રતાપ દશે દિશામાં રમવા (પ્રસરવા) લાગ્યા.

એકદા સૂરતેજ રાજા તેણે કરેલ અભિભવને યાદ કરતાં, સદ્ગુરૂ પાસે ધર્મ સાંભળીને પ્રતિબોધ પામ્યો, અને અત્યંત વૈરાગ્ય થતાં પોતે પુત્ર સહિત હોવાથી સુમુખ જમાઈને રાજ્ય આપીને દીક્ષા લીધી અને તપથી તેણે ઇષ્ટ ફળ મેળવ્યું.

એ પ્રમાણે સુમુખ રાજાને ચાર રાજ્યલક્ષ્મી સાથે ઉત્તમ ગુણવતી ચાર પત્નીઓ મળી. લલિત લાવણ્યરૂપ, અને યૌવન ખમેલ તે ધીર, પદ્મિની સાથે કમળની જેમ તેમની સાથે લોગવિલાસ કરવા લાગ્યો. કોઈવાર પોતે ગીત-વાદ્યમાં તત્પર થઈને પત્નીઓને નૃત્ય કરાવતો અને કોઈવાર અંતઃપુરમાં વિનોદથી ઇચ્છાનુસાર ખેલતાં સુખ લોગવતો. કોઈવાર સ્ત્રીઓને એકી સાથે આલિંગન આપી, તેમના અધરનું પાન કરતાં, જાણે મતવાદી ગુરૂનું પંચ ભૂતાત્મક એક અંગ હોય તેવો બની જતો. ઋતુ પ્રમાણે ઇચ્છાનુસાર પોતાની રમણીઓ સહિત ક્રીડાવાપી અને વન્યદિમાં દરેક ક્રીડાના ભેદથી તે રમતો હતો. એ રીતે પત્નીઓ સાથે જાણે એકાત્મા હોય, તેમ નિઃશંક અને નિર્ભય થઈ, પોતાના પરિવારને વશ કરીને ઇચ્છા પ્રમાણે તે લોગ લોગવવા લાગ્યો. કલાવિજ્ઞાન, શાસ્ત્ર વિનોદ અને કામવિનોદથી ખેલતાં તેણે ઘણો કાલ વ્યતીત કર્યો. વખત જતાં તે ચારે સ્ત્રીઓને, રત્નખાણોમાં જેમ મણીઓ ઉપજે, તેમ ચાર તેજસ્વી પુત્રો થયા. ન્યાય અને ધર્મયુક્ત તેના રાજ્યમાં કયાંય અપમરણ ન થતું, કોઈ આજ્ઞાલેપનાર કે શત્રુ અને ચોરનો ભય ન હતો.

એકદા તે નગરના ઉદ્યાનમાં મોટા પરિવાર સહિત ધર્મધોષ નામના અતુર્જાની ગુરૂ આવ્યા. પોતાના નીમેલા પુરૂષો મારફતે તેમનું આગમન જાણીને આનંદ પામતો રાજા, નાગરો, ક્ષત્રિયો અને પોતાની સ્ત્રીઓ સહિત તેમને વંદન કરવાને ગયો. ત્યાં ગ્રણ્ય પ્રદક્ષિણા કરીને તેણે હર્ષપૂર્વક ગુરૂને વાંધા. એટલે ગુરૂએ તેને કટ્યાણુ લક્ષ્મીને વધારનાર ધર્મલક્ષ્મીની આશિષ આપી, ધણી

બીજા મુનિઓને નમન કરીને રાજા તથા ચતુર્વિધ સંઘ યથાસ્થાને બેઠા. એટલે ગુરૂ મહારાજે ધર્મોપદેશ આપતાં કહ્યું કે—

“ આ હુપ્રાપ્ય નરજન્મ પામી ધર્મ સાધવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો. કારણ કે આ લોક અને પરલોક સંબંધી સુખસંપત્તિ, ધર્મના પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મથકી આ લોકમાં પણ ઘરે ઇષ્ટ સંપત્તિ, વિનીત પુત્રો, પ્રેમી પરિવાર, અનુકૂલ સ્ત્રીઓ, અંતરમાં ઉજ્જવળ મતિ અને સર્વત્ર કીર્તિ—એ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પરલોકમાં ગર્જના કરતા હસ્તીઓ સહિત રાજ્ય, ઇંદ્ર સંબંધી સમૃદ્ધિ, તીર્થંકરપદ અને શિવસંપત્તિ—એ જિનધર્મના ફળ મળે છે. ” ત્યારે રાજાએ વિનંતી કરી કે—હે પ્રસો ! પૂર્વભવમાં મેં શું સુકૃત કર્યું ? કે જેથી રાજ્ય અને પત્નીઓને પામ્યો. ’ ગુરૂ બોલ્યા—‘ હે રાજન્ ! પૂર્વભવે ઉપાર્જન કરેલ તારૂં પુણ્ય સાંભળ—

મણિમય દેશમાં મણીવતી નામે એક શ્રેષ્ઠ નગરી છે. ત્યાં બહુ પરિગ્રહી મુસ્થિત નામે નાયક હતો. જેની આગળ લક્ષ્મીમાં કુબેર પણ દરિદ્ર જેવો લાગતો. તેને સુંદર, મંદર, મંગલ અને સુભગ એ નામે ચાર કર્મકર (નોકર) હતા. તેમની અનુક્રમે મદના, સુંદરી, પ્રિયવંદા અને સુદામા નામે પત્નીઓ હતી, તે સર્વે સ્વભાવે ભદ્રક હતા. ત્યાં પરમ શ્રાવક ચંદન નામે શેઠ હતો. તેણે એકદા બહુ ધન ખરચીને નવો આવાસ કરાવ્યો. મુહૂર્તના અભાવે તે હજી આવાસમાં રહ્યો ન હતો, તેવામાં જેઠ મહિને ત્યાં સુવ્રતાચાર્ય પધાર્યા. એટલે તે આવાસમાં ચાતુર્માસ રહેવા માટે શ્રીષ્ઠીએ ગુરૂને આમંત્રણ કર્યું, તેથી તેની ભક્તિને લીધે તેઓ તે આવાસમાં રહ્યા. ત્યારે પોતાને ધન્ય માનતા ગુરૂસેવામાં રક્ત, અને પદ્ધતિ આવશ્યકમાં તત્પર થઈને પૌરજનો ધર્મ-દેશના સાંભળતા અને બંધીજનોના જ્યનાદ સાથે સંઘ પૂજા અને દાનથી સુંદર તથા ધાર્મિક ગીત-મંગલ પૂર્વક તે પ્રતિદિન ઉત્સવો કરવા લાગ્યા. તે બાણીને એકદા સુંદર ત્યાં જોવાને આવ્યો, અને મોટા શ્રીમંતોથી વંદન કરાતા ગુરૂને જોઈને તેણે વંદન કર્યું. એટલે રાજા, રંકપર સમાનદષ્ટિવાળા તેમણે કહ્યા

લાવીને તે સુંદરને વિશ્વને હિતકારી ધર્મ તથા તેનું ફલ સમજાવ્યું — ‘ એક ધર્મના અનુસારે જ બધા પ્રાણીઓની ઇચ્છા અને વ્યવસાયો સુખદાયક નીવડે છે. માટે તેનું જ આરાધન કરવું. મનુષ્ય તથા દેવાદિની જુદી જુદી અવસ્થાઓના કારણરૂપ એક ધર્મ જ છે. માટે હુઃખથી કંટાળેલા સુખાર્થી જીવોએ એ એક ધર્મનું જ સેવન કરવું ’ એ પ્રમાણે સાંભળી પ્રતિજ્ઞા પામી, ધર્મની ઇચ્છા થતાં તે બોલ્યો— ‘ હે પ્રભો ! હું નોકર, જે ધર્મનો નિર્વાહ કરી શકું, તે ધર્મ બતાવો ’ ગુરૂ બોલ્યા— ‘ વાંછિત આપનાર એવા જિનદેવને નિત્ય નમન કરવું તથા ચારિત્રધારી સાધુ (ગુરૂ) ને વંદન કરવું તેજ ધર્મનું મૂલ છે. પંચ નમસ્કારનું ધ્યાન ધરવું તથા સ્વદ્વાર સંતોષી થઇ શીલ પાળવું. આ ચાર ધર્મથી તારે ચાર ગતિનો છેદ થશે. મનોહર સ્ત્રીઓ, સમુદ્રપર્યંત પૃથ્વીનું રાજ્ય, દીર્ઘાયુ, રૂપ, યશ, ઈંદ્રપદ અને છેવટે મોક્ષ—એ આ ધર્મના ફળ છે. ’ ત્યારે તે ભવ્ય બોલ્યો— ‘ હે ભગવન્ ! જિનેશ્વર દેવ તથા ગુરૂને દરરોજ નમ્યા વિના હું ભોજન કરીશ નહિ, પંચ નમસ્કારનું ધ્યાન ધરીશ અને નિર્દોષ સ્વદ્વારા સંતોષ વ્રત પાળીશ. ’ આ ચાર નિયમ લઈને આપત્તિમાં પણ હિમ્મતથી આચરતાં તેણે ગુરૂનું કથન ફલસહિત પત્નીને કહી સંભળાવ્યું. એટલે શ્રદ્ધા થતાં નિયમ લઈને પાળતી એવી તેને જોઈને બીજી ત્રણ દાસીઓએ તેને પૂછીને તેજ પ્રમાણે નિયમ લીધા. એ પ્રમાણે ચાર દાસીઓ તથા સુંદર નોકરે શુભ ભાવથી એ ચાર નિયમનું બરાબર રક્ષણ કર્યું.

એકદા સ્વામીના હુકમથી ક્યાંક આમાંતર જતાં જિન અને મુનિયોગના અભાવે સુંદરને ત્યાં ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થયા. એથે દિવસે ઘરે આવતાં તેણે અરિહંત તથા મુનિને વંદન કરીને ભોજન કર્યું. આ તેના સાહસની બધાએ કંઠણા લાવીને પ્રશંસા કરી. પછી સુંદરી વિગેરે ત્રણેએ મંદરાદિક પોતાના સ્વામીઓને કહ્યું— ‘ સુંદરની જેમ તમે આ નિયમો કેમ પાલતા નથી ? ’ તે બોલ્યા— ‘ અમે એ નિયમોનું હમેશાં પાલન કરવાને સમર્થ નથી, પણ સુંદરને સહાય કરીશું અને વચવચમાં એ નિયમો પણ પાળીશું ’

ત્યારથી તેના ધર્મમાં વિદ્ધ કરનાર જે સ્વામીનો આદેશ થાય, તો તે પોતે બળવી અનુમોદનાસહિત તેઓ તેને સહાય કરતા હતા. અને સુંદરના સંબંધથી વચવચમાં નિયમો પાળતા તથા તેમણે સ્વદાર સંતોષ વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો, તેમની ત્રણે પત્નીઓ, ધર્મની એકતાથી જેવો સુંદરપર ભક્તિરાગ રાખતી, તેવો પોતાના પતિ-ઓપર ધરાવતી નહિ. તે ચારે રમણીઓનો પરસ્પર ધર્મરાગ જામ્યો. એ રીતે તે પાંચેએ ચાર નિયમો બરાબર પાળ્યા. વખત જતાં આયુ પૂર્ણ કરી, નોકરનો ભવ તજીને તે સુંદર, ચાર નિયમ બરાબર પાળવાથી ચાર રાજ્યોનો ધણી તું રાજા થયો. મદના વિગેરે ચારે સ્ત્રીઓ, પૂર્વ સ્નેહથી અને સમાન પુણ્યના પ્રભાવથી કીર્તિમતી વિગેરે તારી અભીષ્ટ પ્રિયાઓ થઈ. તારા પુણ્યની અનુ-મોદનાથી તથા ધર્મ સહાયથી મંદર વિગેરે ત્રણે તારા મિત્રો થયા. પૂર્વ ભવના અભ્યાસથી તમો સર્વનો સ્નેહ જામ્યો છે. પૂર્વભવે ઉપકાર કરનાર તેમને તેં સમૃદ્ધિવાળા બનાવ્યા છે. હે રાજા! પોતાની મેળે ચોતરફથી આવી મળેલી રાજ્યલક્ષ્મી, ચાર સર્વોત્તમ પ્રિયાઓ, સૌંદર્ય અને ધૈર્યાદિ ઉત્કૃષ્ટ ગુણો, દેવનો પ્રસાદ અને નિરંતર સુખ—એ બધા ચાર નિયમના, તને, પત્નીઓને તથા મિત્રોને મળેલા ફળો સમજીને આહુત ધર્મનું આરાધન કરો. આ લોકમાં રોગાદિના કારણરૂપ તથા પરલોકમાં દુર્ગતિ દુઃખોના કારણરૂપ અતિ કામસેવનનો ત્યાગ કરીને સર્વ સુખના મૂલરૂપ ધર્મનું સેવન કરો.”

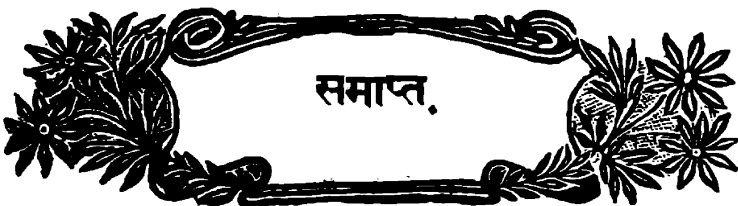
એ પ્રમાણે સાંભળતાં રાજા, રાણીઓ તથા મિત્રો જાતિ-સ્મરણ પામવાથી હર્ષિત થઈ, પ્રતિજ્ઞા ધારીને બોલ્યા—‘ હે ભગવન્ ! આપનું વચન સત્ય છે. સમજ વિનાના સ્વરૂપ ધર્મથી પણ જે અમને આટલું બધું ફળ મળ્યું, તો હવે તે વિસ્તારથી સમજાવો, કે જેથી અમે સમજીને ગ્રહણ કરીએ ’ત્યારે તેમના પર અનુગ્રહ કરતાં ગુરૂમહારાજે દશવિધ યતિધર્મ અને સમ્ય-કત્વમૂલ બાર પ્રકારે ગૃહસ્થધર્મ વિસ્તારથી તેમને કહી સંભળાવ્યો. એટલે રાજા વિગેરે બોલ્યા—‘ હે પ્રભો ! યતિધર્મ પાળવાને અમે સમર્થ નથી, માટે કૃપા કરી અમને શ્રાવક ધર્મ આપો.’ ત્યારે ગુરૂ-

હારાજે વિધિપૂર્વક તેમને ગૃહસ્થધર્મ આપ્યો. અને તેઓ પ્રાપ્ત કરીને આનંદ પામ્યા. પછી રાજાએ ગુરૂને વિનંતિ કરી કે—‘ હે ભગવન્ ! આ ભવ પછી હું કોણ થઈશ ? અને મને મોક્ષ થશે કે નહિ ? ’ ગુરૂ બોલ્યા—‘ તું સ્ત્રીઓ સહિત, સ્વર્ગમાં દેવ થવાનો છે. ત્યાંથી ચવી, નરજન્મમાં ધર્મને લીધે વિચિત્ર પ્રકારનું સુખ ભોગવીને પાછો સ્વર્ગે જઈશ. એ રીતે આ ભવથી સાતમે ભવે નરભવ પામી, રાજ્ય ભોગવી, વ્રત લઈ, બધા કર્મમલનો નાશ કરીને પત્નીઓ સહિત તું મોક્ષસુખને પામીશ, અને તારા મિત્રો પણ બરાબર આરાધેલ આર્હત ધર્મના પ્રભાવથી કેટલાક ભવ પછી શિવસંપત્તિને પામશે. ’ એ પ્રમાણે મિત્રો અને સ્ત્રીઓ સહિત રાજા તથા નગરજનો, વિવિધ ધર્મ-નિયમો સ્વીકારી, ગુરૂમહારાજને નમન કરી, કૃતાર્થ થતા જેમ આવ્યા હતા, તેમ પોતપોતાના સ્થાને ગયા. હવે રાજા પોતાની સ્ત્રીઓ સહિત, લાંબો કાળ શ્રાવકધર્મ પાળી, અનેક પ્રકારે તીર્થની પ્રભાવના કરી, અવસરે મરણ પામી, સ્વર્ગે જઈ અને ગુરૂના કહ્યા પ્રમાણે અનુક્રમે તે મોક્ષ-સુખ પામ્યો.

એ પ્રમાણે અરિહંત તથા મુનિને નમતાં, પરમેષ્ઠી મંત્રનું ધ્યાન કરતાં, અને સ્વદ્વાર સંતોષવ્રત, સતત આચરતાં પ્રાણી રાજ્યાદિ સંપત્તિ પામીને અનુક્રમે કર્મનો જય કરીને મુક્તિને પણ પામે છે.

પ્રશસ્તિ.

એ રીતે (૧૪૮૪) મા વર્ષે શ્રી મુનિમુંદરસૂરિએ ભવ્ય જનોના અનુગ્રહાર્થે તથા કલ્યાણની પ્રાપ્તિ માટે આ સુમુખરાજાનું ચરિત્ર બનાવ્યું છે. અને વ્યાકરણ શાસ્ત્રમાં દક્ષ એવા શ્રી લક્ષ્મીભદ્ર મુનિએ ગુરૂભક્તિથી હર્ષપૂર્વક આ ચારે કથાઓનું શોધન કર્યું.

શ્રી

આત્માનન્દ પ્રકાશ

જૈન કામમાં અતિ ફેલાવા સાથે પ્રખ્યાતિ પામેલું ।

માસિક આ સલા તરફથી વીશ વર્ષ થયા પ્રતિમાસે પ્રગટ કરવામાં આવે છે. તેમાં આવતા ધાર્મિક, વ્યવહારિક અને નૈતિક સંબંધી ઉત્તમ લેખોથી આપણી કામમાં પ્રસિદ્ધ થતાં માસિકામાં તે પ્રથમ પંક્તિ ધરાવે છે. દર વર્ષે તેના આઠકોને વાંચનનો બહોળો લાભ આપવા સાથે, વર્ષ પૂર્ણ થતાં પહેલાં નવીન દ્રવ્યાનુયોગ વગેરેના વિષયથી ભરપૂર એક ઉત્તમ ગ્રંથ સુંદર બાઈન્ડીંગથી અલંકૃત કરી દર વર્ષે ભેટ આપવામાં આવે છે. એકજ પદ્ધતિએ આવી ભેટનો લાભ દરવર્ષે આ માસિકજ આવે છે. હાલમાં તેનું વીશમું વર્ષ ચાલે છે. દરેક માસિક અને પેપરવાળાએ સખ્ત મોંઘવારીના સખયે લવાજમ વધાર્યું છતાં અમોએ સમાજને ઉદારતાથી વાંચનનો લાભ આપવા તેનું તેજ લવાજમ રાખ્યું છે અને ભેટની ચુક ઘણીજ મોટી દર વર્ષે આપવાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યો છે; તેથી આઠકોની સંખ્યા વધતી જાય છે, વળી ગુરૂભક્તિ નિમિત્તે નીકળતા આ માસિકની લઘુ વય છતાં આઠકોની બહોળી સંખ્યા તેજ તેની ઉત્તમતાનો પુરાવો છે. વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ પાંચ આના રાખવામાં આવેલ છે. તેના પ્રમાણમાં લાભ વિશેષ છે. નફો જ્ઞાન ખાતામાં વપરાય છે, જ્યાં દરેક જૈન બંધુઓએ તેના આઠક થઈ અવશ્ય લાભ લેવા ચુકવું નહિં.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકે ભેટો.

વધ. અથોના નામ.

- ૧-૨ શ્રી નવતત્ત્વોત્તો સુંદર બોધ. ... [ભાષાંતર સાથે.]
- ૩ શ્રી જીવ વિચાર વૃત્તિ. ... ["]
- ૪ શ્રી જૈન ધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર. [જુદી જુદી હકીકતોનો સંગ્રહ.]
- ૫ શ્રી ઠંડક વિચાર વૃત્તિ. ... [ભાષાંતર સાથે.]
- ૬ શ્રી નયમાર્ગ દર્શક. ... [સાત નયનું સ્વરૂપ.]
- ૭ શ્રી મેક્ષપદ સોપાન ... [ગ્રૌદ ગણગ્ધ્યાનક્રમું સ્વરૂપ.]
- ૮ શ્રી જૈન તત્ત્વસાર. ... [તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ.]
- ૯ શ્રી શ્રાવક કલ્પતરૂ. ... [શ્રાવકના બાર વૃત્તનું સ્વરૂપ.]
- ૧૦ શ્રી ધ્યાન વિચાર. ... [ધ્યાનનું સ્વરૂપ.]
- ૧૧ શ્રી જંજુસ્વામી ચરિત્ર. ... [અપૂર્વ ચરિત્ર.]
- ૧૨ શ્રી જૈન ગ્રંથ ગાઈડ. ... [જી માર્ગ દર્શક લોખીયો.]
- ૧૩ શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર. ... [અપૂર્વ સતી ચરિત્ર.]
- ૧૪ શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્ર. ... [ભાષાંતર સાથે.]
- ૧૫ શ્રી ગુરુગુણમાળા અને સમયસાર પ્રકરણ. ... [ભાષાંતર સાથે.]
- ૧૬ શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ. ... [અપૂર્વ અધ્યાત્મ ગ્રંથ.]
- ૧૭ શ્રી દેવભક્તિમાળા. ... [દેવભક્તિનું સ્વરૂપ.]
- ૧૮ શ્રી દિપદેશ સમ્પત્તિકા. [અનેક જૈન ઐતિહાસિક ગાયતોથી ભરપુર]
- ૧૯ શ્રી સંબોધ સમ્પત્તિકા... [તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ.]
- ૨૦ શ્રી સુમુખનૃપાદિ ધર્મપ્રભાવકોની કથા. ... [અપૂર્વ કથાઓ]

ભાવનગર— શ્રી 'આત્મનંદ' પ્રી-ટીંગ પ્રેસમાં શા ગુણાબચંદ
લલ્લુભાઈએ છાપ્યું.